Гапотій В.Д., Мінкова О.Г.

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Мелітополь 2018

Присвячено
95-річчю створення
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

УДК 34:174 (075.8)
ББК 67.301.012„73
Г19

Рекомендовано до друку Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 2 від 8 вересня 2017 р.)

Рецензенти:

Гавриленко Олександр Анатолійович – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Губа Анатолій Васильович - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти Харківського Національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Гапотій В.Д.
Г19 Юридична деонтологія: навчальний посібник / В.Д. Гапотій, О.Г. Мінкова.– Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. – 146 с.

ISBN……..

Юридична деонтологія як навчальна дисципліна має за мету ознайомити юриста-початківця з вимогами, що пред'являються до нього в рамках професійної діяльності, окреслити коло ціннісних установок, на яких ґрунтується діяльність юриста, звернути увагу на ті знання і навички, якими мусить мати оволодіти юрист (працівник органів внутрішніх справ, адвокат, юрисконсульт, суддя, нотаріус тощо) щоб відповідати очікуванням суспільства та принципам професійної діяльності..

В нормативній частині освітньо-професійної програми підготовки юридична деонтологія є підготовчою, ввідною юридичною наукою, покликаною зорієнтувати студентів та слухачів щодо мінімальних деонтологічних вимог, дотримання яких є необхідним у професійній діяльності юриста.

Юридична деонтологія тісно пов'язана з такими дисциплінами, як теорія держави та права, юридична психологія, філософія, етика, кримінальний процес, цивільний процес, слідча практика, нотаріальна практика, адвокатська практика, прокурорський нагляд тощо.

ISBN……

УДК34:174 (075.8)
ББК 67.301.012„73
© Гапотій В.Д., Мінкова О.Г., 2018

ЗМІСТ

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ
ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА 6

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА 26

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА 48

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА 66

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА 83

ЕТИЧНА ТА ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА 96

ПРОФЕСІОГРАМИ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 119

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ
ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

1. **Предмет деонтології.**
2. **Історичні джерела юридичної деонтології.**
3. **Документи про стандарти юридичної професії як офіційні джерела юридичної деонтології.**
4. **Мета, завдання, значення і структура юридичної деонтології як навчальної дисципліни.**
5. **Функції, принципи та методи юридичної деонтології.**
6. **Місце юридичної деонтології в системі суспільних і юридичних наук**

Запропонований курс лекцій з юридичної деонтології має на меті ввести спеціаліста-початківця системи правового обороту у майбутню професію, ознайомити з його місцем в суспільстві; показати сферу прикладання знань; розкрити деонтологічні вимоги, що пред'являються до нього; дати загальне уявлення про принципи, норми, вміння і навички, якими він мусить оволодіти, щоб відповідати своєму професійному призначенню.

Юридична діяльність - важлива складова частина системи правового обороту у державі, яка має чітко визначені цілі, завдання, функції щодо забезпечення законності, охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, правопорядку, створення умов правового режиму держави.

Даний курс лекцій створено відповідно до стандартів підготовки юриста (правознавця і правоохоронця) системи правового обороту та різноманітних сфер застосування правових знань. З одного боку, даний курс лекцій є більш вузьким за змістом ніж загальна деонтологія, оскільки в ньому зроблено акцент на спеціалізацію в системі саме правової діяльності а, з іншого - більш широким, тому що в межах цієї спеціалізації докладно і всебічно знайомить з специфікою роботи в умовах правової дійсності.

Необхідність такого курсу продиктована об'єктивними причинами, передусім, змінами вимог, які пред'являються до сучасного юриста в усіх цивілізованих країнах світу, в тому числі і в Україні, що стала на шлях побудови демократичної соціально-правової держави. В умовах розширення і поглиблення демократії і одночасної трансформації українського суспільства до ринкових відносин юрист має стати частиною «сервісних» функцій для громадянина і суспільства. Результативність його службової діяльності визначається економічними категоріями («ціна - ефект»), а не тільки виконавчою дисципліною («виправний служака»). Чітке і точне виконання законів, постанов, наказів начальника в наші дні ще не є показником якості юридичної практики. Головною ознакою юриста в сучасних умовах постає ефективність його праці, тобто здобуття високої якості при найменших

витратах. А це можливо тільки у разі його здатності до ділової, доцільної організації праці, вміння самостійно вирішувати службові завдання, тобто у високому професіоналізмі.

Мета курсу лекцій - не обмежувати студента знаннями тільки своєї спеціалізації, а дати широке уявлення про професію юриста, висвітлити суміжні професії, з якими він так чи інакше може стикатися як посадова особа і як громадянин, визначити загальні нормативи культури юриста в Україні. І водночас автори курсу намагаються систематизовано викласти основи майбутньої професії правознавця, який проходить навчання у вищих закладах освіти України, розглянути професіограми таких категорій правничих професій як: адвокати, судді, прокурори, юрисконсульти, слідчі, дізнавачі, оперуповноважені карного розшуку, дільничних інспекторів.

У курсі лекцій широко використана новітня вітчизняна і зарубіжна література з юриспруденції, психології, політології, етики, естетики. Курс лекцій орієнтований на міжнародні стандарти професійної діяльності юриста і, зокрема, передбачає адаптацію студента до профілю, або особливостей його майбутньої спеціальності.

1. ПРЕДМЕТ ДЕОНТОЛОГІЇ

Юридична деонтологія - це галузь юридичної науки і навчальна дисципліна, що являє собою узагальнену систему знань про юридичну практичну діяльність, а також кодекс фахового поводження юриста, оптимальну збірку правил дозволяючого, забороняючого, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру, які повинен опанувати юрист і керуватися ними у стосунках, що виникають під час виконання своїх службових (посадових) повноважень.

Дозволяючі норми у своєму тексті містять слова «має право», «може» (суддя має право займатися педагогічною діяльністю).

Забороняючі - «не може», «не повинен» (адвокат не може використовувати конфіденційну інформацію у своїх інтересах).

Зобов'язуючі - «зобов'язаний», «повинен додержуватися» (слідчий не повинен брати участь у страйках).

Рекомендаційні - «повинен» у розумінні «бажано» або «доцільно утриматися» (суддя повинен утримуватися від фінансових і ділових стосунків, що можуть кинути «тінь» на його неупередженість, перешкоджувати належному виконанню судових обов'язків).

Є норми, що містять в собі і дозвіл (до встановленої межі), і заборону (не переходити через встановлену межу). Наприклад, у США агенту ФБР дозволено приймати подарунки від своїх громадян не дорожчі 200 доларів - це дозволяюча й одночасно забороняюча норма, оскільки агенту ФБР заборонено приймати подарунки дорожчі 200 доларів.

Зібрання правил, що визначають поведінку юриста в процесі практичної діяльності, називають нормативами (регулятивами) його

культури. Нормативи психологічної, моральної, політичної, правової, естетичної, інформаційної культур юриста обумовлюють його фахову діяльність, регламентують його ставлення до об'єкта праці - клієнта, а також до колег, і забезпечують в цілому режим найбільш оптимальної і гарантованої поведінки осіб у стані їх взаємозалежності.

Деонтологія (від грец. «deon» - долг, обов'язок і «1ogos» - вчення) - це теорія дослідження належного. Початком юридичної деонтології є етика: обов'язок особи поводитися відповідно до соціальних законів, що установлюються через мораль. Юридична деонтологія виділилася в окрему галузь знань у процесі розвитку правової етики. Проте, вона не тотожна з нею. Юридична деонтологія, з одного боку, є стрижнем, «серцевиною» правової етики, а з другого - значно ширшою за змістом, тому що поряд з морально-етичною культурою містить в собі тісно пов'язані з нею інші грані культури юриста як особи. Тобто юридична деонтологія лише частково збігається з правовою етикою, не поглинаючи її предмет і методи. Вона є певним вступом до неї як до спеціальної науки і навчальної дисципліни, користувачем її як джерелом, з якого черпає деонтологічні норми. Змістом юридичної деонтології є як норми, не забезпечені юридичними санкціями (етичні, естетичні та ін.), так і норми, що встановлюють юридичну відповідальність за невиконання приписів, закріплених у службових документах і нормативних актах (правові).

У тлумаченні поняття «юридична деонтологія» намітилися такі підходи:

- вузький - наука про застосування загальних і спеціальних норм моралі в специфічних умовах практичної діяльності юристів;

- широкий - наука, що поряд із моральними аналізує вимоги (нормативи) психологічного, політичного, правового, морального, естетичного, інформаційного характеру, які пред'являються до фахової культури юристів.

Юридична деонтологія не може обмежуватися вивченням професійної моралі. Вона повинна з'єднувати в одну систему взаємозалежні аспекти (психологічні, політичні, правові, економічні, екологічні, моральні, естетичні та ін.) формування професійних і особистих якостей-достоїнств юриста. Без наявності цих якостей-достоїнств юрист не може відбутися як професіонал, спроможний усвідомлено і кваліфіковано виконувати свої обов'язки.

Деонтологія юриста - це цілісність, в якій не можна механічно відокремити психологічне, політичне, моральне й естетичне від юридичного, бо можливо лише виділити психологічні, політичні, моральні, естетичні, інформаційні підсистеми культури особи юриста, що перебувають у розвитку, зв'язку і гармонії. Професійний обов'язок юриста, відповідальність за виконання професійних повноважень - основні морально-правові цінності професії, її канони. Вони знаходяться в центрі уваги вивчення деонтології.

Особливість юридичної деонтології полягає в тому, що вона характеризує юриспруденцію крізь призму юридичної професії і діяльності юриста як особи. Під час здійснення професійних обов’язків юрист постійно зіштовхується з необхідністю вирішувати (а часом у лічені хвилини) складні проблеми, за якими стоять життя і честь людей. Прийняття юридичних рішень вимагає від професіонала-юриста великої напруги моральних сил, мобілізації досвіду і знань, глибокого розуміння ступеня відповідальності перед клієнтом, колективом, в якому він працює, перед суспільством. Юрист не може обмежуватися в своїй діяльності тільки настановами закону, оскільки в законі неможливо передбачити всі без винятку ситуації, в які він може потрапити. Тому поряд із законом діяльність і поведінка всіх представників юридичної професії регулюється деонтологічними (етичними) нормами.

В необхідній мірі (у залежності від фаху) юрист зобов'язаний опанувати системою дозвільних, зобов'язальних, заборонних і рекомендаційних норм психології, політики, етики, естетики, економіки, інформатики. Це та сума культурних цінностей (регулятивів), що разом із правовою культурою повинна забезпечити ефективність і надійність виконання професійного обов'язку.

Охоплення юридичною деонтологією широкого кола питань дозволяє виділити в її межах наступні частини.

Загальна деонтологія - розглядає особливості юридичної практичної діяльності і визначає основні нормативи культури юриста, що відповідають стандарту його професіоналізму. Вона формує систему вимог, які пред'являються до юриста: особи (психологічна культура), учасника політичного життя (політична культура), спеціаліста (професійно-правова культура), носія високих моральних принципів (моральна культура), володаря естетичних смаків (естетична і художня культура) та ін. Ці вимоги складають професійну культуру юриста. Хоча професійна культура багато в чому збігається з поняттям правової культури (це обумовлено правовою сферою професійної діяльності юриста), їх не можна ототожнювати. Юрист зобов'язаний мати більшу систему якостей, чим вимагає правова культура. Для здійснення своїх професійних обов’язків він повинен не тільки мати знання в галузі права, але й орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, розбиратися в психології ділового спілкування, дотримуватися професійної таємниці, уміти логічно і красиво викладати свої думки, зі смаком вдягатися і тощо.

У загальній деонтології з урахуванням особливостей кожної юридичної професії дається їх опис (професіограми юридичних професій).

Нормативна деонтологія визначає й обґрунтовує соціальні нормативні приписи - моральні, політичні, естетичні, правові та інші рекомендації, дозволи, заборони та зобов'язання (веління, імперативи), запропоновані для

юриста будь-якої професії (про правила поведінки, норми спілкування, тактику взаємодії як з колегами, так і з клієнтами тощо).

Нормативи культури служать головним способом регуляції професійної поведінки юриста. Вони містяться в нормативно-правових актах держави, деонтологічних і етичних правилах, розроблених і прийнятих різними національними і міжнародними юридичними співтовариствами (адвокатів, нотаріусів, судців і т.ін).

Спеціальна деонтологія освітлює специфічні аспекти належної поведінки окремих юридичних професій і фахів - адвоката, прокурора, слідчого, нотаріуса або працівника певного відомства. Наприклад, можна говорити про деонтологію адвоката, судді, нотаріуса, працівника прокуратури, державного виконавця, працівника ОВС, працівника податкової міліції та ін. Спеціальна деонтологія вивчає не всі в єдності, а окремі юридичні професії, враховує їх особливості.

Юридична деонтологія як галузь наукового знання має свій предмет, методи, ціль, завдання і функції дослідження.

Предмет юридичної деонтології - це система правил: норм-рекомендацій і норм-зобов'язань, норм-заборон і норм-дозволів (психічних, правових, політичних, моральних естетичних, інформаційних), які в сукупності визначають соціально-правовий режим професійного спілкування юриста з колегами і клієнтами, його професійну поведінку в процесі практичної юридичної діяльності. Правовий режим професійного спілкування юриста - це атмосфера взаємовідносин по лінії «юрист-громадянин», що розкривається в особливих психологічних, моральних, правових та інших зв'язках: юрист - клієнти, юрист - колеги, юрист - родичі клієнта.

Юридична деонтологія є узагальненням деонтологічних стандартів поведінки й основних принципів професійної діяльності юриста, що грунтуються на вимогах Конституції, чинного законодавства України, конкретизуються у кодексах етики, правилах поведінки і дисциплінарних статусах, інших службових документах окремих професійних груп юристів і морально зобов'язують дотримуватися викладених у них норм під час здійснення своєї професійної діяльності. Це стосується правових норм та інших нормативів соціальної культури (політичної моральної, естетичної, інформаційної та ін.), що мають дозвільний, зобов'язальний, заборонний і рекомендаційний характер.

Найважливішою формою існування професійної роботи є поведінка юриста, яка складається з вчинків. «Людина є ніщо інше, як ряд її вчинків» (Гегель).

Професійна поведінка юриста повинна бути деонтологічною, багатогранно якісною, що відповідає нормам права й іншим нормативам культури: нормам-рекомендаціям і нормам-зобов'язанням, нормам-заборонам і нормам-дозволам.

Юрист одночасно виступає як:

1. Представник свого клієнта (працівник ОВС - гарант особистої безпеки громадянина)	2. Представник держави, котрий відповідальний за якість правосуддя, що чиниться в країні, і підтримує режим законності в цілому (працівник ОВС - забезпечує охорону правопорядку)	3. Представник юридичної професії (працівник ОВС -ще й представник правоохоронної системи)
його приватна роль	його соціальна роль	зміст його професійної ролі

У соціальну діяльність юрист втягується з його суб'єктивним світом почуттів, переживань, прагнень, уявою мислення, моральних оцінок. Під час професійно-правової роботи юрист керується міркуванням юридичного характеру, спирається на знання соціальних норм (моралі, звичаїв, політики, естетики) і виробляє ставлення до тих соціальних цінностей (правових, політичних, моральних, естетичних та ін.), що захищаються цими нормами.

Поведінка юриста виявляється в культурі професійного мислення, вмінні на науковій основі організувати свою працю, майстерності спілкування, спроможності оцінювати і переоцінювати професійний досвід, аналізувати власні можливості і помилки, приймати правильне рішення, орієнтуватися в психологічних і моральних особливостях клієнта, створювати сприятливий для справи психологічний клімат у колективі, естетично оформляти документи і своє робоче місце, ефективно використовувати інформаційні системи і багато чого іншого. Специфіка професійної поведінки юриста обумовлена, крім юридичного мислення, рівнем кваліфікації, стилем керівництва, особливостями юридичної практики, компетентністю, періодичною атестацією, дисциплінарною відповідальністю тощо.

Розмаїтість варіантів поведінки юриста в практичній діяльності не піддається перерахуванню. Під впливом певних нормативних приписів і конкретних життєвих ситуацій, у яких він опиняється, його поведінка щораз є неповторною, «разовою». Проте, вона в усіх випадках має бути деонтологічною, тобто заснованою на правилах конкретно-зобов'язального, дозволяючого, заборонного і рекомендаційного характеру, які складають нормативну основу стандарту його культури. Професійна поведінка ґрунтується на:

1) володінні мистецтвом спілкування, тобто вмінні створювати морально-психологічну атмосферу досягнення найбільш сприятливого результату в спілкуванні з колегами і клієнтами;

2) володінні мудрістю прийняття правильного і своєчасного рішення щодо розглядуваної справи1;

3) вмінні оформити прийняте рішення відповідно до правил юридичної техніки й естетики, тобто належним чином, і домогтися його виконання.

Завжди, коли того потребують обставини, юрист зобов'язаний викликати на допомогу своїх колег - старших і більш досвідчених товаришів, не виявляти безгрунтовної самовпевненості, тому що це може негативно відбитися на долі клієнта. Важливо, щоб у колективі склалася така обстановка, коли юрист міг бути упевнений, що його старший колега у разі необхідності завжди прийде йому на допомогу з порадою, участю і зробить це доброзичливо, без «закидів» і приниження гідності того, хто до нього звернувся. Колективність, почуття ліктя, готовність прийти на допомогу іншому - цінні якості співдружності юристів.

Чималу значимість набуває удосконалення форм послідовності в роботі юристів різноманітних фахів, тобто форм зв'язку, що полягає в зберіганні і використанні досягнутих результатів, позитивному досвіді. Ефективність послідовності може забезпечуватися лише за умов, якщо в основі взаємовідносин спеціалістів (всіх ланок і рівнів) будуть лежати не формальні, а справді творчі, зацікавлені, вільні від суб'єктивізму стиль, форми і методи, засновані на гнучкій тактиці, суть якої полягає в турботі про людину. Це, в свою чергу, викликає необхідність звернути серйозну увагу на впровадження в юридичні співтовариства деонтологічних норм і принципів.

2. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Витоки деонтології варто шукати в старовині, коли виник суспільний розподіл праці, що перетворив людину у відносно самостійного індивіда і започаткував професійне відокремлення соціальних груп всередині суспільства. Суспільний розподіл праці поставив людей у залежність одного від другого. У зв'язку з розвитком економічних, політичних, соціальних, культурних відносин у державі і за її межами з'явився ряд професій, що постійно поновлювалися.

Кожна професія, як відомо, створює свою деонтологію. Так, найбільш активно розвивалася медична деонтологія. В античні часи на розвиток принципів і правил, що регламентують діяльність лікаря, вплинула так звана «клятва» Гіппократа. У XX ст. медична деонтологія стала одним із розділів медичної науки, для вивчення ролі психологічних, моральних та інших соціальних вимог у діяльності медичних працівників з метою досягнення максимальної користі в лікуванні і профілактиці хвороб, оздоровленні людини.

Юридична деонтологія пов'язана з розвитком права, появою особливого інституту соціальної влади - держави, його апарату, спеціалізованих органів та установ (суду, поліції, каральних установ), що володіють владними повноваженнями, і особливого прошарку людей, які займаються управлінням і правовим обслуговуванням населення - застосовників права, юристів-практиків.

Кожна історична епоха і кожна країна пред'являла свої деонтологічні вимоги до юриста, який працював в сфері юридичної практики і мав певні владні повноваження.

Виникнення уявлень про те, якою повинна бути юридична діяльність, сягає часів Давнього Рима і пов'язана з іменами таких класиків юриспруденції, як Гай, Ульпіан, Модестин, Павло, Папініан. Вони бачили зміст юридичної діяльності в трьох її складових: керувати юридичними діями сторін; складати формули документів; давати поради, консультації. Та й сам термін «юриспруденція» виник в Давньому Римі наприкінці IV-початку III ст. до н.е. (лат. юриспруденція - знання права). Діяльність видатних юристів Давнього Рима істотно вплинула на наступні покоління юристів країн Західної Європи щодо формування професійних якостей, навичок і установок.

В міру ускладнення соціального життя, розвитку моралі й моральної культури суспільство передавало накопичений обсяг різноманітних видів діяльності, що регулюють їх життя і забезпечують цю регуляцію (особливо під час вирішення конфліктів), спеціально виділеним і професійно підготовленим людям. Поступово у всіх країнах світу відбувався процес становлення, а потім організаційного і методичного оформлення професійної юридичної освіти. Перші університети, що виникли у XII-XШ ст. у Болоньї, Падуї, Кембриджі, Саламанкі, Парижі, мали юридичні факультети, де готувалися юристи відповідно до обсягу й змісту правових робіт і послуг у даному суспільстві.

Згодом юридична практика почала змінюватися: розширився її зміст, з'явились нові форми і засоби здійснення. Переломним моментом у становленні юридичної професії став період розвитку буржуазних відносин і формування світського, юридичного світогляду (XVII-XVIII ст.). Властива юридичному світогляду буржуазії ідеалізація права як основи суспільства і держави багато в чому сприяла формуванню інтересу до юридичної професії. Накопичений досвід у державах Західної Європи в Новий час став одним із важливих етапів розвитку деонтологічних якостей юриста.

Деонтологічні вимоги пред'являлися до випускників юридичних факультетів університетів дореволюційної Росії й України, що функціонували з 60-х рр. XIX ст. Випускники юридичних факультетів, в основному, йшли на службу до державного апарату по відомству міністерства юстиції (судді, прокурори, слідчі, нотаріуси) та до юрисконсультських частин державних і комерційних установ. Багато хто з них обирав «вільну» професію адвоката. Принципи і норми деонтології залежали від рівня соціально-економічного розвитку країни, від суспільно-політичного ладу, способу життя, менталітету народу, його національних і релігійних традицій. Деонтологія завжди була органічно вплетена в систему духовної культури.

Протягом майже всієї історії суспільства потреба в праві, професійної діяльності юристів була різноманітною. Усвідомлення цієї потреби змінювалося. Але завжди в суспільстві існувало прагнення мати можливість справедливого вирішення спорів і захисту громадян від сваволі. Професія юриста виникла і розвивалася як вид соціальних послуг, так і як засіб виконання управлінських функцій.

Історія терміну «деонтологія» починається з XIX ст. Термін «деонтологія» було введено до наукового обігу в 1834 р. англійським філософом і юристом **Іеремією Бентамом** при викладі моральних настанов, необхідних для кар'єри і досягнення особистого матеріального добробуту. Він запропонував модель науки про норми професійної поведінки людини, яка має владу, і висвітлив свою думку у книзі «Деонтологія, або Наука про мораль». У ті часи ще не ставилося питання про створення юридичних документів про деонтологічні стандарти юридичної професії. Та й сьогодні термін «деонтологія» ми вживаємо в більш широкому змісті, ніж той, що міститься в його початковому значенні.

3. ДОКУМЕНТИ ПРО СТАНДАРТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОФЕСІЇ ЯК ОФІЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Документи про стандарти юридичної професії (в тому числі роз'яснення щодо питань юридичної деонтології) з'явилися на початку XX ст. і стали складовою частиною системи регулювання юридичної практики - професійної діяльності юристів різноманітної спеціалізації. Це було обумовлено об'єктивними причинами, насамперед величезним соціальним навантаженням юридичної професії: 1) завдяки юристам відбувається застосування права; 2) юридична професія виступає одночасно як об'єкт і як суб'єкт регулювання. У юридичному середовищі відбулося усвідомлення її представниками своєї фахової приналежності, соціальної ролі, що накладає на них професія, своїх професійних цілей, завдань і необхідності контролю, що забезпечує їх належне виконання.

Відомо, що тільки в результаті набуття професійної правосвідомості сама професія досягає найвищих якісних характеристик, що відрізняють її від роду занять. Ці якісні характеристики виявляються в спроможності професії до саморегулювання (саморегуляції). Завдяки прагненню до упорядкування відносин самій професії відбувається внесення її регулюючого впливу у громадське життя. Спроможність до саморегулювання втілюється в ідеях, принципах, методах, умовах і порядку регулювання професії. Сформовані правила оформлюються в єдиний документ, що призводить їх до однаковості. Положення таких документів стають нормативними (нормативами культури юриста) і набувають значення фахових стандартів, тобто поширюються на всіх представників професії, потребують підпорядкування і забезпечуються примусовими заходами. Саме ці документи є офіційними джерелами

юридичної деонтології, їх можна назвати актами про норми-стандарти, які пред'являються до юридичної професії, нормативи (регулятиви) культури юриста.

Утвердження необхідності регулювання юридичної професії, а значить і досягнення її цілісності, відбулося не відразу. Значний внесок у процес визрівання права професії на саморегулювання і визначення нормативів культури поведінки юриста внесли американські судді Джорж Шарсвуд, який в 1854 р. опублікував курс лекцій «Професійна етика», і Давид Гофман, який в 1856 р. включив п'ятдесят рішень до «Курсу правовій досліджень». їх досягнення були використані під час впорядкування Першого професійного кодексу, прийнятого Американською Правовою Асоціацією (АПА) у 1908 р. під назвою «Канони професійної Етики». Положення «Канонів» стали деонтологічними стандартами (нормативами культури юриста), що забезпечували, з одного боку, цілісність професії, а з іншого - довіру до юридичної професії зі сторони суспільства. На сьогодні в США діють «Канони професійної етики», нещодавно затверджені АПА.

Регулювання юридичної практики в США як і раніше здійснює АПА за допомогою:

1) розробки етичних кодексів (професійних стандартів), що стають законодавчою базою штатів у цьому питанні;

2) резолюцій (рішень) щодо різноманітних аспектів адвокатської практики, де самими значними є роз'яснення питань професійної етики. Ці роз'яснення не мають нормативної сили, проте виступають «переконливою інстанцією», тобто своєрідними деонтологічними нормами-рекомендаціями.

Зарубіжні етичні кодекси юридичних професій, а також наукова література на цю тему (книги «Погляди на професійну етику», 1967 р.; «Формальні і неформальні погляди на етику», 1984 р. та ін.) не вичерпуються тільки етичними нормами, хоча і мають таку назву, їх вміст утворює положення матеріального і процесуального права, правила судочинства й інші норми, що відносяться до юридичної, практики взагалі, а також до її спеціальних питань (ліцензування, взаємини адвоката і клієнта та ін.). Крім того, ці норми мають певний механізм їх реалізації і систему відповідальності в рамках дисциплінарного процесу.

Етичні правила та інші нормативи культури адвокатів, суддів і інших юридичних професій діють у Франції, Англії, Уельсі, Шотландії, Німеччині, Нідерландах, Бельгії, Данії, Австрії, Польщі, Туреччині, Ізраїлі, Росії та в інших країнах. Тільки стосовно адвокатів розроблено «Етичні правила солісторів Великої Британії», «Регламент Паризької колегії адвокатів», «Кодекс адвокатської етики Нідерландів», «Правила професійної етики російських адвокатів», «Збори основ адвокатської етики і професійного достоїнства Польщі» (схвалене у 1961 р., вносилися зміни у 1970, 1987, 1993 і 1998 рр.).

Прийнято акти деонтологічного змісту для працівників системи органів внутрішніх справ, відповідно до їх нормативів проводиться освітня

підготовка. Так, декретом Президента № 86592 введено «Кодекс деонтології національної поліції Франції». В Англії діє «Положення про етичні принципи поліцейської служби Великої Британії», у ФРН - «Етика поліцейського ФРН», у США - «Морально-етичний кодекс поліцейського США», в Росії - «Кодекс честі рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ Російської Федерації».

Активізувалася діяльність щодо розробки і прийняття деонтологічних (за назвою - етичних) правил для фахівців-юристів в Україні. Прийняті «Кодекс честі працівників органів внутрішніх справ», «Етичний кодекс працівників органів внутрішніх справ, «Раритети» - Правила адвокатської етики1, що покликані стати путівником адвоката в обранні належних варіантів професійної поведінки. Підготовлено кодекс судової етики, що враховує найбільш типові варіанти поведінки судді в різних ситуаціях. Прийняті «Основні засади професійної етики юристів України» (див. Хрестоматію). Зазначені національні деонтологічні документи про стандарти юридичної професії та правила поведінки професійних груп юристів є офіційними джерелами юридичної деонтології.

Як правило, етичні (деонтологічні) кодекси юридичних професій або працівників державної служби в Україні розробляються з орієнтацією скоріше на європейські, ніж на американські моделі, хоча вивчаються всі. Про це свідчать, наприклад, «Загальні правила поведінки державного службовця», затверджені наказом Головдерж-служби України від 23.10.2000 р.; «Правила етики арбітра (члена трудового арбітражу)», затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 8.09.2000 р.

Джерелами юридичної деонтології є також службові документи, статути, затверджені певними міністерствами і відомствами, (наприклад, «Статут патрульно-постової служби міліції України», затверджений наказом МВС України від 28.07.1994 р.).

У найбільш загальному вигляді деонтологічні вимоги до юристів різної спеціалізації закріплено в **законах.** Деонтологічні вимоги до працівника ОВС України містяться в документах, регламентуючих діяльність МВС і його окремих структурних підрозділів: Законі України «Про міліцію», Кримінально-процесуальному кодексі України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також в Дисциплінарному Статуті органів внутрішніх справ України, Положенні «Про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України», наказах міністра внутрішніх справ України тощо. МВС України накреслено такі завдання щодо нормативного забезпечення державної служби в ОВС: прийняти закон про державну службу в ОВС, Кодекс поведінки службовця ОВС як представника влади (лінія стосунків «громадянин - державний службовець ОВС») та розробляються кадрові паспорти службових посад.

На рубежі XX і XXI ст. у світі спостерігається об'єктивна тенденція гармонізації деонтологічних норм юристів-професіоналів, незалежно від їх

державної приналежності. У різних національних правилах втілюються єдині визнані світом принципи і підходи, подібні нормативи культури юриста. Іншими словами, відбувається зближення в регулюванні деонтологічних моделей культури поведінки юристів різних країн.

Таким чином, офіційними нормативними джерелами юридичної деонтології є:

1) деонтологічні (етичні) кодекси або правила поведінки **професійних груп** юристів, що прийняті у державі;

2) деонтологічні (етичні) кодекси або правила поведінки юристів, що затверджені як **міжнародні стандарти**;

3) **законодавчі та інші нормативно-правові акти держави** в тій їх частині, де містяться нормативні приписи деонтологічного (етичного) змісту.

Забезпеченість норм (нормативів), що знаходяться в цих джерелах, залежить від суб'єктів їх прийняття. Ними є національні професійні об'єднання юристів, міжнародні (європейські) організації юристів, правотворчі органи держави.

Доцільно на законодавчому рівні установити механізм прийняття етичних правил. Для цього необхідно визначитися, чи є етичні правила, що містяться в кодексах (правилах), корпоративними чи юридичними нормами. У разі визнання їх корпоративними нормами, прийняття етичних кодексів (правил) повинно відбуватися на з'їздах об'єднань адвокатів, суддів, нотаріусів та ін., а не відомствами (комісіями) і комітетами, створеними при відомствах або при уряді. Наприклад, Правила адвокатської етики були схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України. Вірніше було б прийняти їх на з'їзді адвокатів. Тоді природа такого роду етичних правил відповідала б тієї, яка споконвічно закладалася в їх створення, а саме як норм саморегулювання кожною професійною групою юристів. Тільки після прийняття органами об'єднань юристів етичні (деонтологічні) правила могли б схвалюватися офіційними комісіями, колегіями при відомствах або уряді, що означало б можливість застосування державних санкцій (у тому числі примусового характеру) у випадку їх порушення. Крім того, не повинно бути колізій між нормами, які містяться в етичних кодексах загальних для всіх юристів ы для кожної професійної групи.

4. МЕТА, ЗАВДАННЯ, ЗНАЧЕННЯ І СТРУКТУРА ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета юридичної деонтології - надати майбутньому юристу своєчасні уявлення про реальну сутність і зміст обраної їм професії. Ціль можна виразити через єдність трьох складових:

1) ознайомити з особливостями юридичної практичної діяльності;

2) визначити стандарти, яким повинен відповідати кожен випускник - майбутній юрист-практик;

3) виробити основні установки на якісне вивчення юридичних дисциплін, на розвиток професійних вмінь і навичок.

Мета юридичної деонтології (три складові) можна докладніше розкрити через її завдання.

Завдання юридичної деонтології:

1) визначити нормативи культури поведінки юриста, які необхідні для його ефективної професійної діяльності;

2) навчити правильно розуміти професійний обов'язок, розкрити основні етапи його морально-психологічного і професійно-правового осмислення;

3) сприяти гуманізації юридичної діяльності, запобігти формального застосування знань під час надання професійно-правових послуг;

4) навчити уникати конфліктних ситуацій і усувати деформації в юридичній практиці;

5) розкрити ступінь залучання юриста в політичну та інші сфери соціального життя країни, орієнтувати на можливі обмеження в ступені й формах участі юриста в політиці;

6) виявити значення міжнародних норм професійної діяльності юриста для вітчизняної юридичної практики;

7) визначити шляхи підвищення престижу юридичної професії;

8) стимулювати юриста до активності щодо підвищення рівня правової культури суспільства і ін.

Значення юридичної деонтології як навчальної дисципліни не вичерпується тим, що вона є введенням в юридичну спеціальність. Діапазон її впливу на культуру юриста досить широкий. її більш заглиблене та докладне вивчення можливе лише на старших курсах, тобто під час проходження стажування юристів кожної спеціалізації з метою підвищення кваліфікації.

Розвиток теоретичної юриспруденції, вдосконалення юридичної практики вносять істотні корективи і зміни в юридичну деонтологію, тому що вона є не набір формальних умовностей, а вираження суспільної необхідності. Вона покликана розкривати причини виникнення й існування тих чи інших етичних, естетичних, правових та інших правил у юридичній професії, формувати систему нормативів заборонного, дозвільного, зобов'язального і рекомендаційного характеру для кожної її спеціалізації відповідно до досягнутого рівня соціальної культури суспільства. У цьому відношенні можливості юридичної деонтології як наукової теорії професійного обов'язку юриста значні і виражаються в тому, що:

1) нормативність юридичної діяльності не суб'єктивуються, не відриваються від соціально-психологічних факторів. Надаючи правові послуги (консультування, виступ як захисника або обвинувача в суді та ін.), юрист проводить профілактичну роботу в суспільстві, «лікує» його, викорінює пороки, допомагає людині в вирішенні життєвих проблем;

2) деонтологічні нормативи культури юриста орієнтують його професійну свідомість на причетність до долі іншої людини, на боротьбу з протиправними діяннями, за встановлення законності та правопорядку в суспільстві.

Юридична деонтологія роз'яснює значення тих чи інших дій, вчинків, мотивів, характерних якостей юридичних працівників; сприяє формуванню необхідних для даної професії морально-психологічних рис; запобігає деформації, можливої в результаті тривалого виконання професійних специфічних функцій.

Юридична деонтологія покликана допомогти курсанту (слухачу) навчитися спілкуватися з клієнтами і колегами, керувати людьми, виважено аналізувати складні ділові ситуації, самостійно приймати рішення, робити з негативного досвіду позитивні висновки, вдаватися до постійного самоаналізу й об'єктивної оцінки як своїх дій, так і дій оточуючих його людей.

Юридична деонтологія (як наука, так і навчальна дисципліна) є системою, і як будь-яка система, має свою структуру, тобто складається з елементів - логічного складу системи.

Структура юридичної деонтології відбиває структур індивідуальної професійної культури юриста, яка складається з: **психологічної, правової, естетичної, моральної, правової і інформаційної культури.**

Саме така структура покладена в основу курсу юридичної деонтології як навчальної дисципліни для курсантів і слухачів ВНЗ системи МВС. Вона певною мірою відповідає змісту наказу МВС України «Про підвищення рівня загальної і професійної культури, службової етики працівників органів внутрішніх справ та роль керівників в організації виховної роботи» (від 12.09.1992 р.) і особливо «Комплексній програмі вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999-2005 рр.» (затверджена наказом МВС України 29.01.1999 р.).

5. ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

Функції юридичної деонтології - це основні напрямки її теоретичного і практичного призначення, орієнтовані на якісне виконання юристом свого професійного обов'язку. Основні функції юридичної деонтології:

1) **пізнавальна** (гносеологічна) чи інформаційна виражається в придбанні деонтологічних знань; пізнанні сутності юридичної діяльності; збагненні характеру професійної поведінки юриста, норм-вимог та інших нормативів культури, якими він повинен керуватися; своєчасному ознайомленні з правовими актами, що стосуються його діяльності. Важливо встигати стежити за оперативною інформацією, що відноситься до юридичної деонтології;

2) **евристична** складається в заглибленому пізнанні юридичної практики і розкритті нових закономірностей професійної поведінки юриста,

«нарощуванні» нових знань, постійного удосконалення моделі (стандарту) юридичної професії, нормативів культури юриста;

3) **прогностична** виражається в розробці перспектив розвитку практичної юридичної діяльності, морально-правового збагачення обов'язку юриста-практика на основі адекватного відображення об'єктивних закономірностей функціонування держави і права, загальної культури суспільства;

4) **аксіологічна** (аксіологія – вчення про цінності) виражається в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності, в уявленні про те, що таке добро і зло, справедливе і несправедливе. Предметом оцінки є поведінка юриста-професіонала, його вчинки, наміри, мотиви, особистісні якості;

5) **ідеологічна** складається з вироблення фундаментальних ідей (концепцій) про шляхи удосконалення юридичної практики та професіоналізму юриста, відпрацювання норм-рекомендацій і норм-вимог, норм-заборон і норм-дозволів для юристів різної спеціалізації, а також до правової політики держави, яку вони покликані впроваджувати в життя;

6) **виховна** виражається у вихованні і самовихованні юриста відповідно до нормативів його професійної культури, стандартів юридичної професії;

7) **прикладна** складається з аналізу відповідності дій юриста професійному обов'язку в ході юридичної практичної діяльності, включаючи ступінь впливу різних видів стимулювання на його професійну практичну активність; у розробці практичних рекомендацій для вирішення проблем юридичної діяльності тощо.

Орієнтація України на формування демократичної соціально-правової держави викликала підвищення авторитету юридичної професії і зростання культурно-правового рівня клієнтів, їх вимог до якості юридичної допомоги.

Принципи юридичної деонтології - вихідні незаперечні вимоги до професійної діяльності юриста, що виконують функцію соціальних орієнтирів його поведінки в різноманітних ситуаціях.

Принцип гуманності означає поважне ставлення до конкретної людини з урахуванням його індивідуальних особливостей, вміння поставити себе на місце клієнта і подивитися на ситуацію з його позиції, співчувати йому, виявити милосердя, надати йому допомогу. При цьому виключається віддання долі клієнта в жертву власному інтересу.

Принцип справедливості передбачає відповідність між практичною діяльністю юриста і його соціальним та службовим положенням, між заслугами і суспільним визнанням, між працею і винагородою, цілями і засобами їхнього досягнення, правами й обов'язками, злочином і покаранням тощо. Невідповідність у цих відносинах сприймається як несправедливість. Термін «юстиція» у перекладі з латинської означає справедливість, законність. Вже в самому терміні закладена вимога до юриста бути справедливим. Праву належить провідна роль у забезпеченні соціальних

гарантій (право на освіту, медичне обслуговування, пенсії в старості, соціальну безпеку особи і т. ін.), а також у припиненні різного роду порушень справедливості (протекціонізму, незаслуженої привілейованості положення, злочинного збагачення і т. ін.). По суті, право означає застосування рівного масштабу до будь-якої людини.

Принцип законності полягає в тому, що під час формування власних норм поведінки юрист повинен керуватися вимогами чинного законодавства, що відповідає праву, знати закон і діяти суворо відповідно до закону. Формально перед законом усі рівні, у тому числі й ті, хто його застосовує. Поєднання принципу законності зі справедливістю, сумлінністю виключає користолюбство та хабарництво.

Принцип істинності означає встановлення в кожній юридичній справі цілковитої вірогідності. У пошуках істини юрист повинен бути чесним, насамперед, перед самим собою, продумано і зважено здійснювати свої службово-професійні дії, ретельно підбирати юридичні факти. Порушення істинності на будь-якому етапі розгляду юридичної справи спричиняє його кінцеву безрезультатність. Істинність повинна виявлятися й у висновках юридичної справи, причому виключається недомовленість і двозначність (і «так» і «ні»).

Принцип плюралізму виражається в толерантності до ідеологічних позицій клієнта, його ідейно-політичної (релігійної) переконаності або партійної приналежності, до його соціального стану. Цей конкретний принцип юридичної деонтології ґрунтується на загальному принципі юриспруденції, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей перед іншими розумінням соціального, ідейно-політичного, релігійного характеру. Юрист повинен керуватися передусім приписами ст.15 Конституції України: «Громадське життя в Україні ґрунтується на принципах політичного, економічного й ідеологічного різноманіття. Ніяка ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова».

Принцип професійно-правової активності означає цілеспрямовану діяльність юриста-професіонала щодо реалізації своєї компетенції в рамках правових норм, що пов'язана з додатковими витратами часу, енергії. Працюючи в колективі і не ігноруючи його інтересів, юрист повинен вміти проявляти ініціативу («хто, якщо не я»), самостійність, брати відповідальність на себе, мати здатність швидко і безпомилково вчасно приймати обґрунтоване конкретно-правильне рішення. Реалізація цього принципу можлива лише у разі наявності глибоких знань і певної майстерності, надбаної в процесі накопичення досвіду.

Метод юридичної деонтології - це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних нормативів, тобто нормативів психологічної, політичної, екологічної, етичної та інших культур юриста.

Методи юридичної деонтології:

- загальні - метод філософської діалектики (матеріалістичної й ідеалістичної) є головним;

- приватні (конкретні) - використовуються юридичною деонтологією як основні;

- спеціальні - використовуються юридичною деонтологією як допоміжні.

Основні приватні (конкретні) методи юридичної деонтології.

Системно-структурний метод припускає, що всі явища юридичної деонтології являють собою систему, і структурно взаємозалежні. Зв'язок простежується між культурами юриста: психологічною, правовою, політичною, етичною, естетичною, інформаційною. Ці культури розглядаються як структурні підрозділи єдиної системи (юридичної практики), що, у свою чергу, є системою в більш широкій системі (правовій системі суспільства). Юридична практична діяльність визначається системою норм дозвільного, забороннього, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру. Професіограми юридичних фахів аналізуються через систему сторін діяльності юриста: соціальну, пошукову, реконструктивну, комунікативну, організаційну, посвідчувану.

Психологічний метод використовується під час вивчення психофізіологічних властивостей юриста як особи, його темпераменту, характеру, психічних установок.

Соціологічний метод припускає дослідження фахової діяльності юриста, упорядкування професіограм юридичних професій не на рівні абстрактних категорій, а на базі конкретних соціальних фактів.

Статистичний метод використовується для встановлення статистичних даних про предмет вивчення (наприклад, про кількість юристів різних професій, що працюють у приватній і державній сферах і т.ін.).

Історичний метод допомагає вивчити специфіку політичної культури юриста, конкретно-історичні умови практичної юридичної діяльності, політико-ідеологічні стандарти, якими покликаний керуватися юрист під час виконання свого професійного обов'язку. Так, в колишній УРСР ці стандарти були орієнтовані на керівні положення Комуністичної партії; нині, коли конституційно проголошено принцип політичного плюралізму, такими стандартами стали права людини що загальновизнані у світі.

Порівняльно-правовий метод припускає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів і з'ясовування між ними подібностей і розходжень. Наприклад, порівняння престижу юридичної професії в різних країнах світу або порівняння особливостей юридичної практики прокурорської й адвокатської, нотаріальної й адвокатської та ін.

Спеціальні методи засновані на досягненнях математики, кібернетики та інших наук.

З метою різностороннього пізнання юридичної деонтології доцільно використовувати зазначені вище методи в сукупності.

6. МІСЦЕ ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ І ЮРИДИЧНИХ НАУК

Юридична деонтологія, розглядувана в широкому її розумінні, тісно пов'язана із суспільними науками: етикою, соціальною психологією, політологією, естетикою, інформатикою, оскільки вона містить в собі елементи цих наук. Більшою мірою предметний зв'язок простежується між юридичною деонтологією і такими прикладними науками, як правова психологія, правова етика, правова естетика, правова інформатика, тобто тими науками, що виникли на стику юриспруденції і зазначених вище суспільних наук. Місце юридичної деонтології серед інших соціальних і юридичних наук визначилося за десятиліття її розвитку. Маючи свій власний предмет, юридична деонтологія посіла конкретне місце в системі соціальних наук - як юридичних, так і неюридичних (психологія, політологія, етика, естетика, інформатика).

Співвідношення юридичної деонтології із суспільно-правовими науками можна схематизувати таким чином:

Юридична деонтологія

Правова психологія

Правова етика

Правова естетика

Правова інформатика

Юридична конфліктологія

Юридична деонтологія, як спеціальна професійно-прикладна наука і вступна навчальна дисципліна, входить до системи юридичних наук, об'єднаних загальною назвою - правознавство.

Система юридичних наук:

Теоретико-історичні	Галузеві і міжгалузеві	Спеціальні прикладні	Міжнародні

Віднесення юридичної деонтології до теоретико-історичних наук пояснюється тим, що вона має стрижнем свого поглибленого вивчання професійно-правову поведінку юриста, його фахову культуру, гармонійно поєднану з етичною, політичною, економічною, екологічною, психологічною, естетичною та інформаційною культурою. Проблематику юридичної деонтології можна вважати головним чином теоретико-правовою, закономірно пов'язаною з правовою етикою, правовою психологією, правовою політологією, правовою естетикою. Існують загальні закономірності формування фахового кодексу юриста, що виражаються в поєднанні психологічних, юридичних та інших соціальних (політичних, моральних, моральних, естетичних) механізмів, які тісно взаємодіють на основі найважливіших структурних зв'язків - правових принципів.

Предмет юридичної деонтології відрізняється від предметів інших наук, що входять до однієї групи історико-теоретичних наук. Теорія держави

і права деякою мірою також є вступом до галузевих наук - конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального, екологічного права. Проте, на відміну від юридичної деонтології, теорія держави і права є загальнотеоретичною наукою, що виробляє загальні поняття і принципи, на які спираються інші юридичні науки.

Юридична деонтологія, будучи теоретико-правовою наукою, має свою цільову спрямованість. Вона покликана узагальнити інформацію про якість юридичної практики й висвітлити майбутньому юристу систему дозвільних, забороняючих, зобов'язуючих і рекомендаційних норм, яких він має дотримуватися в цивілізованому суспільстві, дати загальні відомості про специфіку й зміст юридичної діяльності. Вона «рифмується» із теорією держави і права, але звернена не на розкриття загальнотеоретичних основ права, а на пізнання юридичної практичної діяльності, на людей, що її здійснюють, на загальні і особливі якості їх праці, морально-психологічні, етичні та інші властивості її проявів. Виробляючи нормативи культури поведінки практикуючого юриста, юридична деонтологія доповнює і збагачує ті галузі права, що безпосередньо «обслуговують» юридичну діяльність (процесуальне право, спеціальні юридичні науки).

Вітчизняна юридична деонтологія стоїть перед багатьма складними і поки ще невирішеними або у недостатньому обсязі вирішеними питаннями. Але це закономірно, бо юриспруденція розвивається, переживає інформаційно-технічні зміни і у зв'язку з цим висуваються нові проблеми. Сьогодні розвиток юридичної деонтології досяг того рівня, коли і для неї є характерним процес диференціації, властивий розвитку юриспруденції в цілому. Загальні принципи і положення переломлюються при цьому в специфіці окремих юридичних сфер, напрямків і дисциплін і вже в такій опосередкованій формі стають основою для вироблення конкретних рекомендацій для юридичних працівників (наприклад, у правоохоронній сфері - для працівників міліції, прокуратури, органів служби безпеки і т.д.). Професія юриста, незалежно від спеціалізації і розмаїття варіантів поведінки, має єдині основи, подібні риси, що визначаються спільністю права, його єдністю, взаємозалежністю прийнятих рішень у процесі практичної юридичної діяльності. Незважаючи на відмінну роботу нотаріуса від роботи слідчого прокуратури або міліції, а останніх - від роботи працівників соціального забезпечення - всі вони є юристами однієї співдружності, що стоїть на стадожі законності і правопорядку, законності і правопорядку, захисту й охорони прав та свобод громадян.

Список рекомендованої літератури

1. Алексеев А.И., Ястребов В.Б. Профессия - прокурор: введение в юридическую специальность. М, 1998.
2. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Х., 2001.
3. Бандурка А.М. Судебные и правоохранительные органи в Украине: Учебник. Х., 1999.
4. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія (стислий курс лекцій). К., 1998.
5. Буклеев В.И., Римская И.Н. Зтика права: От истоков зтики и права к мировозрению: Учеб. пособ. М., 1998.
6. Васильєв В.Л. Юридическая психология. СПб., 1997.
7. Жалинский А.З. Профессиональная деятельность юриста. М., 1997.
8. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. К., 1999.
9. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность (деонтологи-ческий аспект). Донецк, 1998.
10. Колесникова В. Естетична культура у професійному становленні юриста. К., 1993.
11. Кони А.Ф. Приемьі и задачи прокуратури // Избранньіе произведе-ния. М, 1959. Т.1.
12. Кукушин В.М. Твоя профессиональная зтика. М, 1994.
13. Майерс Д. Социальная психология. СПб. - М, - Х., - Мн., 1997.
14. Молдаван В.В. Правоохоронні органи. К., 1998.
15. Профессиональная зтика сотрудников правоохранительньк орга-нов. М, 1997.
16. Приватна юридична практика. К., 1994.
17. Романов В.В. Юридическая психология. М., 2000.
18. Скакун О.Ф., Овчаренко И.Н. Юридическая деонтология. Х., 1997.
19. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. К., 2001.
20. Четвериков В.С., Четвериков В.В. Основи управлення в органах внутренних дел: Учеб. пособ. М, 1997.
21. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. М., 1997.
22. Юридична деонтологія/ За ред. В.М. Горшеньова і В.В. Комарова. Х, 1993.

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. **Сутність правосвідомості юриста.**
2. **Формування та значення деонтологічної правосвідомості юриста.**

1. СУТНІСТЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Дослідженням свідомості займається багато наук, серед яких — психологія, філософія та соціологія. Тому й Результати досліджень у цьому напрямі залежать від стану розвитку цих наук. Також не можна розглядати свідомість поза релігією. Навпаки ґрунтовні знання Біблії Допомагають збагнути глибинні процеси, які відбуваються у свідомості людини. Зрозуміло, що панування атеїстичної ідеології в Україні впродовж багатьох десятиліть дуже негативно вплинуло на розвиток психології філософії та соціології, особливо щодо проблем, які стосуються природи людської свідомості. Лише сучасні наукові праці позбавлені ідеологічних нашарувань та заборон, а отже, з'явилась можливість для справжнього творчого та наукового пошуку.

Існує багато визначень свідомості. **Свідомість** — це вищий рівень психічного відображення людиною дійсності, її реалізація у вигляді узагальнених образів і понять. Частими є випадки змішування поняття «свідомість» з іншими поняттями, насамперед, із такими, як «душа», «сумління», «пам'ять», «знання», «досвід», «інтелект», «розум» тощо. Тож слід бачити різницю між ними. Так, у розуміння душі людини входить до певної міри і свідомість.

Сумління наближається за змістом до свідомості. Різниця між цими поняттями полягає в тому, що сумління повинне мати конкретний вияв в практичній діяльності чи поведінці, а свідомість може мати прихований характер. Крім того, сумління випливає із свідомості, тобто свідомість є первинним елементом, а сумління — похідним

Знання та досвід теж мають велике значення для свідомості людини. Зокрема, знання відіграють роль буття помості. Тобто щоб перевірити свідомість людини, потрібно перевірити, що вона знає, якість та достовірність цих знань. Досвід, у свою чергу, впливає на рівень свідомості.

Часто у психологічній літературі зустрічаються такі терміни: «безсвідоме», «несвідоме», «передсвідоме», «надсвідоме», «усвідомлюване» та ін. Під «безсвідомим» ми розуміємо ознаки явища втраченої людиною свідомості, тобто того, що людина раніше усвідомлювала. У цій ситуації людина перестала усвідомлювати навколишній світ і саму себе, а попередні одержані результати свідомості «зникли» безслідно.

Проте «несвідоме» — це той стан, в якому людина не здогадується, що вона усвідомила якусь інформацію, подію тощо. Причини тут можуть бути як об'єктивні (невміння керувати інформаційними процесами), так і суб'єктивні

(незнання психічних властивостей людини, існування надприродних сил тощо). Іншими словами, людина розуміє, що всі інші явища усвідомити неможливо, що існує ще й неусвідомлене. Крім того, людина неусвідомлено «викидає» зі своєї пам'яті непотрібну інформацію.

Передсвідоме — такий стан людини, коли вона ще не знає і не розуміє своїх дій: не знає, усвідомлювати їх чи ні. Фактично це — початкова стадія формування свідомості. А отже, у передсвідомому є багато таємничого і несподіваного.

Надсвідоме характеризується певним виробленим рефлексом, який виник у людини внаслідок набутої свідомості. Особа діє вже механічно, не усвідомлюючи цього.

Слід сказати, що усвідомлення і не усвідомлення — це закономірні процеси самої свідомості, які у кожній ситуації мають свій зміст. Особливо це стосується переходів від свідомого у несвідоме і навпаки. Такі ж переходи можливі і з безсвідомим.

Доцільно створити певну рівневу структуру свідомості, її краще подати у порядку зростання: «несвідоме» — «передсвідоме» — «свідоме» — «надсвідоме»

Інформація, яка надходить від несвідомого та передсвідомого, далі може передаватися двома шляхами: 1) у свідоме; 2) у підсвідоме. Після одного чи другого шляху вона потрапляє у надсвідоме.

Розгляньмо ці два шляхи більш докладно. При цьому будемо пам'ятати, що інформація може бути позитивною (корисною) і негативною (шкідливою) як для самої людини, так і для людей, що її оточують. У цілому під час розгляду позитивної чи корисної інформації особливої небезпеки немає. Така небезпека очікується при негативній чи шкідливій інформації, яка містить у собі негативні моральні якості, емоції, особливо — ненависть, заздрість, агресію, образу, роздратованість, злість, насильство, гнів, осуд, погорду, ревність, хвалькуватість, нарікання, презирство тощо, а також думки, ідеї тощо.

Якщо негативна інформація надійшла безпосередньо у свідоме, то людина усвідомлює, якої шкоди вона завдала навколишнім. Тут усі негативні моральні якості відкрито виявляють себе і переходять у надсвідоме. Цей ті шлях руху інформації не є таким небезпечним, як інший. Річ у тім, що людина може не знати, не усвідомлювати, що негативна інформація надійшла у підсвідоме. Тоді негативні моральні якості теж шкідливо діють на навколишніх, але вже приховано Ці якості приховано, неусвідомлено потрапляють у надсвідоме. Наприклад, ми інколи не розуміємо, чому так важко спілкуватись із певною людиною, яка ззовні нічим поганим не характеризується. А суть такого явища можна пояснити дією негативних моральних якостей із сфери підсвідомого.

Можливий також перехід інформації з підсвідомого у свідоме і навпаки. У першому випадку умовно назвемо його «випаровуванням», а у

другому — «осадом». Знову ж таки, «випаровування» не є таким небезпечним, як «осад». Це можна пояснити тим, що відкритій, усвідомлюваній негативній інформації легше запобігти, а негативні моральні якості та думки із свідомого легше виправити. Тобто шлях негативної інформації у підсвідоме має бути закритим.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про існування **самосвідомості** як вищої форми свідомості. Відомо, що самосвідомість випливає зі свідомості особи і означає усвідомлення людиною самої себе у суспільстві, своїх взаємостосунків із навколишнім світом та членами суспільства, своїх дій та вчинків, думок і почуттів, різних якостей особистостей. Зрозуміло, що самосвідомість народжує індивідуальну свідомість кожної людини, яка охоплює весь духовний світ особистості. Усе це дає підстави стверджувати, що свідомість людини має певні скерування, різновиди, серед яких. суспільна, державна, національна, політична, патріотична, громадянська, релігійна, моральна, естетична, професійна, правова та ін.

У юриста повинен бути добре розвинутий кожен із .цих різновидів свідомості. Наприклад, значну користь у юридичній роботі приносять моральна та релігійна свідомості, оскільки вони є складовими елементами вищої етики людини. Ці різновиди свідомості дають можливість правникові осмислювати вищі закони духовного світу, формувати духовні думки, розуміти душевні якості інших людей, впливати на тіло через дух і душу, розуміти причини і наслідки втрати земних благ та ін. Нас найбільше цікавить правова свідомість. Тому розгляньмо її докладніше.

Кожен із дослідників намагається дати своє визначення правосвідомості. Найбільше авторів вважають, що правосвідомість — це сукупність ідей, поглядів, уявлень, почуттів, у яких виявляється ставлення до дійсного чи бажаного права як до справедливого чи несправедливого і до дій людей як до правомірних чи неправомірних.

В. Котюк пише, що правосвідомість особистості — це така форма відображення правових явищ, яка включає психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові процеси та стани: знання чинного права і законодавства, правові вміння і навики, правове мислення, правові емоції і почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання та установки, які синтезуються в прийнятих рішеннях і спрямовані на пізнання, спілкування і взаємодію в процесі правової діяльності й поведінки у сфері правовідносин.

Можна по-іншому підійти до визначення правосвідомості, зокрема «через» інформацію. Так, під правосвідомістю юриста слід розуміти координаційну систему багатовимірності одержання, використання, поширення та зберігання інформації у правовому полі, що характеризує ставлення правника до правової дійсності та встановлення об'єктивної істини.

Як бачимо, правосвідомість ґрунтується на інформації, яку юрист повинен усвідомити Однак не всю інформацію юрист усвідомлює. Тому неусвідомлена інформація стає надалі значним потенціалом для усвідомлення. Тобто вона стає «в нагоді» у потрібний момент.

Мова йде про форму одержання, використання, поширення та зберігання інформації юристом, що складає певну систему. Сюди потрібно віднести також різноманітні ідеї, уявлення, емоції, почуття та інтелектуальну здатність особи юриста. При цьому згадана система відіграє координаційну, інтеграційну роль у професійній діяльності. Саме завдяки цій системі юрист реалізує своє ставлення до правової дійсності, до права взагалі. Хоча таку координаційну роль для нього виконують ще й світоглядні принципи за допомогою вольових зусиль

Багатовимірний підхід до інформації взагалі необхідний, адже кожен юрист не повинен задовольнятись одновимірністю своїх поглядів. Інтелектуальна культура юриста має бути спрямована на творчий багатоаспектний підхід до одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Це піднесе рівень правосвідомості. Варто зауважити, що всі операції з інформацією повинні відбуватись у правовому полі, що є активною формою правосвідомості юриста, розуміння того, що система права потрібна для належного регулювання суспільних відносин. Це означає, що правове поле має значний вплив на правосвідомість юриста, особливо коли воно посилюється прийнятими новими законами Нині діє активне правове поле довкола Конституції України, що скеровує правосвідомість юриста на державницьку позицію.

Зрозуміло, що істина — це результат, наслідок, атрибут правосвідомості правника, оскільки немає користі з високого рівня правосвідомості, якщо юрист не може встановити об’єктної істини у правовій дійсності. Тобто вся дія правосвідомості повинна бути спрямована на здобуття істини.

Як бачимо, у правосвідомість юриста входять усі основні елементи світоглядної культури, саме культурне життя та культурне надбання людства. Тобто самі професійні знання ще не визначають змісту правосвідомості юриста. Важливу роль відіграють певні власні критерії, оцінки, серед яких слід виділити емоційний стан юриста, його ставлення до права. Тут велике значення має процес перетворення юридичних знань у звичку.

Таким чином, ми розглянули складові елементи правосвідомості юриста, до яких відносимо різні процеси, пов'язані з інформацією у правовому полі, що впливають на особу юриста з метою встановлення об'єктивної дійсності.

Поряд із цим у спеціальній літературі вказуються зовнішні та внутрішні структурні елементи індивідуальної правосвідомості. Зокрема, до зовнішніх елементів належать:

1) правові знання;

2) повага до права, до закону на основі правових переконань

3) соціально-правова активність особи, а точніше готовність (установка) до такої діяльності та поведінки. У свою чергу внутрішні компоненти — це:

1) інтелектуальні (раціональні) процеси і стани;

2) емоційні процеси і стани;

3) вольові процеси і стани.

О. Скакун та М. Подберезський вважають, що правосвідомість має такі складові елементи: психологічна правосвідомість (правова психологія), ідеологічна правосвідомість (правова ідеологія), поведінкова правосвідомість (передбачає вихід на правову поведінку).

Оскільки у будь-якому випадку на правосвідомість юриста впливають різні чинники — як об'єктивні, так і суб'єктивні, то її рівень залежить від професійних чинників, від стану законності в державі та цивілізованого правопорядку

Це означає, що правосвідомість юриста мусить мати професійний характер (а не буденний), що є складовим елементом всієї правової системи в державі. Тобто професійна правосвідомість є пріоритетним напрямом діяльності, який націлений на пізнання правових явищ та розуміння їх сутності. Проте професійну правосвідомість не слід ототожнювати зі спеціалізованою.

Так, М. Соколов дослідив, що професійна правосвідомість є структурним елементом суспільної правосвідомості. Суспільну правосвідомість можна поділити на професійну і непрофесійну, а спеціалізовану — за об’єктом осіб різних професій: судовий медик, судовий експерт, викладач права, журналіст із правової тематики і т. ін. Звідси випливає, що коли ми ведемо мову про правосвідомість юриста, то обов'язково повинні враховувати його професійну спеціалізацію. Тобто для різних юридичних спеціальностей правосвідомість є різною, вона чітко характеризується індивідуальністю і неповторністю.

Крім того, правосвідомість юриста не завжди зберігається на досягнутому рівні. У різні моменти професійної діяльності вона здебільшого буває різна. Іншими словами, вона коливається, полегшує або ускладнює процес виконання службових обов'язків, що залежить від багатьох чинників.

Передусім слід сказати, що кожен юрист має своє індивідуально-правове поле. І тому дії та вчинки юриста випливають із його власного поля правових поглядів, які залежать від обставин, психічного стану, отримання певних знань тощо. Цим обумовлене твердження, що один і той самий юрист може мати різні рівні або ступені правосвідомості в конкретний момент часу. Нас у даному випадку цікавить дія так званої «точкової» правосвідомості у виконанні службового обов'язку юристом. Зокрема, доцільно з'ясувати, що спонукало юриста до певної дії: свідоме чи несвідоме.

Вважаю, що свідоме «керує» юристом у спокійній, творчій ситуації, а в критичній, в екстремальних випадках, у момент прийняття складного і відповідального рішення юристом опановує над свідомий стан. Тоді і виявляється так звана деонтологічна правосвідомість, тобто рівень правосвідомості, якого юрист досяг раніше на етапі свідомості.

Деонтологічна правосвідомість передбачає, перш за все, усвідомлення юристом свого призначення. І навпаки, посада, яку обіймає юрист, визначає рівень **деонтологічної правосвідомості.** Адже чим вища посада, тим більше очікується позитивних результатів від того юриста, який на ній перебуває.

Можна зробити висновок, що деонтологічна правосвідомість — це інтелектуальна власність юриста, оскільки вона пов'язана з інтелектом та моральними принципами; це конкретизація його правосвідомості, що відповідає одній із функцій юридичної деонтології.

Деонтологічна правосвідомість юриста, таким чином, є результатом його загальної правосвідомості, конкретним критерієм правосвідомості. Вона також є певним рівнем правосвідомості юриста взагалі, оскільки перебуває на «вершині» правосвідомості і слугує ніби «піковою» правосвідомістю. Знаючи сутність змісту юридичної деонтології, можна сказати, що деонтологічна правосвідомість характеризується так званою юридичною евристикою. Іншими словами, юрист щоразу приходить до нового висновку під час розгляду юридичних справ. Зрозуміло, що це неповторний індивідуальний вияв загальної правосвідомості в конкретних умовах, тому її і називають деонтологічною.

Вищенаведені міркування дають можливість стверджувати, що деонтологічна правосвідомість випливає із внутрішнього імперативу службового обов'язку, оскільки останній є свободою розумної волі, передбачає юридичні наслідки професійної діяльності і не є стабільно виробленою позицією юриста. Як і внутрішній імператив службового обов'язку, деонтологічна правосвідомість юриста часто співпадає з потребою суспільства, оскільки тісно пов'язана з милосердям та сумлінням. Таким чином, деонтологічна правосвідомість юриста — це неповторний результат його правосвідомості, одержаний під впливом раніше сформованої правової інформаційної культури у момент виконання службового обов’язку. Як бачимо, деонтологічна правосвідомість юриста ґрунтується на його загальній правосвідомості, правовій інформаційній культурі, на внутрішньому імперативі права.

Що стосується правової інформаційної культури, то слід звернути увагу на її попереднє формування. Тобто У момент прояву деонтологічної правосвідомості юрист не отримує нової правової інформації, а діє на основі раніше одержаної. Водночас рівень інформаційної культури безпосередньо впливає на ступінь деонтологічної правосвідомості. Джерелом деонтологічної правосвідомості є внутрішній імператив права, адже в кожному законі є той внутрішній зміст, який юрист повинен відчути. На

письмі він не зафіксований, а через правове почуття у юриста формується власна деонтологічна правосвідомість. У цілому на таке формування впливає і дух права.

Що стосується присяги, яку складають юристи, то, як відомо, це вираз громадського, суспільного, національного та інших обов'язків юриста. Тому деонтологічна правосвідомість повинна завжди випливати із цих обов'язків. У протилежному випадку вона не збігатиметься із вимогами суспільства, інтересами нації. А це призводить до невиконання внутрішнього імперативу службового обов'язку юристом, що не відповідає вимогам деонтологічної правосвідомості.

Цікавим є питання стадій загальної та деонтологічної правосвідомості. Вважаю, що загальна правосвідомість юриста повинна мати такі три стадії: теоретична, практична і досконала. На першій стадії у юриста формується теоретична правосвідомість, на другий під впливом професійної соціалізації в процесі практичної діяльності юрист формує таку правосвідомість, якої вимагає життя; третя стадія пов'язана з великим досвідом юридичної роботи. Оригінальність вирішення конкретних справ, високо розвинута інтуїція та інші чинники дають можливість досягти вершин юридичної майстерності.

Виходячи зі змісту юридичної деонтології, деонтологічна правосвідомість має теж три стадії готовності: не-очікувано-раптова, очікувано-раптова і постійна. Зрозуміло, що юрист-початківець потрапляє в ситуацію, коли він не очікує моменту прояву своєї правосвідомості. І, як правило, до таких дій він внутрішньо не готовий. Проте друга стадія передбачає сподівання на такі прояви, і юрист заздалегідь готується до такої ситуації, навіть про всяк випадок. Третя стадія відображає ті факти, коли юриста не можна нічим здивувати у професійній діяльності. Рівень його правосвідомості має енциклопедичний характер, і він завжди готовий виявити високу професійну кмітливість. Слід зазначити, що всі ці стадії грунтуються на принципах індивідуальності і неповторності.

Доцільно зупинитися на проявах деонтологічної правосвідомості юриста. Прояви деонтологічної правосвідомості — це своєрідний «вибух» діяльності юриста, це дія мозку з використанням великої енергії. Така діяльність не може бути довготривалою, але вона разова і неповторна. Тут відсутні стереотипи, ідентичність, це — результат загальної правосвідомості. У проявах деонтологічної правосвідомості велику роль відіграють талант і творчість. Оригінальний рівень загальної правосвідомості виявляється в той момент, коли юрист не чекає відповідної ситуації, не передбачає часу та конкретних обставин.

Можуть бути прояви деонтологічної загальної свідомості, що не стосуються службового обов'язку. Зокрема, це окремі імпульси у професійній діяльності прояви любові, милосердя, агресії, помсти, ненависті тощо. Такі імпульси допомагають або шкодять юридичній роботі. Відомо, що прояви деонтологічної правосвідомості є у всіх видах юридичної діяльності,

наприклад, на кожному етапі розгляду кримінальної справи у момент оголошення звинувачувального вироку, встановлення змісту закону, який вклав у нього законодавець, тощо. Також за написаним текстом можна встановити рівень загальної правосвідомості і деонтологічну правосвідомість юриста в кожному місці документа. Отже, деонтологічна правосвідомість є конкретизацією загальної правосвідомості, її актуалізацією, що характеризується загостреним правовим почуттям юриста, який перебуває у правовому полі.

Багато науковців тісно пов'язують правосвідомість із правовою культурою. Це виправдано, оскільки правосвідомість є одним із основних компонентів правової культури. Так, зокрема, вказується, що правова культура особи є певним рівнем (станом), сукупністю певних характеристик її правосвідомості. Цей стан правосвідомості відзначається такими її властивостями, як повага до права, знання права, позитивна настанова щодо повсякденної правомірної поведінки, а стан самої поведінки характеризується безумовною правомірністю (відповідністю вимогам юридичних норм) та соціально-правовою активністю.

Під час аналізу поняття правосвідомості не можливо не зупинитись на моралі як основі права, адже мораль позитивніше від права впливає на формування правосвідомості юриста. Крім того, цей вплив є самостійним, незалежним від права.

Зовнішнім виявом моралі є культура поведінки Вона характеризується способом вираження моральної та етичної свідомості у зовнішніх виявах. Тому мораль ґрунтується на таких засадах: традиціях, звичаях, мові, історії народу, громадській думці, співставленні особистих та суспільних інтересів, якими визначається добровільний вибір поведінки, регульований сумлінням Ці атрибути моралі дають змогу відрізнити її від інших понять. Для глибшого розуміння моралі важливим є знання моральних принципів та моральних категорій. Принципи моралі покликані висвітлювати характер відносин між суспільством і особою. Це така оцінка людей, в якій знаходять вияв погляди на необхідність утвердження тих чи інших відносин суб'єктів між собою та ставлення до суспільства. Моральні принципи не мають значення абстрактності, яка в умовах ненаукового, емпіричного світогляду створює передумови для формального дотримання вимог моралі, тобто для підміни обов'язку, добра, сумління тощо. Хоча принципи моралі відображають соціальні потреби, але в духовному світі вони відносно самостійні.

Отже, до моральних принципів належать усі вимоги суспільства до особи, що зобов'язують добровільно виявляти у житті порядність, чесність, гуманність, вірність, справедливість, ввічливість тощо. Зміст моральних принципів, моральних норм та вимог визначається історичними умовами життєдіяльності та світоглядом, життєвими потребами та інтересами людини, становищем у суспільстві. У понятті моралі у певних умовах життєдіяльності конкретизується загальнолюдське, яке залежить від доглядів, світогляду тих

людей, які користуються певними моральними гаслами. Світогляд формується системою поглядів на довкілля, самим суспільством, людським буттям, а також обсягом і глибиною мислення особи. Зрозуміло, що носієм світогляду є людина, а фундаментом — загальнолюдський зміст.

Основою загальнолюдського змісту є загальнолюдська мораль, яка виявляється у елементах поведінки, універсальних принципах загальнолюдської моралі. Слід зазначити, що ці елементи поведінки та принципи втілюються у життя не у період її формування, а значно пізніше, з набуттям людиною життєвого досвіду. Загальнолюдська мораль містить у собі елементи (компоненти), на які впливають взаємовідносини людей на різних стадіях розвитку суспільства. Ці загальнолюдські елементи протягом багатьох епох були стабільні, Їхній моральний зміст практично не змінювався, вони — моральна скарбниця і наслідок величезних епохальних надбань людства.

Зрозуміло, що звичаєве право виникло з потреб людей і було пристосоване до умов тогочасного життя. У звичаєвому праві немає відбитків бюрократизму, тому воно повинно відігравати роль основ законодавства. Це правило стало критерієм оцінки сутності будь-якого права, критерієм справедливості. Тільки те правило поведінки може мати силу закону, яке пройшло через свідомість і практику народу та ним ухвалене як право. Отже, суспільство без моралі існувати не може, оскільки суспільні відносини неодмінно вступають у протиріччя зі здоровим глуздом, а часто і елементарною логікою, що призводить до деформації моралі, а згодом до свавілля та беззаконня. Соціальне призначення моралі полягає у тому, щоб постійно відтворювати відносини моральної залежності між людьми. Особа повинна усвідомити, що ця залежність є необхідною умовою свободи вибору та моральної відповідальності перед суспільством, провідним чинником підтримання функціонування суспільства, демократизації та удосконалення законодавства.

Що ж впливає на моральне регулювання суспільних відносин? Перш за все, позитивне ставлення до моралі з боку державної влади, сприяння всебічному розвитку моральних цінностей. Моральні оцінки в політиці держави мають бути самостійними, вони не повинні бути механічним додатком до політичних оцінок. Також неприпустиме узурпувався моральної волі колективами, службовими особами. Моральне регулювання не слід ототожнювати зі сліпою слухняністю, адже при моральному регулюванні повинна розвиватись власна етична експертиза волі індивідуума.

Що ж таке право? Під правом, у першу чергу, розуміють мінімум моралі. Мораль є критерієм права, законодавства, державної політики, а також оцінки з точки зору суспільства. Такі висновки можна зробити на прикладі нашої держави України. Перше писане право «Руська Правда» виникло на міцному звичаєвому праві, хоча користуватися останнім продовжували ще протягом кількох століть. Отже, право і мораль — це

важливі елементи людської культури. Вони завжди виступають у тісному взаємозв'язку, характер якого визначається конкретно історичними умовами та соціальною структурою суспільства. Така взаємодія об'єктивно зумовлена, оскільки походження і реальне буття права та моралі визначається єдиними сферами суспільних відносин, в яких розгортаються складні, часом суперечливі, зв'язки цих соціальних регуляторів. Правове життя суспільства не може розвиватися поза моральними категоріями гуманізму і соціальної справедливості, сумління і честі, добра і людської гідності.

Право існує для того, щоб встановлювати відповідні межі поведінки для членів суспільства. Дія права забезпечується відповідними інститутами, які покликані реалізувати його норми на практиці. У випадку не створення таких інститутів право втрачає цінність, але діяти не перестає. Це саме стосується і того моменту, коли вказані інститути ліквідовані. Справа в тому, що дію права забезпечують його ідея, дух, і право продовжує діяти. Існує ще й третій випадок, коли раніше прийняті закони ліквідовані, але дух цих законів продовжує діяти. Керує людьми не почуття страху (хоча і таке буває, але нетривалий період), а глибока повага до права, норми якого схвалило суспільство, оскільки вони відображають інтереси більшості, особливо найнижчих верств населення. У такому випадку говорять про національний дух права.

Національний дух права розкривають історико-юридичні факти. У них відображаються історичні традиції та звичаї,, психологічні властивості характеру особливості її потреб та інтересів, умови життя, адже право — це продукт людської цивілізації надбання. Воно виражає загальнолюдські інтересів и національні ідеї, право є унікальним, неповторним твором людського розуму, одним із знарядь забезпечення соціальної справедливості прав та інтересів людини. Через право практично виражаються національні, загальнолюдські цінності, а особливо — національна мораль. Без знання, розуміння національного духу формувати новітнє право неможливо. Лише окремі особи прагнуть обходитись без знань історії, що є їхньою великою помилкою. Історія правильно визначає шляхи майбутнього і гарантує уникнення помилок, а це потрібно враховувати в законотворчому процесі, який проходить в Україні. Новітнє українське і національне право повинно виражати рівень загальної правової культури українського народу, бути інструментом духовного оздоровлення.

Отже, мораль і моральна основа права безпосередньо впливають на правосвідомість юриста. Ці чинники формують таку правосвідомість, якої вимагає суспільне життя. Відомо, що правосвідомість посідає чільне місце у юридичній деонтології та професійній етиці юриста і включає у себе їхні принципи. Так, загальна теорія права вивчає основні (головні) принципи права. До них можна віднести: повновладдя народу; принципи розподілу влади на законодавчу, виконавчу, судову; відповідальність держави перед людиною і суспільством і навпаки, людини перед, державою, верховенство

права Конституції над всіма законами і підзаконними нормативними актами, принцип законності; принцип демократизму; принцип справедливості; принцип гуманізму, принцип «дозволено лиш те, що визначене законом» (для юриста і держави). Тому правосвідомість юриста повинна, в першу чергу, відповідати вищенаведеним принципам.

Однак щоб вищезазначені принципи втілити у практичну діяльність юристів, потрібно врахувати ще й своєрідні професійні і моральні принципи: вірність народові й закону, самодисципліну, об'єктивність, справедливість, ввічливість, терпимість, повагу, товариськість, гуманність, правдивість, активну життєву позицію, милосердя та ненасильство. Завдяки цим принципам правосвідомість юриста отримає моральну спрямованість, наближається до вимог, які висуває перед правником суспільство, громадяни. Тобто ці принципи професійної етики є для юриста віхами у формуванні його правосвідомості.

Крім того, такі принципи юридичної деонтології, як нормативність, самостійність, індивідуальність, неповторність, нестандартність, моментальність, непередбачливість, своєчасність, практичність та конкретність впливають на правосвідомість юриста у кожній окремій ситуації. У силу існування цих принципів правосвідомість юриста наближається до правової дійсності, до реальних умов професійної діяльності.

Зрозуміло, що правосвідомість правника ґрунтується ще й на власних принципах. Так, принцип розуміння права свідчить про те, що правосвідомість саме юриста може мати вияви лише при глибокому знанні системи правових знань. Усвідомлення правової інформації як принцип важливе тим, що правник повинен не тільки одержати правову інформацію, а й осмислити, проаналізувати її. Це позначається на ступені правосвідомості.

Такий принцип, як цілеспрямованість вказує, що правосвідомість має конкретне спрямування, певну мету, до якої звернені, спрямовані зусилля юриста. Принцип готовності характеризує правника як професіонала, який у будь-яку хвилину здатний виявити власну правосвідомість у конкретній справі. Неможливо також обійтись без таких принципів, як емпіричність та інтуїтивність. Хоча ці категорії дають здебільшого біологічно-психологічне пояснення, все ж вони повинні розвиватися в юриста, і для його індивідуальної правосвідомості мають велику цінність. Близькою до двох останніх принципів є ймовірність, що характеризується певним числом випадковості, випробуванням тощо. Щоправда, коли кількість таких випробувань надто велика, то результати виявів правосвідомості виникають закономірно, у цьому полягає суть теорії ймовірності у праві.

Правосвідомість особи побудована ще й на принципі евристичності, новизни, оскільки юрист кожен раз робить для себе певні науково-практичні відкриття, підтверджує одержані раніше результати. При цьому проявляються такі принципи, як впевненість і воля, оскільки без них зникла б

уся цінність власної правосвідомості. Тільки наполегливість та віра у власні сили приводять до успіху. Важливо наголосити на існуванні такого принципу правосвідомості, як самодисциплінованість. Справа в тому, що самодисципліна юриста сприяє контролю його дій та вчинків, звіряє їх з вимогами моралі, присяги, Конституції, забезпечує здатність всебічно оцінювати свою особистість із позиції цих вимог.

Отже, вищезгадані принципи (до речі, вони притаманні і деонтологічній правосвідомості) — це ті засади, на яких ґрунтуються професійні дії юриста у сфері вияву правосвідомості. Вони допомагають глибше зрозуміти природу досліджуваного явища, будувати нові теоретичні правові концепції. Для глибшого розуміння сутності правової свідомості юриста необхідно розглянути функції, які вона виконує в процесі застосування правових норм.

Функції правосвідомості конкретизують її суть, завдання і призначення. Без свого функціонування правосвідомість юриста не розвивається, вона знаходиться в стані застою або може існувати потенційно. Поняття функції правосвідомості правника можна визначити через соціально-правову діяльність юриста, тому що без психічної, інтелектуальної і фізичної правової діяльності вони не виявляються. Функція правосвідомості виражає взаємозв'язок і взаємовплив правових явищ і особистості. Та чи інша правова діяльність вказує, яка функція здійснюється, і навпаки, якщо ми знаємо функції, то можемо свідомо визначити особливості і напрями діяльності. Функцію можна визначити як основний напрям психічної, інтелектуальної діяльності, впливу взаємозв'язків правосвідомості і особистості з навколишнім правовим середовищем, які виявляються в різноманітній діяльності.

У спеціальній літературі висвітлюються різні функції правосвідомості особи. Так, за інформаційним і діяльнішим підходом автори подають такі функції, як функції відображення, пізнання, правового мислення, оціночні, орієнтовні, регулюючі, праксеологічні (досвіду), прогнозуючі, моделюючі, конструктивні і деструктивні, цілеспрямовуючі, евристичні, мотиваційні, комунікативні (спілкування), трансформаційні (обробка інформації). За структурою правосвідомості особи — емоційні функції, інтелектуальні, вольові і т. ін.

Видається доцільним здійснити дещо інший, нетрадиційний підхід до визначення функцій правосвідомості юриста. Перш за все, правосвідомість виконує функцію вироблення індивідуальної правової концепції юриста. Справа в тому, що ця функція сприяє формуванню юриста як особистості, дотриманню тієї концепції, яка забезпечує йому гідне місце в суспільстві. Юрист з індивідуальною правовою концепцією не буде вдаватись до крайнощів з метою прийняття оптимального рішення, а буде дотримуватися вивіреної власної лінії у правовому полі

На основі цієї функції виникає інша — формування почуття правоти і справедливості. Якщо юрист займає правильну власну позицію, то це гарантує йому об'єктивність і справедливість у прийнятті рішень. Рівень правосвідомості забезпечить йому правоту, переконає інших у правильності його поглядів. Важливою функцією є забезпечення свободи прийняття рішень. Це випливає із самої специфіки професійної діяльності, оскільки юрист (особливо слідчий) діє за своїм внутрішнім переконанням Жодні зовнішні сили не повинні впливати на його юридичну практику. Зрозуміло, що правосвідомість сприяє реалізації внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Ця функція дає можливість юристові показати себе у справі, виявити свої потенційні здібності, вміння та навики.

Крім того, завдяки таким функціям, як вироблення активності в роботі і досягненні мети, діяльність набирає активного характеру, підкреслює домагання, бажання юриста довести, що він насправді служить народові і готовий гідно захищати його інтереси. Тобто завдяки цим функціям правосвідомість дає конкретні результати у правовому полі. Але такі дії підтримує ще й функція формування професійно-юридичної думки. Дійсно, для того щоб прийняти певне рішення юрист повинен мати сформовану чітку установку, яка в потрібний момент реалізується на основі цього з'являється нова функція — вироблення професійних звичок. Якщо часто виявляється правосвідомість із позитивними наслідками, то юрист відчуває своє місце у просторі. Така функція має реальний грунт адже юрист утверджує себе як фахівець, як службова особа, здатна впроваджувати правову політику в життя. Активне виявлення правосвідомості виконує ще й таку функцію, як застереження від правового нігілізму, тобто юрист не допускає свідомого ігнорування норм права та моралі Саме за цих умов він відчуває всі цінності права, вірить у їх могутність щодо регулювання вільних відносин.

Ми проаналізували в основному дії функцій правосвідомості, що цілком відповідає функціям деонтологічної правосвідомості юриста. Слід сказати і про можливість існування інших функцій та принципів, особливо тоді, коли мова йде про забезпечення панування права, реалізацію надбань інформаційної культури, реалізацію теоретичних знань, динамічність юридичної роботи, формування мотивів поведінки, комунікативність тощо, але цього достатньо, щоб зробити висновок про надзвичайно важливе значення пізнання сутності правосвідомості юриста.

Отже, високий рівень правосвідомості має велике значення для юридичної практики. У цілому він відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Високий рівень завжди спонукає правника до певних змін, допомагає прогнозувати і т. ін. За допомогою такого рівня правосвідомості юрист може досягти мети. Формування правосвідомості забезпечується відповідними інститутами, які покликані виробити у юриста власний варіант правосвідомості. Тобто правосвідомість повинна увібрати всі надбання, досягнення людства. Ці

надбання мають бути всебічними, враховувати всі без винятку галузі людської діяльності.

Правосвідомість має компоненти національної культури, що є її основою. Дослідженням цих аспектів займається культурологія (культурознавство, теорія культури) права і правосвідомості, як наука про множину культур. У цілому правосвідомість характеризується багатьма різновидами (множиною) культур. Взагалі культура не існує абстрактно, а лише в множині культур, яких на сьогодні налічується близько шістдесяти. Проте не сумарна кількість різновидів культур визначає правосвідомість, оскільки це здобутки загальної національної культури. Мова йде про окремі складові елементи (культурологічні аспекти) кожної окремої культури, які мають безпосереднє або дотичне відношення до правосвідомості.

Якщо право тісно пов'язане з такими різновидами культури, як духовна, моральна, національна, державна, суспільна, політична, економічна, психологічна, інтелектуальна, педагогічна, наукова, інформаційна, управлінська, парламентська, законодавча, професійна, побутова — то для правосвідомості велике значення мають ці та інші різновиди культури. До них належать, правова, інтелектуальна, емоційна, внутрішня, дипломатична, естетична, зовнішня і т. ін. Тут виникає проблема: чи пролягає шлях до формування правосвідомості тільки через різновиди культури, чи існують інші визначальні чинники, які перебувають за межами культури? На перший погляд видається, що однієї культури для цього недостатньо, оскільки є ще вимоги часу (періоду, ситуації), вимоги керівників, прагнення певної мети, особисті моральні якості особи юриста тощо Безумовно ці чинники мають величезний вплив на формування правосвідомості Проте будь-який волюнтаризм характеризує ступінь цивілізації певного суспільства, а цивілізація — це продукт культури. Тобто є підстави вважати, що так чи інакше множина культур є необхідною і достатньою умовою формування правосвідомості.

Це означає, що у правосвідомості відображаються лише культурні тенденції. У кожному структурному елементі культурні тенденції дають можливість накреслити перспективу розвитку культури суспільства, які потрібно врегулювати правовими нормами. Іншими словами, для правосвідомості важливу роль відіграє культурологічна концепція, своєрідна позиція і вироблена лінія Д11 культури у свідомості юриста. Зміст культурології правосвідомості полягає у дослідженні такого явища як спектру, мозаїки культур. Справа що кожен із різновидів культури не впливає на невідомість самостійно, ізольовано. Тут спостерігає явище дифузії (змішування) культур. Адже між усім різновидами культур існують спільні структурні елементи у кожній культурі відіграють певну роль своїми відтінками, виконують чітко свою функцію. Наслідок цього можливе виникнення культурних конфліктів У правосвідомості. Це більше стосується моментів у правосвідомості, коли важливим є чинник часу.

Розгляньмо, який вплив мають деякі різновиди культури на формування правосвідомості юриста.

Так, вирішальну роль у правосвідомості юриста відіграє **інформаційна культура** як ступінь володіння належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння отримувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності згідно із Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. У сучасних умовах проблему підвищення рівня правосвідомості юриста на основі розвитку його інформаційної культури слід розглядати в контексті масштабного розуміння творення новітньої правової держави України, оскільки інформація є вихідним інструментом управлінських операцій. У цьому і полягає значення, цінність та корисність інформаційної культури для правосвідомості юриста. Особливу роль у цьому відіграють головні принципи інформаційної культури. Серед них — принципи культури одержання інформації: достовірність, точність, необхідність, корисність; принципи культури використання інформації: справедливість, раціональність, доцільність; культури поширення інформації: об'єктивність, відповідальність; культури зберігання інформації — надійність. Кожен із цих принципів дуже наближений до принципів правосвідомості.

Кожен юрист зобов'язаний систематично отримувати необхідну інформацію. Без цього не формуватиметься його правосвідомість. Сьогодні існує достатньо джерел інформації, які доступні кожному, але в цьому є певні перешкоди. Мова йде про конфіденційну та таємничу інформацію. Уміння вибрати достовірну і точну інформацію із цих джерел без порушення законності залежить від рівня правосвідомості юриста. Правосвідомість понукає відчувати ступені необхідності одержання інформації, а також шкідливість зайвої інформації, яка не стосується конкретної юридичної справи. Інформаційна культура дозволяє використовувати одержані відомості, не приховуючи окремі поняття і ц применшуючи їх значення. Правильний раціональна розподіл інформації допомагає ефективному задоволенню інформаційних потреб і підвищенню рівня правосвідомості юриста.

Також необхідним процесом у правосвідомості є обмін інформацією дотримання принципу об'єктивності правдивості. Тому юрист усвідомлює, що за порушення цих принципів може настати відповідальність. Принцип надійності дає можливість сформувати належний рівень професійної правосвідомості при якому недопущення розголошення та просочування інформації є першою вимогою у правоохоронній діяльності.

Значне місце у формуванні правосвідомості юриста посідає рівень його **інтелектуальної культури**. Складовими елементами інтелекту особи є розум, мудрість, мислення, знання, ерудиція, компетентність, інтуїція тощо. Тобто інтелект є якісним і кількісним станом розуму, його критерієм. Інтелектуальну культуру людини визначають певні інтелектуальні

властивості особливості сприйняття пам'яті, мислення, уяви, а також творчість яка виявляється у практичному мисленні. Кращому розумінню інтелектуальності культури допомагає знання таких категорій, як інтелектуальна глибина пізнання, інтелектуальний потенціал інтелектуальна свобода, інтелектуальні емоції тощо.

Зрозуміло, що інтелект має велике значення для правосвідомості юриста. Мова йде про те, що розумовими задатками, своїм інтелектом треба уміло користатися, тобто повинна бути певна культура виявлення інтелекту. Адже надмірна віра у свій розум, винищування свого інтелекту, впевненість у розумовій діяльності дуже шкодить формуванню правосвідомості. У протилежному випадку правосвідомість, яка сформована завдяки низькій інтелектуальній культурі є фальшивою Вона в такому випадку не відповідає реальності, і юридична діяльність буде викривленою.

Неоціненну користь у формуванні правосвідомості юриста приносить внутрішня культура, яка служить якісною характеристикою душі людини У цілому можна сказати, що внутрішня культура в основному є наслідком генетичної спадковості, але розвивається разом зі свідомістю у процесі соціалізації юриста.

Такі основні принципи внутрішньої культури, , толерантність, взаємоповага, невпевненість та ін. надають правосвідомості юриста правильної орієнтації. Тобто ці принципи скеровують правосвідомість до загальнолюдських цінностей, до співжиття у суспільстві. Адже юрист, в першу чергу, — людина, а професіонал – у другу чергу. Тому йому треба будувати правосвідомість на таких засадах, які б відповідає досконалості у духовному розумінні

Тепер погляньмо., як впливають на формування правосвідомості функції внутрішньої культури.

Так, одна з функцій внутрішньої культури, полягає у запобіганні виникнення ненависті, агресії, роздратованості, озлобленості, насильства, гніву, заздрості, лихослів'я, осуду себе та інших. Неважко уявити наслідки, якби юристи поряд із правосвідомістю володіли б цими негативними моральними якостями. Це означає, що ця функція внутрішньої культури формує правосвідомість у бік добра, загального блага, на користь людям і суспільству в цілому.

Друга функція — виплекання почуття любові, дисципліни, свідомості, щирості, уміння прощати, бажання розкаюватись — допомагає правосвідомості зосередити головну увагу на законах вищої моралі, на законах Всесвіту. Адже професійна свідомість юриста тоді має значну цінність, коли вона підтримуватиме у юриста почуття любові. У першу чергу, це має бути любов до Бога, а потім — до рідних, близьких, знайомих та ін. Юрист повинен зрозуміти, що його правосвідомість має звірятися з **релігійними нормами**, вимогами Біблії тощо, тоді він досягне успіху у правоохоронній діяльності.

Поряд зі значенням культури великий вплив має **обітниця** у формуванні правосвідомості юриста. Адже у І змісті самої обітниці повинні бути відображені основні культурологічні концепції. Акт прийняття обітниці має значення для формування правосвідомості, оскільки вона надихає кожного юриста на плекання власного правового почуття, удосконалення самоконтролю. Так, моральний самоконтроль полягає у здатності юриста самостійно регулювати внутрішні переконання, спрямовувати свої професійні дії на встановлення об'єктивної істини. Слід зауважити, що моральний самоконтроль залежить від рівня самокритичності, загальної свідомості тощо. Тому прийняття обітниці проводиться лише після осмислення юристом свого призначення, після здачі заліків на знання професійних, службових, функціональних та інших обов'язків.

Прийнявши обітницю, юрист виробляє власний варіант правосвідомості на основі усвідомлення тексту. Звичайно, текст обітниці кожен розуміє по-своєму, але це не повинно негативно відображатись на виконанні службового обов'язку. Більше того, власна правосвідомість спонукає юриста працювати творчо, виробляти належну професійну, правомірну поведінку та законне юридичне веління. Отже, у процесі розвитку юридичної діяльності значення культури для формування правосвідомості розширюється, доповнюється, зазнає змін. Ми не повинні відмежовувати правосвідомість від моральних і релігійних норм.

2. ФОРМУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Юрист — це громадянин України, який, як і кожен інший, повинен сповідувати позитивну національну мораль, дотримуватися добрих традицій та звичок. Щоправда, загальнолюдські цінності були закладені ще задовго що існування Київської Русі і по-різному примножувалися впродовж століть. Проте згубний вплив різаних ідеологій завдав серйозної шкоди через запровадження штучних, непритаманних українцям норм поведінки. Звичайно, такі «традиції» не прижилися у нас повністю, але забуто багато власних цінностей. Звідси завдання, яке повинен поставити кожен юрист перед самим собою, з цього потрібно починати формувати внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість.

Необхідною умовою формування **деонтологічної правосвідомості** є виховання належної **професійної моралі,** системи моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку юриста у професійній діяльності. Оскільки професійна мораль є динамічною, варіантною, вбирає у себе соціальні умови і напрями розвитку юридичної професії, то вона безпосередньо впливає на формування деонтологічної правосвідомості. Тобто професійна мораль допомагає юристові зробити правильний вибір при виконанні службових обов'язків, найбільш повно реалізувати прийняте оптимальне рішення в кожному випадку практичної діяльності.

Деонтологічній правосвідомості передує **моральна свідомість**. Це означає, що формування моральної свідомості безпосередньо позитивно впливає на формування деонтологічної правосвідомості юриста. Адже моральна свідомість — це, перш за все, погляди, які відображають моральні цінності суспільства, інтереси правничої професії, і тому саме вона повинна випереджати юридичну практику і правову свідомість. Хоча моральна свідомість історично змінюється, проте такі моральні поняття як добро і зло, залишаються сталими. Саме на цих двох поняттях в основному ґрунтується моральна, а відтак — і деонтологічна правосвідомість. Із цього випливає ще один шлях формування деонтологічної правосвідомості — підвищення рівня морального самоконтролю юриста. Це означає, що юрист повинен виробити у собі такі принципи та правила життєдіяльності, які обмежували б його у скоєнні антиморальних вчинків. Тобто кожна дія юриста має надсвідомо контролюватись мораллю. Такий принцип юристом виробляється на основі високих моральних якостей та життєвого досвіду.

Значний вплив на формування деонтологічної правосвідомості має соціалізація особи юриста Соціалізація спрямована на вироблення власних життєвих установок через активне пізнання юристом оточуючого світу, набуття соціального досвіду, засвоєння навичок правомірної поведінки тощо. Варто зауважити, що на формування деонтологічної правосвідомості впливає як загальна, так і професійна соціалізація. Ці процеси проходять паралельно і навіть незалежно один від одного. Не можна твердити, що юрист потребує лише професійної соціалізації. Його місце в суспільстві вимагає знань про всі події в житті, навіть про ті, які не пов'язані з правовими явищами. Зрозуміло, що найшвидше сформувати деонтологічну правосвідомість юриста через активну професійну (спеціальну) соціалізацію.

Суттєвим фактом деонтологічної правосвідомості є правове виховання юриста, тобто систематичне оволодіння необхідним мінімумом як загальнотеоретичних, так і спеціальних юридичних знань. Правове виховання юристів істотно знижує рівень соціального конформізму, сліпого наслідування чужих поглядів, бездумного виконання вказівок «згори». Через правове виховання найбільш повно сприймається моральна мета суспільства, яка впливає на внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість. При регулярному вивченні права ширше розвиваються деонтологічні принципи правосвідомості, зрозумілішими стають її функції, що застерігає юриста від скочування до лише практичного рівня правосвідомості.

Одним із шляхів формування деонтологічної правосвідомості є постійний аналіз практики у вирішенні правових ситуацій Тобто юрист повинен постійно своєрідно сповідатися перед самим собою про причини прийнятих неправильних рішень. Його мусить мучити сумління за скалічені долі людей. Це впливає як на загальну, так і на деонтологічну правосвідомість. Соціальне призначення деонтологічної правосвідомості

полягає у підвищенні інформаційної культури юриста. Це шлях до глибоких усебічних пізнань усіх процесів службової діяльності. Правильний розподіл інформації сприяє задоволенню внутрішнього імперативу службового обов'язку. На основі таких властивостей інформації, як корисність, повнота, новизна і цінність формується правдива правосвідомість юриста, що дає можливість проявити себе в той момент, коли цього вишмагає конкретна ситуація.

В умовах будівництва правової держави України значно зростає роль дисципліни та поведінки. Вони є важливими засобами активізації людського чинника, що призводить до формування деонтологічної правосвідомості. Для юриста службова дисципліна та професійна правомірна поведінка є тими рушійними силами, які, з одного боку, забезпечують досягнення нового якісного стану, подолання всього негативного, застійного, а з іншого — стимулюють розвиток гуманізму та соціальної справедливості у юридичній діяльності. Актуальність проблем, пов'язаних із дисципліною та поведінкою випливає з потреб правосвідомості, зміцнення законності серед юристів.

Велике значення у формуванні деонтологічної правосвідомості має професійна культура як результат професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання у цінності права що обумовлено науковою організацією праці, інтелектом юриста, спеціальною правничою мораллю, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом. Розуміння правових явищ істотно впливає на деонтологічну правосвідомість, яка призначена правильно, об'єктивно оцінювати криміногенну ситуацію, враховувати закономірності суспільного розвитку тощо. Крім розглянутих шляхів формування деонтологічної правосвідомості юриста, існують також інші Серед них — підвищення економічного стану суспільства, поліпшення соціально-побутових умов і соціальної захищеності, розвиток суспільної, політичної та інших видів свідомості, підвищення значущості релігійних, культурних і моральних цінностей піднесення рівня національного духу права, наявність професійного морального (етичного) кодексу юриста та деякі інші.

Деонтологічна правосвідомість призначена для реалізації внутрішнього примусу виконання службових обов'язків, що ми називаємо внутрішнім імперативом Без прояву цієї свідомості юрист не в змозі виконати внутрішній імператив обов'язку. Проте зовнішній імператив, як відомо можна виконати бездумно, без прояву деонтологічної правосвідомості Також деонтологічна правосвідомість актуалізує внутрішню ціннісно-нормативну систему юриста. Тобто вона змушує зосередитись, виробити деонтологічну норму, із користю для справи виконати юридичну дію.

Із такої актуалізації випливає, що деонтологічна правосвідомість має велике значення для конкретизації юридичних норм стосовно практичної ситуації. Причому така конкретизація повинна проходити доволі швидко, навіть моментально, і основне — вміло. Зрозуміло, що деонтологічна

правосвідомість у цілому впливає на застосування і виконання норм права. Хоча в більшості випадків це виконує загальна правосвідомість юриста. Але мова йде про критичний момент, про темп і швидкість застосування та виконання, а також про неповторність таких дій.

Крім того, корисність деонтологічної правосвідомості виявляється і в тому, що вона випробовує різноманітні моделі можливих правових ситуацій. Це пояснюється принципом неповторності, в результаті чого з'являється ціла система прикладів вирішення правових ситуацій. Аналіз цієї практики наводить на думку, що юридична деонтологія є нормативною, і цінність деонтологічної правосвідомості полягає у її впливі на нормативний характер загальної правосвідомості. Юрист завжди виробляє власні деонтологічні норми, які він ніби переносить на загальну правосвідомість. Тим самим він доповнює правосвідомість новими нормами. Важливе значення деонтологічна правосвідомість має для правовідносин і для правопорядку. Вона допомагає юристові впевнено вступати у різноманітні правовідносини, підтримувати належний цивілізований правопорядок. Завдяки добре розвинутій деонтологічній правосвідомості юрист завжди готовий для цієї діяльності.

У цілому можна сказати, що деонтологічна правосвідомість значно випереджає саме право, є його ідейним джерелом. Саме у деонтологічних проявах правосвідомості зароджується нова правова думка, яка надалі вимагає нормування, конкретизації юридичної норми. Таким чином, деонтологічна правосвідомість прогнозує право, живить його новими прикладами. Тому вона допомагає праву знайти своє місце у правовій системі. Тобто на основі деонтологічної правосвідомості відбувається практична реалізація норм права, їх дієве застосування.

Як бачимо, деонтологічна правосвідомість призначена для вирішення складних і відповідальних життєвих завдань. Особливо вона стає у пригоді в екстремальних ситуаціях. Саме тоді вона приносить найбільшу користь, зрозуміло, за умови, що у юриста добре розвинута загальна правосвідомість. Безсумнівно, що деонтологічна правосвідомість вкрай необхідна для обміну правовою інформацією особливо між юристами. Така комунікативна властивість потрібна для методичної діяльності щодо уміння подавати і сприймати необхідні відомості. Це пояснюється емоційною дією деонтологічної правосвідомості, її емоційним забарвленням. З огляду на особу юриста деонтологічна правосвідомість відображає рівень його підготовки, стан практичного досвіду і навіть моральних та професійно-моральних якостей. Тобто за професійними діями юриста можна скласти уявлення про його особу.

Принципове значення деонтологічної правосвідомості полягає у вияві ставлення юриста до правової дійсності. Іншими словами, можна побачити, як юрист сприймає правові явища, як намагається вирішувати їх. Тут чітко видно старання юриста, його вольові зусилля, внутрішній імператив

службового обов'язку. На основі деонтологічної правосвідомості можна формувати громадську думку про юриста. Така думка з'являється навіть після одиничних проявів, хоча бажано робити висновки після певної їх системи.

Отже, деонтологічна правосвідомість прямо впливає на розвиток і формування професійної культури. Мова йде про професійні знання правових і моральних норм та принципів, про професійне ставлення до норм права (солідарність із ними, переконаність у справедливості, корисності і необхідності), про професійне вміння, прийоми і навички, про звичку дотримуватись закону, про професійний етикет і такт, а також про наукову організацію праці. Тут деонтологічна правосвідомість приносить неоціненну користь. Відомо, що кожен із видів культури має свої складові елементи. Внутрішні стосуються юридичної деонтології, зовнішні — професійної етики юриста і т. ін. Але виявити основні елементи допомагає деонтологічна правосвідомість. Зробити це іншими способами досить складно.

Напевно існують деякі труднощі щодо виявлення у юриста основних аспектів різних видів свідомості (моральної, правової, політичної тощо). Однак деонтологічна правосвідомість може впоратись із цим завданням досить успішно

У практичній діяльності юрист, по суті, не замислюється над вибором принципів професійної моралі. Але підсвідоме це виконує деонтологічна правосвідомість.

Зрозуміло, такий вибір можливий після проведеного аналізу своїх дій, їхніх наслідків.

Отже, деонтологічна правосвідомість має велике значення для юридичної практики. У цілому вона безпосередньо впливає на формування власної загальної правосвідомості, відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Вона завжди націлює юриста на певні зміни, допомагав прогнозувати тощо. За допомогою високого рівня деонтологічної правосвідомості юрист може досягти поставленої певної мети.

Список рекомендованої літератури

1. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Х., 2001.
2. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія (стислий курс лекцій). К., 1998.
3. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. К., 1999.
4. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность (деонтологи-ческий аспект). Донецк, 1998.
5. Колесникова В. Естетична культура у професійному становленні юриста. К., 1993.
6. Молдаван В.В. Правоохоронні органи. К., 1998.

7. Романов В.В. Юридическая психология. М., 2000.
8. Скакун О.Ф., Овчаренко И.Н. Юридическая деонтология. Х., 1997.
9. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. К., 2001.
10. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. М., 1997.
11. Юридична деонтологія/ За ред. В.М. Горшеньова і В.В. Комарова. Х, 1993.

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. **Загальна характеристика психологічної культури юриста.**
2. **Предмет, система та завдання юридичної психології.**
3. **Психологічна характеристика юридичної діяльності.**

Процес національного відродження України, розбудова української держави має на меті створення сучасного громадянського суспільства та правової держави і розвинутої правової системи. Для досягнення цієї мети необхідні знання не тільки поняття правової системи сучасності, а й тенденції її розвитку у XXI ст. та участь у подальшому творенні правової системи [1, с. 32].

Сьогодні рівень участі громадян у суспільному житті, не кажучи вже про вплив громадянських організацій на прийняття державою рішень з важливих проблем, залишається, на жаль, низьким через утриманський настрій. Громадяни сприймають себе скоріше “жертвами”, а ніж потенційними учасниками політичного процесу. Однією з причин такого фаталістичного настрою суспільства є, насамперед, низька психологічна культура.

Менш за все досліджена соціальна психологія, яка вивчає закономірності поведінки і діяльності людей зумовлені фактором їх участі в соціальних групах, а також психологічні особливості певних соціальних груп. Соціальна психологія цікавиться не всім, що роблять люди, її цікавлять закономірності людської поведінки, особливості їх прояву у різних соціальних кругах.

1. ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. Прийнято вважати, що слово «душа» вперше з'явилося у IV ст. до н. е. у праці Арістотеля «Про душу». У XVI-XVII ст. в науковий обіг увійшов термін «психологія», який у XVIII ст. вживався на позначення окремої галузі знань про психічне відображення дійсності у процесі діяльності людини та у поведінці тварин. Розвиток психології як науки розпочався в XIX ст. Отже, психологія - порівняно молода наука. Проте справжні дослідження глибин таємниці людської душі, з'ясування причин поведінки людини в тій чи іншій ситуації ще чекають людство у XXI ст. [2, с. 206]

Предмет дослідження психології, як відомо, становлять психічні процеси - відчуття, сприймання, запам'ятовування, згадування, уявлення, мислення, почуття, прагнення тощо. Вони у кожній професії мають свої особливості, що спричи-няється до поділу психології на відповідні види.

Нас більшою мірою цікавить юридична психологія як наука, що з'ясовує природу і сутність психіки, її загальні законо-мірності та основні психічні процеси, властивості, притаманні правникові. Йдеться не тільки про

психологічну структуру особистості юриста, а й про уміння володіти психологічними прийомами, розуміння соціально-психологічних явищ у суспільстві, знання психіки інших людей тощо.

Юрист, формуючи правомірну поведінку людини, обов'язково повинен враховувати те, як психологічні чинники впливають на неї у правовому полі. Загалом правник має постійно перебувати у психологічній готовності діяти в рамках закону й етики. Незнання законів психології призводить до того, що результат досягається будь-яким способом. Позаяк нехтуються психологічні основи творчості, зневажаються загальнолюдські цінності та об'єктивні закони розвитку суспільства.

Зміст психологічної культури правника полягає в тому, що він повинен уміти володіти такими психологічними категоріями, як мотивація, бажання, спонукання, захоплення, натхнення, нахили та ін. Саме вони характеризують психологію юридичної праці та управління. Важливу роль наразі відіграє професійне навчання та наукова організація професійних дій. З психологічного погляду це означає, що юрист повинен вміти знімати напруженість чи долати психологічні бар'єри, на основі власних сформованих позитивних емоцій виявляти професійну зацікавленість, вміло застосовувати владні повноваження. Завдяки цьому збільшується творчий потенціал, з'являється натхнення, підвищується працездатність, саморегульованість та спостережливість, активізуються пізнавальні процеси та гострота почуттів у професійній діяльності.

Психологічна культура юриста — це органічна єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які чинять ефективний вплив на розв'язання правових ситуацій.

Говорячи про психологічну культуру, якою повинен володіти юрист, можна сказати, що вона передбачає розвиток високих особистісних душевних якостей. Юристові треба постійно вдосконалювати свої знання з психології з тим, щоб забезпечувати рівновагу між внутрішніми і зовнішніми психічними процесами, що, звичайно, впливає на зміст про-фесійної діяльності. Проте цього недостатньо. Адже юрист як особа може характеризуватися високими душевними якостями, але не вміти втілювати їх у практичну діяльність. У результаті не буде забезпечений ефективний психологічний вплив на громадян, що своєю чергою негативно позначиться на правовій діяльності. Коли йдеться про психологічну культуру, важливо поєднувати теорію і практику.

Зрозуміло, що психологічна культура юриста не існує абстрактно. Вона виявляється у сукупності видів. Так, при класифікації психологічної культури за юридичними спеціальностями, відповідно виділяються: культура судді, культура слідчого, культура адвоката, культура прокурора, культура працівника міліції тощо як психологічні культури. Ці їх різновиди за змістом

мають багато спільного, проте існують й істотні відмінності, які пояснюються специфікою обов'язків.

Доцільно розглянути особливості видів психологічної культури за такою ознакою, як темперамент особистості юриста, який характеризує його відносно стабільно з погляду динамічності, тонусу, врівноваженості психічної діяльності. Мова йде про відомі типи темпераментів (типи нервових систем): сангвінічний, холеричний, флегматичний, меланхо-лічний. У зв'язку з цим можна говорити про психологічну культуру юриста-сангвініка, психологічну культуру юриста-холерика, психологічну культуру юриста-флегматика, психологічну культуру юриста-меланхоліка.

Так, сутність психологічної культури юриста сангвінічного темпераменту полягає у тому, що його ступінь освоєння психологічних прийомів впливу на людей характеризує велика рухливість, активність, але домінує врівноваженість, планомірність. Такий юрист швидко вступає в контакт зі співбесідниками, швидко знайомиться, активно пропонує свої послуги, динамічно розв'язує проблеми. Набуття відповідних психологічних навичок у нього відбувається без осо-бливих зусиль. В цілому юрист-сангвінік швидко й правильно реалізує правові норми, уміло керує юридичними справами, не створює конфліктних ситуацій та ін.

Психологічна культура юриста-холерика потребує постійного вдосконалення й конкретних меж. Справа у тому, що такий психологічний тип характеризується неврівноваженістю, гарячкуватістю, дратівливістю, збудженістю і врешті-решт непередбачуваністю. Як і сангвінік, холерик має міцну нервову систему. Він може виконувати завдання під-вищеної складності, працювати у неординарній оперативній обстановці тощо. Але юрист-холерик потребує постійного контролю, наразі такого, який супроводжується вимогливістю, як правило, безальтернативністю. Небезпечним є те, що юрист з такою психологічною культурою може зопалу прийняти неправомірне правове рішення, хоча завжди зуміє вийти зі складної ситуації. Як швидко він запалюється, так швидко і згасає, заспокоюється і, основне, ненадовго ображається, швидко забуваючи неприємності.

Стосовно юриста-флегматика, відзначимо його стабільну психологічну культуру. Підвищення її рівня потребує значного проміжку часу, проте це буде надійно і надовго. Стриману манеру поведінки юриста-флегматика вирізняє упевненість у прийнятті виважених юридичних рішень, як правило, безпомилкових. Він, звичайно, враховує всі альтернативні варіанти, обирає найоптимальніші. Юриста-флегматика нелегко вивести з психологічного стану рівноваги, він не піддається умовлянням, діє на власний розсуд. Це, безумовно, надійний працівник юридичної служби, на якого можна покластися, який не підведе. Недоліком, можливо, є те, що флегматик повільно приймає рішення, не поспішає з пропозиціями.

На особливу увагу заслуговує характеристика психологічної культури юриста-меланхоліка, оскільки це слабкий, неврівноважений, інертний тип

нервової системи. З такими юристами (як і з холериками) керівникам юридичних уста-нов працювати досить складно. Юристи-меланхоліки дуже вразливі, підвищено емоційні, в результаті чого вони легко впадають у відчай, відчувають безпорадність. Зауваження й пропозиції сприймають неадекватно, насторожено. Вони потребують особливого підходу, тактовної бесіди тощо. Меланхоліків може вразити навіть погляд людини, вони надзвичайно чутливо вловлюють оцінки, думки про свою особистість. Зрозуміло, що таким юристам притаманні тонкі внутрішні переконання, а їхнє юридичне рішення може бути незрозумілим навіть для колег.

Щодо норм психологічної культури юриста, то, на взірець, фахівець може встановити їх особисто для себе. Тут доцільно орієнтуватися на професійно-етичний кодекс юриста, необхідну допомогу може надати і морально-психоло-гічна служба. В цілому за норми психологічної культури можна прийняти систему загальнолюдських цінностей та вимоги юридичної етики.

Механізм дії психологічної культури юриста, тобто важелі, за допомогою яких психологічна культура втілюється в його практичну діяльність - це насамперед мислення і мова.

Мислення юриста спрямоване на усвідомлення права й реалізацію його норм. У психологічній літературі мислення поділяється на теоретичне і практичне. Юрист повинен розвивати обидва види мислення, щоб активізувати творчий пошук, професійні дії. Але перешкодою творчій діяльності юриста може бути осуд керівників, невпевненість в результатах тієї чи іншої справи. У таких випадках механізм мислення юриста буде «деформований», оскільки його думка залишиться невисловленою.

Думки передаються за допомогою мови, яка буває, як відомо, внутрішньою і зовнішньою. Зрозуміло, що внутрішня мова людини передує зовнішній, тобто слову. Проте юрист працює в таких умовах, коли зовнішня мова не завжди по-винна виражати думку чи внутрішню мову. Це позитивний результат його психологічної культури, хоча зміст вираженої думки характеризує ступінь розвитку загальної культури людини.

Зауважимо, що мова юриста не завжди адекватна його психологічній культурі. Однак не кожен юрист уміє викори-стовувати слово як засіб юридичної праці. Трапляється, юристові тяжко висловитися, а легше скласти письмовий текст, що е наслідком певних прогалин у його психологічній культурі.

Стосовно роботи з людьми психологічна культура юриста виявляється на двох рівнях - експектації та емпатії.

Суть психологічної культури на рівні експектації полягає в оцінці здатностей юриста, які він виявляє у певній ситуації. На цьому рівні можна визначити соціальну роль юриста, його професійні можливості, передбачити наступні дії. Зрозуміло, що соціальне очікування наближатиметься до реальності тоді, коли людину тривалий час знатимуть і спостерігатимуть за

нею. Психологічна культура на рівні експектації дає змогу зробити висновок про судження та вчинки юриста.

Другий рівень психологічної культури - емпатія визначає здатність юриста розуміти інших людей, їхній внутрішній стан, переживання, хвилювання тощо. Тут виявляється вміння юриста розкрити приховані (особливо злочинні) наміри людей, відчути їхнє сприйняття суспільних явищ, щирість або нещирість у взаємостосунках. Тобто рівень психологіч-ної культури на цьому етапі повинен допомогти юристові пристосуватися до співбесідника з метою ефективного пси-хологічного впливу на нього.

Існують певні перешкоди для вияву психологічної культури на рівні емпатії. Спеціальна література фіксує різні джерела таких перешкод. До них можна віднести стандартні образи (стереотипи), враження (думки) інших осіб, психічний стан юриста, тверда націленість юриста на одну із кількох позицій, неадекватне розуміння реальності, спрощене бачення ситуації. Високий рівень психологічної культури допоможе подолати ці психологічні бар'єри. Для цього потрібно пам'ятати про їх існування і відповідно реагувати.

Психологічна культура юриста виявляється через несвідоме, передсвідоме, свідоме, підсвідоме і надсвідоме.

Так, сфера несвідомого характеризується тим, що юрист не підозрює наявність тієї чи іншої події, тобто він розуміє, що усвідомити детально, в повному обсязі всі явища (мікро-явища) неможливо. В результаті у пам'ять не потрапляють потрібні відомості.

Сфера передсвідомого визначає той стан юриста, коли він ще не зорієнтувався - усвідомлювати інформацію чи ні. На-справді це початкова стадія формування свідомості. Тут психологічна культура повинна спрямовуватися на психологічне орієнтування в ситуації так, щоб не завдати шкоди справі, що розглядається. Важливу роль у цьому випадку відіграє пам'ять. Якщо добре розвинена пам'ять, то проблем з усвідомленням не існує.

Легше зрозуміти сферу свідомого, коли юрист усвідомлює свою діяльність, може прозвітувати про свої вчинки, а його психологічна культура характеризується стабільністю.

Цікаві процеси з психологічною культурою відбуваються у сфері підсвідомого, де вона неначе виходить з-під контро-лю юриста і певним чином впливає на свідоме. Це явище спостерігається тоді, коли психологічна культура юриста спонукає до позитивної дії, яка настає тоді, коли у підсвідомому (досить небезпечній сфері, що може суттєво змінити сенс життя людини), де перебуває завжди як позитивна, так і негативна інформація, психологічна культура нейтралізує негативні внутрішні процеси. Тобто високий рівень психологічної культури юриста допомагає його свідомому мисленню отримувати тільки позитивні імпульси, в результаті чого професійні дії юриста у правовому полі є правомірними і не залежать від негативних факторів.

Підсвідоме може керувати свідомим, якщо відсутній достатній рівень психологічної культури особи. Підсвідомі не-гативні імпульси блокують різноманітні фізичні недуги, хвороби самої особи. Тобто можна сказати, що хвороба є пев-ною мірою ліками від негативних процесів, які відбуваються у підсвідомому. Або хвороба - це природна санкція на порушення духовних норм. Етично освічений юрист не впустить у підсвідомість негативних почуттів. Адже підсвідо-мість - це небезпечна зона, у ній містяться думки, які визначають сутність людини.

Певний інтерес становить визначення межі впливу психологічної культури юриста на громадян, на правовиховну роботу з ними, поза якою психологічна культура юриста може не діяти або змінити площину дії. Найкращою ілюс-трацією цьому є своєрідна тактика дії психологічної культури.

Юрист у правоохоронній роботі з громадянами повинен дотримуватися такої послідовності: усунути психологічний бар'єр між собою і співбесідником, оволодіти ситуацією, психологічно вивчити співбесідника, здійснити певну пси-хологічну настанову.

Так, початок розмови юриста з правопорушником, свідком, потерпілими чи іншими учасниками справи пов'язаний з певною психологічною незручністю, яка виникає з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Високий рівень пси-хологічної культури допомагає юристові подолати цю незручність, не виявляючи при цьому свого надмірного заці-кавлення.

Юрист повинен відчути, коли ініціатива має непомітно перейти до нього. Причому варто звернути увагу на темп такого переходу, його виваженість. Упевнившись в надійності оволодіння ситуацією, юрист повинен приступити до психологічного вивчення співбесідника. Суть його полягає у виявленні психічних особливостей громадянина, хоча таке вивчення стихійно розпочинається з першого погляду. Йдеться про активне вивчення, в результаті якого з'ясовується тип нервової системи, рівень мислення тощо. Це допоможе поступово підготувати співбесідника до запланованої розмови через навідні запитання й очікувану вичерпну відповідь.

Звичайно, перейшовши до психологічного тиску («атаки»), юрист використовує заплутану систему запитань. Тобто час від часу повертається до попередньої теми, але запитання ставить по-іншому, оперуючи конкретними фактами. Однак цей етап психологічної тактики не слід використовувати для того, щоб «загнати співбесідника у глухий кут». Він повинен бути ефективним методом одержання достовірної інформації, без порушення законності та норм юридичної етики з метою прийняття правильного рішення.

Мета психологічної культури юриста, на взірець, досить вагома. Адже йдеться про вміння юриста працювати з людьми, зберегти себе як моральну

особистість. Тому краще, коли мета психологічної культури юриста насамперед передбачає встановлення психологічного контакту з громадянами. Симпатія (тяжіння) виникає на основі дії закону реципроксності: дія однієї людини породжує відповідну реакцію іншої. Ця реакція виступає у вигляді складного психологічного утворення. Інтенсивність її залежить від самого юриста.

Кондратьєв у підручнику "Юридична психологія стверджує, що відомості про людину як особистість можуть використовуватись в правоохоронних органах у декількох напрямах. Перш за все, це вивчення особистості правопорушника, розкриття механізму його злочинної поведінки. Помста, жорстокість, ревнощі — усе це і багато чого іншого в суб'єктивному боці злочину може бути виявлене та правильно інтерпретоване за умов особистісного підходу. Важливим інструментом одержання додаткових відомостей про особистість злочинця є судово-психологічна експертиза. Особистість може бути в різних якостях — затриманого, підозрюваного, злочинця, звинуваченого тощо. Ефективність взаємодії з нею, у тому числі і профілактична діяльність, базуються на знанні особливостей особистості. Проблема особистості є центральною також і при організації відбуття покарання, надання йому не тільки карального, а й виховного характеру.

Безперечно, на людину найкраще впливати через дух і душу. На це скеровуються всі можливі засоби, які є в арсе-налі правоохоронних органів. Це надійний, ефективний, хоча довгий шлях впливу на людину.

Психологічна культура юриста грунтується на відповідних принципах та виконує певні функції у юридичній практиці. Так, основними принципами може бути: родова комплексність і професійна необхідність, а провідними функціями - своєчасне вироблення психічної адаптації, формування професійно-правового мислення юристи.

Родова комплексність як принцип означає, що всі культури психологічного спрямування — інтелектуальну, внутрі-шню, емоційну - об'єднує психологічна культура. Тобто інтелектуальна, внутрішня, емоційна є субкультурами щодо психологічної культури юриста, вони співвідносяться як частина до цілого. Тому всі принципи та функції цих субкультур є одночасно принципами і функціями психологічної культури особи.

Принцип професійної необхідності застерігає юристів від зловживань психічними прийомами у процесі службової дія-льності. Йдеться про недопущення приниження честі та гідності громадян, обману чи корисливості. Цьому покликана сприяти психологічна культура, яка грунтується на справедливості, правовому почутті, чесності і головне — доцільності. Юрист має бути впевнений у професійній необхідності психічного впливу на громадян і не зловживати психологічними прийомами.

Психологічна культура виконує таку важливу функцію, як своєчасне вироблення психічної адаптації юриста до різноманітних несподіванок.

Правник повинен бути готовий до будь-яких вказівок, умов праці і при цьому не пови-нен панікувати, гарячкувати. Наразі йдеться не про будь-яку, а саме про своєчасну адаптацію, з проявами швидкого реагування, приведення себе в стан професійної готовності. Психологічна культура передбачає також уміння юриста - виробляти необхідну адаптацію у громадян. Наприклад, коли є потреба повідомити сумну звістку про близьку лю-дину чи певні службові факти про учасника юридичної справи. Уміння підготувати людину до подальшої співпраці - це результат психічної адаптації і вияв психологічної культури юриста взагалі.

Не викликає сумніву те, що висока психологічна культура формує справжній, професійно-правовий характер юриста. Професійний досвід дає змогу йому бути готовим до будь-яких ексцесів. Професійна холоднокровність допомагає не витрачати дорогоцінного часу (іноді й секунди) на емоції чи якісь розмірковування. Саме правовий характер спрямовується на пошук істини, на оперативність професійних дій, на логіку обгрунтування різних аспектів правового явища. Тобто психологічна культура впливає на юриста так, як вимагає правова ситуація чи суспільство в цілому.

2. ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

2. [3, с.16] Юридична психологія — самостійна галузь знання на межі психології та юриспруденції. Вона вивчає психологічні явища, механізми та закономірності, пов'язані з правом, його виникненням, застосуванням і впливом у цілісній системі «людина — суспільство — право». В центрі її уваги знаходяться психологічні аспекти особистості, поведінки та діяльності у сфері права, оскільки саме право — результат людської діяльності, звернений, передусім, до особистості. Особистість — безпосередній учасник реально існуючих суспільних відносин (економічних, виробничих, службових тощо); вона стає стороною правових відносин у всій їх різноманітності (цивільних, кримінальних, сімейних та ін.) у зв'язку чи з приводу фактів, що набувають конкретного юридичного значення стосовно даного випадку:

Юридична психологія, як будь-яка прикладна наука, має на меті конкретизацію та поглиблення знань щодо певного виду діяльності, у даному випадку — юридичної. Юридична наука і практика, користуючись психологічними знаннями, не перестають бути юридичною галуззю. У кримінальному праві, наприклад, на базі загальної психології сформульовані такі поняття, як суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона, мотив і мета вчинення злочину та ін.; на основі соціальної психології розробляється проблема співучасті та групової злочинної діяльності. Але у будь-якій юридичній діяльності і, відповідно, її психологічному забезпеченні, на перший план виступають формальні вимоги закону, обов'язковість та необхідність його

дотримання, правові поняття і категорії, а не психологічні закономірності психіки і поведінки безвідносно до їх соціального змісту. Юридична психологія, у свою чергу, вивчає психічні явища, процеси, закономірності, що виникають у полі правоохоронної та правозастосовної діяльності на базі чинного законодавства, специфіку психологічного змісту права, його інститутів та категорій. Психологічна предметність юридичної психології невіддільна від предметності юриспруденції, вони інтегративно пов'язані між собою, визначаючи різні аспекти одних і тих же явищ особистості, поведінки і діяльності.

Інтеграція між юриспруденцією та психологією відбувається на трьох рівнях: застосування психологічного знання у юридичній діяльності у чистому вигляді: використання трансформованих психологічних знань, синтез психологічних та юридичних знань.

Перший рівень — це безпосереднє використання психологічних знань як методу експертно-психологічних оцінок. При цьому психолог виступає в ролі експерта, спеціаліста або консультанта в кримінальному цивільному, адміністративно-му процесі або на стадії виконання покарання чи інших заходів правового впливу.

Другий рівень — це розгалуження, уточнення, удосконалення юридичних понять та інститутів за рахунок залучення психологічних категорій, а також застосування юристами психологічних методів у наукових дослідженнях або правозастосовчій, правоохоронній, профілактичній та іншій юридичній практиці, використання даних психології в оперативно-розшуковій і процесуальній діяльності, розслідуванні злочинів, виправленні і перевихованні правопорушників, професійному відборі і підборі тощо. При цьому уточнюються такі поняття, як «правова свідомість», «провина», «осудність», «дієздатність», «правопорушник» тощо.

Третій рівень взаємодії психології і юриспруденції має більш виражений, ніж два попередні, двосторонній характер. Потреба юриспруденції у психологічному знанні спричинила виникнення юридичної психології, яка є наукою водночас і психологічною, і юридичною. Виникнення такої науки стимулює розвиток і вдосконалення як психологічного, так і юридичного знання.

Історично склалося так, що острах психологізації при вивченні соціальних явищ, у тому числі правових, призвів до ігнорування досягнень психології та догматичного застосування юристами певних психологічних реалій. Образно кажучи, утворилась своєрідна порожнина, що заповнювалась довільними трактуваннями одних і тих же явищ терміноло-гічними неточностями і протиріччями. Пограничні проблеми психології і права тривалий час залишались поза сферою фундаментальних досліджень. Найбільшого розвитку отримали прикладні аспекти юридичної психології, що стосуються правозастосовної діяльності зокрема, слідчої практики.

Значно пізніше почали розвиватись кримінальна і пенітенціарна (виправно-трудова) психологія та методологічні засади самої науки.

Психологічна підготовка юриста повинна розглядатися не як бажаний додаток до його професійних якостей, а як обов'язкова складова частина професіоналізму. Без сумніву можна стверджувати: без хорошої психологічної підготовки прокурору і судді, слідчому та інспектору, адвокату і захиснику важко добитися великих успіхів у своїй роботі. [4, с. 322]

У зв'язку з цим слід мати на увазі три основні групи професійно-психологічної підготованості юридичних кадрів:

Перша група – професійно-психологічні вміння. Частина дії і прийомів роботи юриста мають переважно психологічну спрямованість і зміст. Для їх успішного виконання психологічні рекомендації мають першорядне значення. Вищий ступінь оволодіння ними і характеризує професійно-психологічні вміння. До найважливіших з них відносяться:

- вміння враховувати і створювати психологічні умови для ефективного вирішення поставленого юридичного завдання. Кожен життєвий випадок, кожна службова ситуація, які стають предметом юридичного розгляду існують при цілком певних умовах. У комплексі цих умов суттєве місце належить психологічним умовам: об'єктним (відповідність дій юриста психології тієї особи, з якою він має справу і яка виступає об'єктом його сприйняття вивчення, взаємодії і впливу, установчим (відповідність дій юриста особливостям обстановки, взаємостосунків і т.п.), суб'єктним (відповідність дій юриста процесу реалізації наміченій ним меті його власної підготовленості, стану, установкам);

- вміння професійно користуватися основними психологічними засобами. Всяка дія, прийом впроваджуються в життя за допомогою певних засобів. У тому числі їх юридична наука і практика називають психологічні засоби: мовні і немовні. До психологічних засобів по праву можна віднести і рольову поведінку юриста. Справжня майстерність у використанні мови і немовних засобів спілкування, рольової поведінки в юридичній діяльності вимагає знання теоретичних основ спілкування і хорошої практики;

- вміння користуватися особливими психологічними прийомами юридичної роботи: складання психологічно портрету людини чи іншої групи, заяв і повідомлень свідків, потерпілих та інших осіб, встановлення психологічного контакту зі співрозмовником і діагностика брехні приховуваних обставин та ін.;

- друга група професійно-психологічної підготовленості юриста – професійно розвинуті психологічні якості. Встановлено, що професійно розвинутому у юриста повинні бути сприйняття, увага, пам'ять, уявлення, мислення. Відсутність чи недостатній розвиток цих якостей стримує оволодіння професійними навиками і вміннями, точність дій. Спосіб

формування і розвитку даних якостей – насамперед вправи – тренінги, реальна практика;

третя група – професійно-психологічна стійкість. Зв'язок її з загальною психологічною стійкістю особистості безсумнівний, але в той же час це стійкість до специфічних факторів юридичної діяльності. Вона передбачає: відсутність психологічних реакцій негативного типу в екстремальних умовах чи при дії стрес-факторів; вміння виявляти розумну настороженість і увагу до ризику, небезпеки, несподіваності, стійкість до психологічного тиску з боку третіх осіб, які намагаються впливати на суворо законне ведення юридичних справ; вміння керувати собою в психологічно напружених, конфліктних ситуаціях та ін.

Така структура психологічної підготовленості юриста має в своїй основі головну особливість його діяльності. Це робота з людьми, серед людей.

Діяльність юриста завжди ставила великі вимоги до їх особистих якостей і професійної майстерності. Історія містить багаточисленні і переконливі свідчення того, що юридичний закон нічого невартий, якщо він знаходиться в руках соціально неповноцінних, аморальних людей. Навіть найкращий закон може породжувати несправедливість, якщо він впроваджується в життя професійно некомпетентним і духовно бідним працівникам.

Процеси демократизації і гласності, що поглиблюється, вимагають серйозного ставлення до розуміння і формування професійних якостей юристів. Психологічна підготовка студентів юридичного факультету є одним із засобів досягнення нового якісного стану юридичних кадрів.

3. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3. [3, с.44] Однією з центральних проблем юридичної психології є вивчення і розкриття закономірностей юридичної діяльності. Це потребує, насамперед, встановлення психологічної структури діяльності, що дає можливість більш повно і глибоко вивчити всі особливості діяльності, отже — ретельніше підготуватись до її виконання. Виявлення та вивчення психологічної структури є необхідною передумовою і для вирішення проблем наукової організації цієї діяльності.

Виявити психологічну структуру — це означає, передусім, визначити основні компоненти даного виду діяльності, що можна зробити, лише розглядаючи людину як суб'єкт праці, пізнання і спілкування. Таке розуміння сутності людини вперше сформульовано видатним російським психологом Б. Г. Ананьєвим. Будь-яка професійна діяльність людини у всіх випадках складається з цих трьох елементів, тому й психологічна структура діяльності повинна базуватись на їх аналізі. Але в різних видах діяльності

співвідношення цих елементів різне. Саме це й визначає самостійність психоло-гічної структури різних видів діяльності.

Будь-яка діяльність характеризується спрямованістю, наявністю специфічних цілей; особливостями об'єктів діяльності; конкретними методами і засобами досягнення мети; наявністю специфічних умов діяльності. Сказане повною мірою стосується і юридичної діяльності.

Мета (чи сукупність цілей) юридичної діяльності визначається необхідністю забезпечення мов для функціонування правової держави та нормальної життєдіяльності (безпеки життя і здоров'я, права власності тощо) кожного конкретно-го громадянина такої держави. Жоден з інших видів діяльності не є носієм сукупності цілей, притаманних правоохоронній та правозастосовчій діяльності, то власне й визначає специфічність її психологічної структури.

Об'єкти діяльності — переважно особи, що перебувають у конфліктних стосунках із законом, порушують правові нор-ми чи є носіями інформації, значимої для розкриття та розслідування злочинів, їх профілактики. Сюди ж слід віднести специфічні емоційні стани об'єктів, специфічність інформації, що збирається в процесі діяльності, особливості її опра-цювання та закріплення.

Особливі умови діяльності створюються тими психологічними відносинами, які супроводжують її здійснення. Вони визначаються поведінкою осіб, що порушили закон чи є носіями інформації про нього, їх ставленням до суб'єкта діяльності — працівника правоохоронних чи правозастосовних установ.

Постійною інформацією для юридичних працівників є факти, події, явища про правопорушення, які відображаються у зовнішньому середовищі у формі матеріально зафіксованих слідів, різних образів у свідомості людей, виявлення інформації, її аналіз і оцінка складають суть пізнавального аспекту в діяльності юриста, спрямованої на розкриття, розслідування і запобігання будь-яких злочинів. [4, с.19]

Специфіка соціального пізнання полягає в тому, що людина завжди має можливість спостерігати те, що пізнає, мати безпосередній контакт з тим, що доступне при пізнанні природних об’єктів. Для соціального пізнання характерним є те, що явище, подія не лише може не співпадати із сутністю, але й викривляти її.

Результатом пізнавальної діяльності юриста є встановлення об’єктивної істини, під якою розуміється адекватне відображення того чи іншого об’єкта людиною, відтворення його таким, яким він є незалежно від суб’єкта. Що пізнає цей результат і його свідомості. Встановлення істинності пізнання доведення, яке здійснюється шляхом визначених логічних роздумів і чутливого сприйняття предметів і явищ. Доведення в юридичній психології як процес, що складається з єдності розумових і практичних операцій по відтворенню реальної картини значимого з будь-якої юридичної справи

фрагмента дійсності, визначення його з правових властивостей і наслідків, засвідчених висновків, пов'язано і з теорією пізнання, і з логікою – наукою про мислення.

У зв'язку з цим підвищується роль методології пізнання в юридичній психології. Чіткість методологічної позиції юридичного працівника не дозволить йому надмірно захопитись збором лише емпіричного матеріалу, віддати себе у володіння фактами на шкоду теоретичним узагальненням, відволіктись на побічні явища, збитись з основної лінії пошуку істини.

Вона також не дозволить обмежуватись лише теоретичними вишиковуваннями, що спонукає слідчого і прокурора, суддю і інспектора, адвоката і захисника вникати в соціальні реальності. Вивчати правову проблему в самій дійсності, керуючись при цьому суворими науковими критеріями оцінок.

Психологічна структура юридичної діяльності

Юридична діяльність є різновидом трудової діяльності. Вона розрізняється за профілем (правоохоронна, правозастосувальна, судова) та за суб'єктами її реалізації (оперативно-розшукова, слідча, по здійсненню правосуддя, пенітенціарна, прокурорська, адвокатська, нотаріальна).

За структурою юридична діяльність поділяється на:

1) пізнавальну;

2) конструктивну;

3) комунікативну;

4) організаторську.

Слід також виділяти два допоміжні види юридичної діяльності, які не визначають змісту, але супроводжують її як не-від'ємні частини: 1) профілактична та 2) посвідчувальна.

Вплив на особистість особливо сильних подразників із переважанням негативних емоцій — похідна від екстремального характеру та високого ступеня конфліктності діяльності. Вчинення правопорушення (злочину) не тільки об'єктивно призводить до конфлікту конкретної людини з законом і суспільством у цілому, а й усвідомлюється нею як протиборство і породжує конфліктні стосунки з оточуючими. Вони можуть існувати протягом досить тривалого часу і проектуватись на іншу особу — представника правоохоронних органів, як свідчення раніш існуючої у правопорушника негативної установки на взаємодію. Причому поведінка правопорушників практично ненормована, вони можуть поводитися будь-яким чином, особливо в слововиявленні, працівник правоохоронних органів повинен діяти відповідно до норм закону, у певних визначених рамках. Конфліктність призводить до виникнення стану емоційної напруженості та трансформації особистості (переважання стереотипного реагування на ситуацію, втрата пильності тощо), в подальшому — до переносу негативних новоутворень на неслужбову сферу і суперечностей у найближчому оточенні. [3, с. 58]

Підвищена відповідальність та необхідність невідкладного вжиття заходів призводить до екстремальності діяльності, що зростає внаслідок необхідності приймати рішення в обмежений проміжок часу, причому ці рішення забарвлюються елементами небезпеки й ризику, бо можуть мати небажані особистісні наслідки.

Юридична, у тому числі правоохоронна, діяльність має також перелік особливостей, що визначаються специфікою взаємодії в системі «людина — право». Вони пов'язані з тим, що рівень злочинності невпинно зростає, а сама злочинність наповнюється новим змістом — це потребує від працівників застосування спеціальних знань, інколи у дуже вузьких та специфічних сферах людської діяльності, нових форм та методів роботи.

До чинників психологічного характеру слід, насамперед, віднести:

1) наявність правової регламентації діяльності — суворе правове регулювання розкриття злочинів, піднесене до норми закону і обов'язкове для виконання. Реалізація професійних функцій у інших сферах людської діяльності регламентується загальними планами та інструкціями, які дозволяють досить вільно тлумачити уявлення про найбільш ефективну організацію праці. Діяльність фахівця-юриста підпорядковується суворо встановленим нормам. Звичайно, з цього не випливає, що її суб'єкт обмежений у своїх волевиявленнях щодо вибору засобів виконання діяльності, її раціональної організації;

2) наявність владних повноважень, тобто права та обов'язку застосування влади від імені закону. Психологічний стан підвищеної відповідальності, поряд із необхідністю винесення обгрунтованих та виважених рішень, надає юридичній діяльності напруженого характеру і може призвести до появи негативних тенденцій. Перша з них полягає в надмірному застосуванні владних повноважень, зловживанні службовим становищем, друга — в нерішучому зас-тосуванні владних повноважень, пов'язаних із сумнівами, побоюваннями щодо можливої відповідальності;

3) наявність елементів небезпеки і ризику, у тому числі й при прийнятті рішень, які можуть мати небажані особистісні наслідки. Практика свідчить, що «вдалий» ризик заохочується керівництвом, а «невдалий» визнається невиправда-ним і спричиняє до відповідальності;

4) багатоплановість службових ситуацій, неможливість чіткого планування й прогнозування результатів — у кожній си-туації можна виділити декілька аспектів (правовий, психологічний, моральний, соціально-економічний та ін.). кожен із яких потребує своєї оцінки, тому визначити власне ставлення до конкретного об'єкта (підозрюваного, свідка, потерпілого) не завжди просто. Неочевидність ситуацій (те, що «лежить на поверхні», часто не відображає суті) потребує складних інтелектуальних зусиль, а малопрогнозована зміна видів діяльності, одночасове вирішення де-кількох завдань, у тому числі й таких, що формально є поза межами компетенції (працевлаштування, внутрісімейна адаптація, оздоровлення дітей

тощо) може створювати передумови для розвитку у працівника стану фрустрації;

5) високі вимоги до навичок професійного спілкування — у тому числі прогнозування можливих варіантів поведінки співбесідника, наявність індивідуальних «технік» спілкування, вміння «дистанціюватись від ситуації», «не вийти з ролі», хоч би яким складним не було завдання. У цих умовах психологічні вимоги до особистості не тільки високі, а й неоднорідні, бо передбачають наявність у фахівця сукупності якостей, що рідко сполучаються в одній особі (швидкість реагування та аналітичний склад розуму, розвинена просторова уява та здібності до лінгвістики тощо). Звичайно, вони можуть компенсуватися за рахунок індивідуального стилю діяльності, але не завжди і не повною мірою (наприклад, професійна компетентність не може врівноважити моральну нестійкість).

Таким чином, наявність специфічних для юридичної діяльності психологічних особливостей дає нам змогу зробити висновок про необхідність виділення нового самостійного напряму юридичної психології — «Психологія юридичної діяльності». На наш погляд, її можна визначити наступним чином: психологія юридичної діяльності — це галузь нау-кового знання про психологічні закономірності діяльності у сфері правозастосовних і правоохоронних відносин, відносин у зв'язку із судочинством, та засновані на їх пізнанні вимоги до особистості фахівця-юриста, психологічні методи і засоби удосконалення даного виду діяльності.

Важливе місце в цьому визначенні займають психологічні закономірності. Під закономірностями у гносеології розумі-ється суттєвий, сталий, загальний, необхідний і повторюваний зв'язок між явищами природи, суспільства і мисленням. У відповідності з цим предметом психології юридичної діяльності є суттєві, сталі, загальні, необхідні і повторювані психологічні взаємозв'язки в галузі юридичної праці. Розкриття цих закономірностей не слід ототожнювати з простим використанням уже відомих положень психологічної науки. Застосування психологічних знань у тому чи іншому виді людської діяльності ще не складає самостійного напряму науки. Знання психології необхідні в багатьох видах діяльності, і якщо виходити лише з цього критерію, то можна виділити безліч психологічних наук. Право на самостійне існування мають лише ті дисципліни, що вивчають специфічні, тільки їм притаманні закономірності. Це повною мірою стосується психології юридичної діяльності.

Можна виділити такі основні її проблеми:

1) закономірності впливу психіки суб'єктів на успішність їх діяльності. Слід відзначити, і до залежності між психічними явищами і успішністю діяльності потребують свого вивчення і кількісного виразу. Для розкриття цих закономірностей недостатньо виділити особливості особистості, які впливають на продуктивність роботи того чи іншого суб'єкта, необхідно визначити, якою мірою вони повинні бути виражені, щоб він ефективно

здійснював професійні функції. Так, спостережливість, емоційна стабільність, творче мислення та інші властивості повинні бути притаманні оперативному працівнику, слідчому і експерту-криміналісту, прокурору і адвокату, але якісні та кількісні їх значення мають різнитися. Отже, подальші дослідження слід спрямовувати на конкретизацію названих у спеціальній науковій літературі професійно значущих якостей та властивостей особистості юриста, визначення меж варіювання психічних властивостей, що забезпечують продуктивне виконання професійних завдань;

2) закономірності впливу юридичної діяльності на психіку її суб'єктів, причому він може бути як позитивним, так і не-гативним. З одного боку, відбувається адаптація до особливостей роботи, набуваються необхідні знання, форму-ються вміння і навички, виникають нові позитивні якості, людина стає фахівцем своєї справи, з іншого — можливі небажані зміни психіки суб'єктів, аж до виникнення професійної деформації та появи психічних новоутворень.

Людина не може існувати в суспільстві відокремлено, оскільки її потреби залежать від інших членів суспільства. Тому для задоволення своїх особистих потреб людина звертається по допомогу до інших. Разом вони вчаться працювати, набувають навички і створюють необхідні структури для того, щоб представляти владі свої думки і вимоги.

Одні й ті ж чинники впливають на психіку людей по-різному, у залежності від їх мотивації та індивідуально-психоло-гічних особливостей. Як зазначав С. Л. Рубінштейн, зовнішні причини завжди діють на людину опосередковано, через внутрішні умови. Чим вищий рівень мотивації, тим більше особа захищена від негативних впливів. Разом з тим, якщо людині притаманні низька емоційна врівноваженість, вразливість, імпульсивність у діях і вчинках, невпевненість у собі, надмірна потреба в безпеці — це показники низької витривалості до стресу і, відповідно, залежності від чинників, які викликають психологічну напруженість.

Важливе психологічне значення мають відомості про спосіб життя особистості як сукупності головних сфер жит-тєдіяльності (трудової, побутової, суспільної), то формують певний стиль поведінки в суспільстві. При їх виявленні та використанні працівник правоохоронних органів повинен опиратись на психологічно обгрунтоване розуміння взаємозв'язку розвитку особистості та видів діяльності. Зміна видів діяльності призводить до зміни характеристик особистості, перш за все її спрямованості, яка, у свою чергу, визначає вибір нових видів діяльності та подальшу зміну особистості.

У своїй службовій діяльності правоохоронці стикаються не лише з правопорушниками, а й взаємодіють з широким ко-лом людей, яких торкається злочин (потерпілі, свідки, різні посадові особи тощо). Особистість кожного з них склалася за певних умов, у них неоднаковий спосіб мислення, система стосунків, індивідуальні переваги з різних питань. Працівник, звичайно, обмежений у часі і можливостях поглибленого, всебічного

вивчення особистості людей, які потрапляють до кола його службового інтересу. Разом з тим йому необхідно встановити з цими людьми оптимальні психологічні стосунки для отримання інформації і здійснення необхідного впливу. За цих умов зростає значення психологічної компетентності, її практичне застосування. Відомо, що свідчення потерпілого залежить від багатьох суб'єктивних чинників, зокрема, близько 80 % злочинів проти особистості вчинюють особи, які пов'язані з потерпілими родинними, інтимними та іншими стосунками, трансформованими врешті-решт у конфліктні. Ця обставина накладає суттєвий відбиток на позицію потерпілого, характер його свідчень.

Важливу сферу застосування психологічних знань про особистість складають стосунки правоохоронця з колегами, співробітниками інших служб та підрозділів. Ефективність взаємодії багато в чому залежить від збігу обставин, конкретної зацікавленості в результатах взаємодії, професійного досвіду тощо. Нарешті, знання психології особистості дозволяє контролювати власні пізнавальні, вольові, емоційно-чуттєві процеси, керувати своїм професійним розвитком та поведінкою, розвивати професійно важливі якості — психологічну стійкість, толерантність тощо. У цьому ж напрямі певний інтерес становить аналіз особистості як керівника та підлеглого.

У цілому можна зробити висновок, що стабільність, щодо впливу негативних чинників знаходиться у прямій залежності від відповідності індивідуально-психологічних якостей особистості вимогам діяльності. Невідповідність може стати причиною неадекватних дій, які не тільки негативно впливають на ефективність роботи, але й роблять її небезпечною для життя та здоров’я працівника.

Правознавець як представник професії «Людина – людина» не може ефективно виконувати службові завдання лише для умови глибокого та всебічного знання об’єкта своєї діяльності – психології іншої людини. Водноразом слів враховувати психологію і тих осіб, з якими співробітнику потрібно налагоджувати взаємини в роботі – колег, представник інших правоохоронних органів, керівників тощо. Не менш важливим знання високої психології та управління своєю поведінкою. Остання може бути зрозумілою, прогнозованою та керованою при реалізації особистісного підходу до неї. [3 с. 63]

Отже, кожному працівнику правоохоронних органів, незалежно від службової спеціалізації та посади, вкрай необхідно орієнтуватись в тому, що таке особистість, яка її структура, рушійні сили формування розвитку вплив особистісних рис у діяльності тощо.

Психологічна культура для юриста має велике практичне значення. Передусім вона впорядковує його мислення та ділове мовлення, що дає змогу зрозуміти своє місце в суспільстві та серед колег, де можливі зверхність, формальне ставлення до справи. Крім цього, психологічна культура активує

свідомість, розвиває почуття, забезпечує юристові розумну обґрунтовану виважену дію його волі.

Адже можлива негативна спрямованість волі, але високий рівень психологічної культури дає змогу запобігти цьому. Психологічна культура сприяє піднесенню настрою, створенню позитивної імпульсивності. Загалом вона підвищує ефективність виконання службових обов'язків.

Таким чином, знання психології особистості та діяльності дозволяє працівнику правоохоронних органів успішно вирішувати широке коло професійних завдань, удосконалювати власну особистість.

Список рекомендованої літератури

1. Журнал "Право України" № 12 2004 р.
2. С.Сливка "Юридична деонтологія". Київ, Атака – 2003 р. 319 с.
3. Юридична психологія. Підручник /За редакцією Кондратьєва. Київ. 2000 р. – 351 с.
4. В.Бедь Юридична психологія. Навчальний посібник. 2003 р. – 375 с.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. **Поняття правової інформації, її ознаки та особливості**
2. **Поняття інформаційної культури юриста, її складові**
3. **Вплив інформаційної культури юриста на професійну правосвідомість в умовах формування інформаційного суспільства**

В Законі України «Про інформацію» вказується, що інформація - це документальні або публічно оголошені відомості про події та явища, які відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Звідси випливають певні властивості інформації корисність, повнота, достовірність, новизна, цінність - які підкреслюють особливе ставлення до будь-яких відомостей чи повідомлень. Для юриста особливе значення має така властивість інформації, як достовірність. У юридичній практиці трапляються випадки, коли під виглядом подачі достовірних фактів через ті чи інші причини насаджується дезінформація. Тоді юрист повинен вдатися до реінформації, тобто відновити природну достовірність фактів.

Функціонування інформації пов'язане з такими основними поняттями: інформаційна діяльність, інформаційний запит, документ в інформаційних відносинах, інформаційна продукція, інформаційна послуга, інформаційні потоки, інформаційні бар'єри, інформаційний потенціал, інформаційний режим, інформаційні системи, інформаційні процеси, інформаційний фонд.

Інформаційну діяльність треба розуміти як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Під інформаційним запитом розуміється звернення, вимога про надання можливості ознайомитися з офіційними документами.

Документи в офіційних відносинах - це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання й поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носієві.

1. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЇЇ ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Правова інформація - це сукупність документальних або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику. Отже, правова інформація має широкий зміст, що пояснюється чисельністю об'єктів і джерел.

Уся правова інформація, як зазначається у Законі України «Про інформацію», за характером джерел поділяється на дві основні групи: офіційну й неофіційну. Офіційна правова інформація міститься в документах трьох видів: нормативних, правозастосовних і статистичних, її джерелом є

державні органи й посадові особи. Така інформація має велике значення у державотворенні. Наприклад, на сучасному етапі враховується історична практика, яка відображає об'єктивні умови розвитку українського народу. Неофіційна правова інформація міститься у матеріалах наукових досліджень, лекціях, доповідях з правової тематики.

Офіційна та неофіційна правова інформація різняться метою, властивостями. Якщо для першої обов'язковою є повнота, то для другої ця властивість не є обов'язковою.

Інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом.

Обмеження права на одержання відкритої інформації не допускається законом.

Для здійснення окремих форм державної діяльності відкритої інформації недостатньо. Для цього потрібна інформація з обмеженим доступом, яка поділяється на конфіденційну й таємну. Вважається, що конфіденційна інформація - це відомості, якими користуються й розпоряджаються фізичні чи юридичні особи, котрі поширюють їх на власний розсуд відповідно до умов, здебільшого передбачених законом. До таємної інформації належать відомості, які містять передбачену законом таємницю, її розголошення забороняється, оскільки це може завдати значної шкоди суспільству, державі, особі.

Отже, процес одержання, використання, поширення й зберігання інформації регулюється певними вимогами, які забезпечують її функціонування. Юрист повинен володіти певною інформаційною культурою, що впливає на його професійну діяльність.

Водночас, поняття право на інформацію та і самі особливості інформації у правовому обороті, складність розуміння її в якості предмета і об’єкта інформаційних правових відносин призводять науковців до наступних висновків:

7. Закріплене Конституцією України (ст. 34) право на інформацію як „право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір” дає підстави стверджувати, що саме з приводу здійснення суб’єктами права цієї нормативно закріпленої можливості мають місце інформаційні правові відносини. Іншими словами, ми маємо конституційно-правове обґрунтування, що саме відповідні дії суб’єктів, передбачені правом на інформацію, і виступають об’єктом інформаційних правових відносин.

2. Вбачається, що як об’єкт інформаційних правовідносин не слід визнавати лише суспільні відносини або „інформацію” як процес передачі відомостей від джерела до споживача, або право на інформацію, яке є для людини невідчужуваним. Об’єктом інформаційних правових відносин мають визнаватись конкретні особисті, суспільні або державні цінності у сфері реалізації інформаційних відносин, які врегульовані та охороняються нормами чинного законодавства України.

3. Згідно до авторського підходу (Жуков В.І., Стасюк С.В., Письменицький А.А.), до структурних частин цінностей, які охороняються інформаційним законодавством, відносяться наступні: суб'єкти суспільних відносин; їх дії або стан по відношенню один до одного; певні блага та інтереси, що належать цим суб'єктам; предмети, залучені в сферу цих відносин. Інформацію не потрібно ототожнювати з поняттями „відомості" та „повідомлення". Відповідно до ціннісного підходу, інформація являє собою соціальне благо, яке входить до системи реальних життєвих відносин та системи матеріальних і духовних цінностей суспільства. Такий підхід призводить до можливості дати авторське визначення об'єкта інформаційних відносин: «це певне соціальне благо у вигляді втілення суб'єктами права в життя діянь щодо повідомлення, яке відображено на документальному чи іншому матеріальному носії, або публічно оголошено і містить відомості про різноманітні події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі».

4. Концепції щодо категорії „об'єкта інформаційних правовідносин", які існують на сьогодні, як і за радянських часів, перебільшують значення категорії „публічного" над „приватним" у сфері соціального життя. Людина з її потребами, інтересами, правами, як і раніше, знаходиться на другому плані.

5. Інформація проявляється зовні в соціальних системах, перш за все, в інформаційній взаємодії, коли суб'єкт такої взаємодії отримує від об'єкта сигнал, який містить у собі інформацію. Отримання такого сигналу визначає поведінку суб'єкта, оскільки інформація являється необхідним елементом, що спонукає суб'єкта до дій, які в свою чергу і можуть виступати об'єктом правового впливу (об'єктом правових відносин), а зовсім не сама інформація. Таке розуміння інформації вказує на основні юридичні ознаки інформації: інформація – це лише ті відомості, які несуть щось нове; інформація існує поза її творцем, це відчужене від нього знання; інформація є повідомленням, вона виражена на певній мові у вигляді знаків; інформація не є вичерпною, оскільки вона може мати необмежене число користувачів, використовуватися необмежене число разів і при цьому залишатися незмінною. Інформації не притаманно (на відміну від більшості речей) фізичне старіння і вона володіє такою особливістю, як можливість необмеженого тиражування. Це властивість інформації зумовлює прогрес людства, бо завдяки ньому здійснюються поступове нарощування знань і передача їх від покоління до покоління. Проте, воно дає і побічний ефект: можливість довільного розповсюдження відомостей, одночасного знаходження їх в повному об'ємі в декількох місцях і одночасного використання будь-якою кількістю суб'єктів (у тому числі і конфліктуючими сторонами).

6. Стан сучасного національного законодавчого закріплення права на інформацію створює ситуацію, коли тільки шляхом логічного поєднання положень Загальної декларації прав людини, Конституції України, Закону України „Про інформацію" та ще декількох видових законів у сфері

інформаційних відносин стає можливим вихід на конструкцію розуміння його як природного права, виникнення якого ґрунтується, насамперед, на постійному і вибірковому інтересі суб'єкта до реалізації інформаційної свободи у вигляді пошуку і отримання, виготовлення, зберігання і використання, поширення і захисту інформації, у будь-який вільно обраний спосіб і незалежно від кордонів.

7. Як в сучасному правотворчому і нормотворчому процесах, так і в правовому регулюванні інформаційних відносин, потрібно враховувати специфіку і нетотожності категорії „інформація" такій категорії як „майно". Адже інформаційні правовідносини не можуть ототожнюватись тільки з відносинами щодо права власності на інформацію. Водночас, право на інформацію не може ототожнюватись з правом власності на інформацію. Підтвердженням такої позиції є, в першу чергу, сам склад поняття „право на інформацію", що окрім володіння, користування і розпорядження передбачає такі елементи як „пошук", „розповсюдження", що не охоплюються класичною схемою структури права власності. Передавання інформації в соціальних системах, де виникає потреба саме у правовому упорядкуванні і захисті не може спиратись на „майнові" юридичні механізми, що відомі з часів становлення римського права. Це обумовлюється тим, що перехід інформації від одного суб'єкта до іншого зовсім не передбачає втратою першого змістовних властивостей інформації, а її копія не обов'язково є неповноцінною для інших інформаційних відносин.

8. Метою переходу до інформаційного суспільства є розвиток громадянського суспільства і демократичних традицій, а також подолання інформаційної нерівності і рівноправне входження громадян в глобальне інформаційне суспільство на основі дотримання прав людини, зокрема права на вільний доступ до інформації, права на захист персональних даних і обов'язку розкриття інформації з боку державних, суспільних і комерційних організацій. Громадянське суспільство в сучасному розумінні – це, водночас, інформаційне суспільство. Тому адекватність реаліям інформаційних відносин нормативно-правового закріплення їх об'єкта виступає і критерієм повноти формування інформаційного суспільства.

9. Властивості об'єкта інформаційних відносин – це:

а) динамізм – обумовлений підвищенням рівня темпів всіх без винятку суспільних процесів та відносин, неухильним наростанням соціальної неоднорідності суспільства, розвитком інформаційно-електронних систем тощо. Враховуючи дану властивість, об'єкт можна розглядати з точки зору сили, яка трансформує всю сучасну цивілізацію.

б) доступність – є логічною завершеністю існування в цілому інформаційно-правових зв'язків, адже сфера закритості публічних структур, персональних даних як частини інформації, зменшується. А з даним фактором загострюються проблеми безпеки як самої інформації, так і суб'єкта, якого вона обслуговує та супроводжує.

в) критичний обсяг – обумовлюється властивістю інформації в отриманні нових знань із аналізу великої кількості неповної, розрізненої, підчас необ'єктивної інформації. Така властивість об'єкта стає актуальною особливо протягом останнього часу, коли використання сучасних алгоритмів обробки інформації та швидкісних обчислювальних систем, дозволяє іноді в режимі „реального часу" (можливість системи обробляти інформацію не чекаючи закінчення дії) виконувати складний багатофакторний аналіз інформації.

г) ефективність – обумовлюється соціально корисним результатом його дії, дійсним значенням в задоволенні історично та потреб учасників суспільного життя, які історично змінюються.

ґ) оптимізація – ця властивість об'єкта покликана нормалізувати інтенсифікацію різних соціальних процесів та діяльності суб'єктів інформаційно-правових відносин з метою визначення інформаційно-орієнтаційних потреб особистостей (тобто, потреба в порушенні невизначеності відносно можливих і соціальноприйнятних варіантів поведінки з метою заволодіння тими чи іншими цінностями).

10. Сьогодні доцільно говорити, що суди при застосуванні законодавства про інформацію, не мають виходити з того, що інформацією можна „володіти, користуватися та розпоряджатися" так само, як і матеріальними об'єктами, оскільки це вступає в протиріччя з сутністю інформації та її змістовними ознаками. Не зважаючи на те, що носій інформації є річчю, інформація в правовому сенсі не може розглядатися як річ. Це пов'язано з тим, що, коли ми передаємо річ, ми передаємо при цьому весь обсяг правомочностей з володіння, користування і розпорядження. Але коли ми передаємо зафіксовану на матеріальному носієві інформацію, ми в правовому сенсі передаємо сам носій і суму якихось прав на розпорядження інформацією, що міститься на ньому (наприклад, право її подальшого розповсюдження). Отримання інформації не може забезпечити повний обсяг речових прав на неї – володіння, користування і розпорядження. Право власності розповсюджується тільки на матеріальний носій інформації. При цьому не тільки отримувач дістає можливість користуватися і розпоряджатися інформацією, але і постачальник інформації має можливість користуватися цією ж інформацією, навіть якщо договором буде встановлено обмеження на її розповсюдження.

11. Можна стверджувати, що головним, суттєвим, сутнісним у об'єктах інформаційно-правових відносин є „суспільноцентристська" направленість об'єкта, його трансформація у певне соціальне благо. Кінцевий результат, звісно, може модифікуватись, тобто носити негативний характер у розвитку суспільства, існуванні демократії тощо. Але це не зменшує важливість його впливу на становлення громадянського суспільства. Треба відмітити, що це демократично-соціальний підхід до розуміння сутності об'єкта інформаційно-правових відносин. Він визначає вектор розвитку суспільства в

майбутньому в інформаційній сфері. Сфері, що має безпосередній вплив на всі процеси в суспільстві – від формування внутрішнього світу людини до розвитку економіки, забезпечення національної безпеки держави.

12. Об'єктом інформаційних правовідносин можуть виступати і дії суб'єктів інформаційних правових відносин з приводу отримання, передавання, зберігання, розповсюдження та здійснення інших дій, направлених на реалізацію права на інформацію. До таких дій, згідно до авторського підходу, мають бути віднесені наступні: 1) створення інформації – це процес поєднання певної сукупності відомостей в якусь нову форму з наявністю зміни їхнього змісту; 2) поширення інформації – це передавання відомостей від її першоджерела до споживача; 3) зберігання інформації – це забезпечення довготривалого користування інформацією, яке досягається шляхом її фіксації на паперових та магнітних носіях; 4) використання інформації – користування інформацією з метою задоволення професійних інформаційних потреб; 5) пошук, збір інформації – це дії, спрямовані на накопичення певного обсягу інформації у суб'єкта з метою забезпечення його права на інформацію; 6) знищення інформації – дії з фізичного знищення матеріальних носіїв, що містять інформацію, які провадяться вповноваженими на це суб'єктами; 7) звернення з приводу захисту порушених прав та/або відновлення становища, що існувало до порушення їх права на інформацію; 8) підготовка інформаційних листів – звітування до органів державної влади з метою узагальнення причин порушень, допущених у сфері інформаційних правовідносин, та вироблення дій, направлених на відновлення порушеного права та профілактику вчинення подібних порушень у майбутньому. При цьому, йдеться про такі умови здійснення означених операцій, де за суб'єктом зберігається свобода вибору способів їх здіснення в необмеженому кордонами просторі [5, с. 18-19].

2. ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА, ЇЇ СКЛАДОВІ

Інформаційна культура юриста — це ступінь володіння належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння одержати й ефективно реалізувати її у юридичній діяльності.

Інформаційна культура юриста певною мірою пов'язана з іншими видами культур - правовою, національною, духовною, політичною, моральною, інтелектуальною, психологічною, педагогічною, естетичною, логічною, технічною тощо.

Функціонування інформаційної культури юриста доцільно розглядати за основними видами інформаційної діяльності: одержання, використання, поширення та зберігання. Відповідно до цього функціонування інформаційної культури юриста визначають принципи одержання інформації: права на інформацію, достовірності, точності, повноти, необхідності, корисності.

Так, принцип права на інформацію полягає в тому, що кожен юрист має змогу отримати необхідну йому інформацію. Для цього існує достатньо доступних джерел інформації. Однак це право забезпечується лише щодо відкритої інформації, а для інших видів - кількість споживачів (навіть серед юристів) обмежена. Крім цього, відсутність належного рівня комп'ютеризації значно обмежує можливість отримати інформацію.

Достовірність і точність як принципи забезпечуються повнотою інформації, своєчасністю її одержання і тісно пов'язані з повнотою її надання. Також цей принцип прямо залежить від інтелекту реципієнта. Тут мають значення уміння вибрати достовірну й точну інформацію, здатність абстрагуватися від власних емоцій, симпатій та антипатій, фактор часу, використання різноманітних джерел інформації, сумлінність реципієнта та ін.

Принцип необхідності орієнтує на вибір серед інформаційних потоків саме такої інформації, яка потрібна для конкретної справи. Нагромадження великої кількості будь-якої інформації значною мірою впливає на психіку юриста, не дає змоги зосередитися на головному, призводить до розсіяності. Тобто можна говорити про ступінь необхідності одержання інформації (адже деяка інформація може знадобитися на короткий час). Тут має значення пам'ять юриста, здатність зосередити основну увагу на необхідній інформації (другорядну інформацію потрібно розглядати як окремий випадок).

Наголосимо, що не вся необхідна інформація є корисною.

У деяких випадках інформація, яку треба було б отримати, може зашкодити людині. Тобто корисність інформації доцільно розглядати у контексті конкретної інформаційної системи з метою розв'язання конкретного правового завдання.

Функціональність інформаційної культури юриста суттєво зумовлюють принципи справедливості, раціональності, доцільності.

Суть принципу справедливості полягає в тому, що використовувати інформацію потрібно, не приховуючи окремих відомостей і не применшуючи їхньої значущості. Правильний розподіл інформації сприяє ефективному задоволенню інформаційних потреб, підвищенню інформаційної культури як юриста, так і населення. Однак на практиці цього досягнути важко, оскільки інколи негативну роль відіграє суб'єктивний чинник, особиста моральна чи навіть матеріальна зацікавленість.

Із тактичних міркувань використання інформації може здійснюватися певними дозами, економно, ефективно. Значення принципу раціональності особливо зростає у випадку недосвідченого споживача-юриста. Важливо правильно регулювати дозування враховуючи наступність, послідовність, що сприятиме поступовому підвищенню культури використання інформації.

Часто у використанні інформації на перший план виступає доцільність. Завданням цього принципу є застереження юриста від отримання того чи іншого виду інформації. При цьому вдаються до з'ясування мети

використання. У випадку вірогідності при задоволенні потреб інформація видається повно й об'єктивно.

Культура поширення інформації пов'язана також з принципами вільного обміну, об'єктивності, відповідальності.

Принцип вільного обміну інформацією - це розповсюдження, гласність інформації, якою володіє особа. Цей обмін здійснюється різними шляхами, в будь-якій формі, за допомогою різних інформаційних джерел. Практично не існує обмежень у поширенні інформації, але за умови, що цс не суперечить чинному законодавству. Тим більше, що обмін інформацією - необхідний процес в інформаційній діяльності. В іншому випадку знижується рівень інформативності спілкування, втрачається зворотний зв'язок. Для розвитку інформаційної культури юриста потрібен систематичний та вільний обмін інформацією.

Принцип об'єктивності культури поширення інформації забезпечує її правдивість, відповідність реальній дійсності. Тобто поширення інформації тісно пов'язане з вірогідністю подій, правильним розумінням ситуації, що запобігає дезінформації та інформаційному галасу. У юридичній практиці такий принцип часто порушується. Як правило, причиною цього є боротьба за першість використання інформації, коли фактор часу вважається головним, отже, ігнорується необхідність перевірки вірогідності інформації.

Відтак, вільний обмін інформацією передбачає відповідальність за її об'єктивність чи порушення таємності. Кожна особа, поширюючи інформацію, зобов'язана керуватися гарантією її об'єктивності, в іншому випадку вона скоїть правопорушення. Розповсюдження недостовірної інформації досить поширене явище, однак відповідальність настає рідко, що дуже шкодить інформаційній культурі.

Надійність інформації, безумовно, передбачає гарантії забезпеченості збереження належного стану інформації та її матеріальних носіїв, забезпечення її охорони, відповідні правила зберігання.

Таким чином, функціонування інформаційної культури юриста значною мірою зумовлюється законністю, етичністю, своєчасністю. Законність залежить від видів інформації та режиму доступу до неї. Етичність забезпечується високими моральними якостями суб'єктів інформаційних відносин, вимогами загальнолюдських цінностей, моральних кодексів. Це своєрідний захист від моральних збитків, яких завдяки дезінформації можуть зазнати як юристи, так і громадяни. Своєчасність інформації виконує узагальнюючу функцію у процесі її одержання, використання, зберігання.

Інформаційна культура юриста виявляється у відповідних формах, а саме: повсякденному спілкуванні, ознайомленні з матеріалами засобів масової інформації, отриманні офіційних зведень, інформаційних запитах тощо.

Повсякденне спілкування - це традиційний обмін інформацією між людьми. Людське суспільство не можливе у повній суті без спілкування. Накопичена таким чином інформація передається від покоління до покоління. Загалом це відповідає вимогам повноти правової інформації, що суттєво визначає ефективність професійної діяльності юриста.

На розвиток інформаційної культури суспільства значною мірою впливають засоби масової інформації. Проте є підстава говорити про рівень об'єктивності задоволення інформаційних запитів населення. Засоби масової інформації не завжди використовують достовірні джерела. В деяких випадках вони зорієнтовані на односторонній безадресний зв'язок. Така інформація, а точніше, дезінформація, знижує рівень інформаційної культури суспільства.

В інформаційних взаєминах часто використовуються офіційні зведення, статистичні документи тощо. Своєчасність і точність інформації, яка міститься в них, має організуюче значення. Ці факти потрібно вміти аналізувати, зіставляти, тлумачити. При цьому важливу роль відіграють компетентність, інтелектуальна культура суб'єктів інформації.

Одним із видів інформаційних взаємин є інформаційний запит. Його форма (поставлене питання, стиль і тон викладу, культура оформлення документів) свідчить про певний рівень професійної інформаційної культури. Згідно з принципом етичності інформаційний запит повинен бути обгрунтованим, а відповідь - повною й достовірною.

Чинники морально-правової відповідальності стосуються інформації з обмеженим доступом, яка передбачена законом. Низький рівень професійної культури у юриста, допущеного до такої інформації, завдає значної шкоди як правоохоронній діяльності, так і державі загалом.

Між інформаційною культурою та соціальними явищами існує взаємозв'язок. У суспільстві виявляються певні функції розуміння сутності інформаційної культури, передусім теоретико-пізнавальні та практично-ужиткові. Перші - спрямовані на пізнання, теоретичне вивчення закономірностей розвитку інформаційної культури й обґрунтування висновків. Другі - сприяють розвиткові інформаційного законодавства, вдосконаленню діяльності посадових осіб, раціоналізації інформаційних процесів, підвищенню загальної культури громадян та ін.

У формуванні професійної культури юриста важливу роль відіграють і теоретико-пізнавальні і ужиткові функції. Однак тільки останні дають змогу повною мірою оцінити рівень професійної культури, охарактеризувати її зовнішній аспект.

До ужиткових функцій інформаційної культури належать гуманістична, управлінська, комунікативна, орієнтаційна, режимна, а також функція моральної та юридичної відповідальності.

Гуманістична функція зорієнтована на захист прав людини. Насамперед це стосується захисту Української держави, недоторканності її

кордонів, недопущення посягань на волю народу. Тут достовірність та повнота інформації зумовлює дії осіб, забезпечує захист основних прав громадян України як на території власної держави, так і в міжнародному аспекті. Різноманітними шляхами надходить численна інформація про нашу країну, що потребує спеціального культурологічного аналізу. Гуманістична функція передбачає охорону й захист державно-конституційного ладу України.

Інформаційна культура органічно пов'язана зі створенням умов для формування й діяльності органів державної влади, розв'язання глобальних господарських й наукових проблем. Проте інформацією державної ваги, як правило, володіють особи, які обіймають керівні посади. Тому можна стверджувати, що становлення керівника починається з уміння використовувати інформацію в адміністративній діяльності. Професійна культура керівника - це насамперед його інформаційна культура. Отже, ефективність управління на різних рівнях, у тому числі правовою сферою суспільства, залежить від професійної культури керівника, уміння ефективно використовувати інформацію при виконанні службових обов'язків.

Комунікативна функція інформації забезпечує спілкування суб'єктів права, яке повинно здійснюватися на культурно-моральних засадах.

У юридичній практиці доволі часто доводиться одержувати й поширювати інформацію лише для особистого орієнтування. Це актуалізує моральну і правову відповідальність осіб, які користуються цією інформацією, оскільки вона втілюється у життя за потребою.

У жодних інших суспільних явищах режимна функція не має такого значення, як в інформаційній культурі. Вважається, що колена інформація потребує певного режиму зберігання. Йдеться не тільки про інформацію з обмеженим доступом, а й про будь-яку іншу. Тобто володіння професійною, діловою, виробничою інформацією передбачає специфічну систему її захисту, раціональне використання й поширення. Впорядкованість обігу інформації, своєчасність її обнародування є виявом характерного для юридичної практики інформаційного бар'єра (режимності), який передбачає правову і моральну відповідальність правників.

Моральна відповідальність розуміється як втілений у загальнолюдських цінностях й забезпечуваний громадським осудом моральний обов'язок юриста визначити правомірність позбавлення певних вартостей, що йому належали, у випадку порушення ним встановлених правил інформаційних відносин. А правова відповідальність - це закріплене у чинному законодавстві та забезпечене державою примусове позбавлення правопорушника-юриста певних прав. Тому одним із обов'язків суб'єктів інформаційних відносин, передусім юристів, є використання інформації згідно з законом або договором.

Отже, інформаційна і професійна культура юриста взаємозумовлені. Адже уміння володіти інформацією сприяє професійній діяльності, дає змогу

приймати відповідні юридичні ухвали, передбачати різноманітні ситуації, прогнозувати правоохоронну діяльність. Крім цього, інформаційна культура потрібна для збереження психічної рівноваги юриста. Численні інформаційні потоки можуть втомлювати його, призводити до втрати працездатності.

Інформаційна культура юриста є запорукою дотримання законності й правопорядку, розвитку правосвідомості суспільства.

2. ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВОСВІДОМІСТЬ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Нової якості набуває професійна правосвідомість в умовах формування інформаційного суспільства (17 травня 2006 року започатковано святкування Всесвітнього дня інформаційного суспільства). Інформаційне суспільство – це постіндустріальне суспільство з розвиненим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційної культури, у якому ефективність діяльності людей забезпечується розмаїтістю послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях і технологіях зв'язку [1, с. 328]. Тут наявною є здатність громадян користуватися інформацією, інформаційними ресурсами і засобами інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації і інформаційних технологій. Інформаційне суспільство сприяє становленню громадянського суспільства.

Ефективне використання системи норм, правил і стереотипів поведінки, зв'язаних з інформаційним обміном, кардинальним чином впливає на його економічний розвиток і соціокультурні зміни у суспільстві. У технічній сфері це виражається у широкому впровадженні інформаційних технологій у виробництво, економічне, ділове життя, в систему освіти і побут. В економічній сфері інформація перетворилася на товар. У соціальній сфері вона стає головним чинником зміни якості життя. У політичному житті вільний доступ до різноманітної інформації покликаний забезпечити широкий обмін думками, поглиблення демократії. У культурній сфері обмін інформацією допомагає формуванню відповідних норм і цінностей, що відповідають потребам нового суспільства. У правовій сфері його формування означає правове забезпечення інформаційних відносин як усередині країни, так і за кордоном. Як правило, правосвідомість людей трансформується під впливом інформації, що виходить від нових норм, котрі регулюють суспільні відносини, в які вони самі не вступають (наприклад, ті чи інші цивільно-правові, сімейні або трудові відносини) або вступають рідко. Інформація учасників суспільних відносин про надані їм права і покладені на них обов'язки в одних випадках формує соціально корисні якості особи, а в інших, загрожуючи несприятливими наслідками, спонукає громадян утримуватися від невиконання правових приписів (наприклад, підприємець прагне подати своєчасно декларацію про доходи, бо знає, що у

протилежному випадку має сплатити штраф). Тут спостерігається прояв таких функцій правосвідомості: інформаційна (пізнавальна); оцінна (правоутворююча); регулююча (настановна) [2, с. 729-730].

Інформаційна функція правосвідомості особи і суспільства, що передбачає знання права, інформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм, виявляє себе перед тим, як вступить в дію оцінна функція. Роль оцінної функції полягає у співвіднесенні правових норм з поглядами особи на правове, обов'язкове, необхідне схвалення або критику (конструктивна і реконструктивна) нормативних приписів. Інформаційна функція правосвідомості разом з оцінною сприяють регулюючій функції почати свою дієвість – правовими настановами дотримувати чинної в суспільстві системи правових приписів. Інформаційна функція правосвідомості відповідає за повідомлення громадянам про наявність того чи іншого закону (підзаконного акту), оскільки без інформації про закон (підзаконний акт) не може бути і відносин до нього.

Для професійної правосвідомості особливу значимість має своєчасно і у повному обсязі отримана правова інформація, що являє собою відображення розмаїтості правових явищ і процесів, доступних для сприйняття. Правова інформація – це повідомлення, що містить сукупність документованих або привселюдно проголошених відомостей про право, його систему і джерела реалізації, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику та ін. [3, с. 62-69]. Джерела правової інформації складають: документовані юридичні акти і правові принципи (конституція, законодавчі і підзаконні акти, міжнародні договори і угоди, норми і принципи міжнародного права, піднормативні правові акти); повідомлення преси, телебачення, радіо, публічні виступи та інші засоби інформації з правових питань (в Україні – «Офіційний вісник України», «Відомості Верховної Ради України», газети «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Юридичний вісник», телерадіоканал «Право» та ін., мережа Internet).

На відміну від громадян країни, що можуть задовольнити свій непрофесійний інтерес неофіційними виданнями правових актів, юрист у практичній діяльності повинен керуватися останньою редакцією офіційного видання закону з усіма змінами і доповненнями на день застосування норм права. Також він зобов'язаний проаналізувати застосовувану норму права з точки зору її дії у просторі, часі і за колом осіб, тобто встановити, чи діяла норма права в момент, коли відбувалися досліджувані обставини; чи діє вона в момент розгляду конкретної справи; чи діє вона на території, де розглядається справа; чи поширюється вона на осіб, пов'язаних з цією справою. Адже у діяльності з реалізації норм права безпосереднім інструментом є інформація, яку містить норма права. Професіонал, сприймаючи і пропускаючи правову інформацію через свою правосвідомість,

поширює її (у дозволених межах) в ході юридичної діяльності, охороняє і захищає права людини на інформацію і саму інформацію.

Одним з фундаментальних прав людини сучасні вчені вважають право на інформацію, а Генеральна Асамблея ООН зазначила, що «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод». У Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті», що прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (Женева, 2003 рік – Туніс, 2005 рік) вказано, що необхідним фундаментом інформаційного суспільства є право кожної людини на свободу переконань і їх вільний вираз, а це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, здобувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Актуальності набув захист права кожної людини на недоторканість особистого життя стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру («захист даних»). Це право, з яким мають бути обізнані усі громадяни України, записане у Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (№ 108), що прийнята Радою Європи у 1981 році.

Україна у 2005 році увійшла до Списку підписань та ратифікацій Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181).

Юридичні операції поступово автоматизуються – відбувається інтерактивне мережне спілкування через Internet і вирішення багатьох юридичних операцій віртуально. Це надає можливості використовувати юридичний WEB-консалтинг та електронні пошукові системи в Internet, що містять законодавчі й наукові тексти та іншу корисну інформацію. Діє дистанційне навчання. Провадяться юридичні телеконференції (на жаль, не в Україні, а на Заході), а також здійснюються різноманітні обробки та управління правовою інформацією.

В Україні пріоритетним стає використання офіційної правової інформації, що міститься в комп'ютерній базі даних. Наприклад, юристи, які працюють у юридичних службах парламенту України як і депутати, користуються «Електронним інформаційним бюлетенем» Управління комп'ютеризованих систем Апарату Верховної Ради. Застосування електронних носіїв сприяє підвищенню рівня правової інформації серед юристів, що збагачує їх професійну правосвідомість. Адже професійно-правове мислення юриста відзначається системою інформаційно-правової насиченості, що склалася завдяки установкам професійного призначення і дозволяє узагальнено орієнтуватися в конкретних професійно-правових ситуаціях дійсності. Уміння юридично мислити означає цілеспрямовано оперувати поняттями в умовах юридично значимого практичного завдання,

що виникло. Мислення судді, адвоката, слідчого – це практичне мислення, що на кожному етапі пов'язане з певними практичними проявами, в тому числі підготовкою документів, що несуть правову інформацію. Процесуальні документи, що оформлюються наприкінці процесуального виробництва і на його певних стадіях, є матеріальними носіями правової інформації. Юрист-професіонал постійно перебуває в інформаційно-правовому полі, роблячи свій внесок у його творіння і підтримання у вигляді акту-дії, індивідуального акту або знання про право. Так, завдяки надходженню необхідної вхідної правової інформації, у тому числі щодо рішень Європейського суду з прав людини, суддя в Україні виносить кваліфіковане рішення з його урахуванням у подібній справі. У даному випадку на основі отриманої правової інформації виробляється інший вид інформації – тлумачення, інтерпретація. Суддя не лише тлумачить норми національного права (що є внутрішньодержавною інформацією, отриманою в результаті нормотворчості), а й рішення Європейського суду з прав людини (що є зовнішньодержавною інформацією, отриманою в результаті вироблення судового прецеденту європейською судовою інституцією).

Професійна правосвідомість в умовах формування інформаційного суспільства передбачає інформаційно-правову компетентність, уміння не лише вільно оперувати такими поняттями як „інформаційна діяльність", „інформаційний запит", „інформаційна продукція", „інформаційна послуга", „інформаційні потоки", „інформаційні бар'єри", „інформаційний потенціал", „інформаційний режим", „інформаційні системи", „інформаційні процеси", „інформаційний фонд" та ін., а й застосовувати їх у повсякденній юридичній діяльності. Аналіз ринку юридичної праці свідчить, що найбільшого успіху в юриспруденції досягають ті юристи, які вчасно освоїли інформаційну технологію. Конституційне право на доступ до інформації для юриста означає у тому числі й те, що з метою виконання професійних обов'язків він (як, утім і кожен громадянин) може направити в будь-яку організацію мотивований інформаційний запит – письмове звернення щодо ознайомлення з офіційними документами державних органів, органів місцевого самоврядування з будь-яких питань, окрім відомостей з обмеженим доступом, і одержати повну і достовірну відповідь. Такий запит може бути надіслано до Державного департаменту з питань зв'язку та до утвореного на його базі Державного комітету інформатизації України, який є центральним органом виконавчої влади, що відає справами, пов'язаними з розвитком інформаційного суспільства. Серед юридичних професій найчастіше збором такого роду інформації займається юрисконсульт – працівник правової служби державного органу, комерційної і некомерційної організації, що забезпечує правовими послугами їх потреби. Він, наприклад, аналізує результати розгляду претензій, позовів і судових справ, практику укладання і виконання договорів (контрактів). Свої узагальнення він вносить керівникам для удосконалення правового забезпечення діяльності установи чи

підприємства. Він також одержує у встановленому порядку від посадових осіб міністерств, підприємств, їхніх структурних підрозділів документи, довідки, розрахунки, інші матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань. Вміла інформаційна діяльність юриста, що виражається в здатності вибрати достовірну і точну інформацію, вчасно одержати її в необхідній кількості, ефективно використати потрібну інформацію, здійснити режим її збереження, уникнути дезінформації – показник інформаційної культури, що збагачує його професійну правосвідомість, відповідно до якої виконуються службові обов'язки.

До послуг юриста – працівника правоохоронних органів належать автоматизовані інформаційні системи органів внутрішніх справ, криміналістичний і оперативно-розшуковий облік, здійснюваний інформаційними центрами Управління МВС обласного рівня, а також Інформаційним Бюро МВС України. Є такі види обліку: алфавітний облік затриманих і засуджених злочинців, дактилоскопічний облік злочинців, картотека слідів рук з місць здійснення нерозкритих злочинів, облік непізнаних трупів і осіб, що зникли при невідомих обставинах, облік викраденої, вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної зброї. Крім того, існує облік украдених предметів старовини і мистецтва, украдених, загублених паспортів, а також паспортів злочинців, що переховуються, облік украдених вантажів і вантажів, що прибули з нестачею, облік нерозкритих убивств, розбійних нападів, крадіжок, облік автотранспортних засобів, їхніх власників і водіїв.

Варто відзначити сприятливий вплив на розкривання юристами-практиками правопорушень в економічній сфері і корупції створення Єдиної комп'ютерної мережі господарських судів України й унікальне програмне забезпечення автоматизації судового діловодства. Впровадження і вміле користування комп'ютерними технологіями відкриває можливість забезпечення плідної взаємодії господарських судів і органів державної влади у боротьбі з правопорушеннями в економічній сфері, обізнаність щодо діяльності і проблем сусіднього відомства, обміну інформацією через електронну пошту. Так, технологія системи обміну інформацією про накази суддів з банківськими установами через електронну пошту Національного банку України унеможливлює списання грошей за підробленим наказом і забезпечує можливість контролю з боку суддів господарського суду за виконанням наказів. Потребує подальшої комп'ютеризації уся судова система і, в першу чергу, суди першої інстанції – місцеві суди загальної юрисдикції.

Важливим напрямком діяльності юриста є боротьба з комп'ютерними злочинами, що спричинило утворення комп'ютерної поліції (міліції), яка діє в напрямку виявлення, запобігання, відшукування і залучення до відповідальності комп'ютерних правопорушників. У її системі успішно функціонує спеціальний підрозділ по боротьбі з використанням глобальної

мережі Internet з метою здійснення злочинів на території України або щодо її громадян. Чим інтенсивніше йде процес комп'ютеризації, тим більш реальним стає зростання комп'ютерної злочинності.

Сучасне суспільство, стаючи більш залежним від комп'ютеризації, відчуває економічні наслідки комп'ютерних злочинів. Показово, що Віденська декларація про злочинність і правосуддя, яка була прийнята на X Конгресі ООН 10-17 квітня 2000 року, у пункті 18 акцентує увагу на необхідності розробки орієнтованих на конкретні дії програмних рекомендацій щодо попередження злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерів, і боротьби з ними. Зазначений Конгрес ООН запропонував Комісії з попередження злочинності і кримінального правосуддя діяти в цьому напрямку, беручи до уваги роботу, що ведеться в інших форумах. Він також зобов'язався сам працювати в напрямку «зміцнення можливостей по попередженню, розслідуванню і переслідуванню злочинів, пов'язаних з використанням високих технологій і комп'ютерів» [4, п. 18].

Отже, в умовах формування інформаційного суспільства якість професійної правосвідомості юриста значною мірою визначається рівнем його інформаційної культури, яка являє собою обумовлену рівнем розвитку інформаційного суспільства систему знань, умінь і навичок у галузі інформаційних і інформаційно-правових відносин, що використовуються для забезпечення його практичної діяльності і надання різноманітних правових послуг у суспільстві, захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику "інформаційної нерівності" [6, розділ II, п.1] Інформаційна культура передбачає різнобічне вміння пошуку необхідної інформації та її використання: від роботи з бібліотечним каталогом до перегляду інформації в мережі Internet (комп'ютерна грамотність). Насиченість правосвідомості юриста правовою інформацією сприяє ефективній технології його практичної діяльності – створенню норм права, їх точної та повної реалізації (з якості законів можна судити про рівень правосвідомості парламентарів; з якості судових рішень – правосвідомості суддів; по якості адміністративних актів – правосвідомості посадових осіб адміністративного апарату тощо). Від рівня професійної правосвідомості залежить повага особи і суспільства до права, а від розвиненості інформаційного суспільства – співпраця кваліфікованого співтовариства юристів як всередині країни, так і за її межами.

Список рекомендованої літератури

1. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология. – Х.: «Эспада», 2006. – 384 с.
2. Скакун О. Ф. Теория государства и права. Энциклопедический курс. Учебник. – Х.: «Эспада», 2008 – 840 с.
3. Скакун О.Ф. Вплив інформаційної культури юриста на професійну правосвідомість в умовах формування інформаційного суспільства //

Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, 2009. - № 817. – С. 10-15.
4. Див.: Жуков В. І. Тлумачення терміна «інформація» як об'єкта цивільного права // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 735. –Серія: Право. – 2006. – Вип. 1.
5. Венская декларация о преступности и правосудии: ответы на вызовы XXI века. Принята на Десятом Конгрессе Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Вена, 10 – 17 апреля 2000 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. rada.gov.ua Заголовок з екрану.
6. Стасюк С.В. Об'єкт інформаційних правових відносин: загальнотеоретичний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Харків: ХНУВД, 2011. – 22 с.
7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 12, ст.102, 9 січня 2007 року N 537-V.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. **Політична культура і її види**
2. **Політична культура юриста: поняття, структура**
3. **Рівні політичної культури юриста. Субкультура працівників юридичної праці.**
4. **Принцип політичного плюралізму і формальна позапартійність деяких працівників юридичної праці**
5. **Громадські об'єднання юристів**

1. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА І ЇЇ ВИДИ

В основі політичної культури знаходиться термін "політика" (від гр. "Politike" - державна діяльність), який набув поширення під впливом трактату давньогрецького мислителя Аристотеля про державу, правління і уряді, названого їм "Політика". Аристотель виходив з того, що політика - мистецтво управління державою, та сфера публічних інтересів різних груп населення, яка пов'язана з вирішенням завдань управління загальними справами і єднанням суспільства. У всі часи питання про політику розглядався в єдності з питаннями про владу і державу.

Політика - система певних суспільних відносин і взаємодії соціальних груп, класів, націй, держав, спрямованих на реалізацію своїх інтересів (волі) в боротьбі за політичну владу, її утримання і здійснення. Політика - це система відносин, що включає узгодження, підпорядкування, панування, конфлікти і боротьбу між класами, групами і людьми (внутрішня політика), державами (зовнішня політика).

Як важливий чинник суспільно-історичного процесу, політика здійснює такі функції:

загальної організаційної основи суспільства;

конкретної регуляції життя, діяльності та відносин громадян, груп, класів, націй, держав (суб'єктів політики).

Політика - це відносини і діяльність з приводу влади, в основі якої знаходяться інтереси (воля) певних суспільних груп. Політична діяльність - це цілеспрямовані дії (поведінка) особистості, групи, суспільства по реалізації власних інтересів (волі) у ставленні влади, здійснювані на основі норм права (легальна діяльність) або поза цими норм (нелегальна діяльність). Політична діяльність завжди перебувала в тісному зв'язку з існуючими певними ідеалами (нерідко - міфічними), втілювала уявлення про світ і свої потреби, які сформувалися в політичній свідомості. Будь-яка політична діяльність прямо або побічно спрямована на завоювання, утримання і розвиток власної політичної влади.

Політична влада - публічні, вольові (панування - підкорення) відносини, що складаються в суспільстві в результаті керівництва,

здійснюваного суб'єктами політичної системи на основі політичних і правових норм.

Умовою успішної політичної діяльності є оволодіння політичною культурою.

Політична культура - рівень і характер політичних уявлень і оцінок різних верств суспільства та індивідів про сутність політики та політичної системи, співвідношення політичних сил в суспільстві, політичних процедурах (статичний аспект); характер і спосіб участі в політичному житті (динамічний аспект).

Політична культура визначає і пропонує норми поведінки та "правила" гри в політичній сфері, надає їй цілісність і інтегрованість.

Політична культура являє собою систематизовані знання і досвід в політичній сфері діяльності, сприйняття, засвоєння і втілення в життя системи політичних цінностей (політична свобода, демократія, політичні права особистості та ін.) Суб'єктів політичного життя. Основні суб'єкти політичного життя - особистість, група, суспільство.

Види політичної культури по суб'єктам:

-політична культура суспільства;

-політична культура особистості;

-політична культура групи та інші (клас, нація, етнічна група - суб'єкти політики).

Політична культура суспільства вбирає в себе типові ознаки, які характеризують політичну свідомість і поведінку населення, політичні стереотипи, які є стійкими і такими, що превалюють. Вона - явище динамічне, що розвивається, збагачується, чуйно реагує на зміни в реаліях навколишнього світу. Політична культура існує в системі відносин, що змінюють один одного поколінь, включає в себе сформувалися протягом багатьох десятиліть політичні традиції, ідеї, концепції про взаємодію між різними суспільно-політичними інститутами, що діють норми політичної практики і ін. Вона як би втілює суперечливу єдність справжнього, минулого і майбутнього, яке може бути дозволено за рахунок уміння особистості критично переосмислити минуле, оцінити сьогодення і шукати виходи зі складних ситуацій, проектуючи майбутнє.

Політична культура суспільства включає політичні орієнтації і установки різних груп людей щодо існуючої соціально-економічної системи, політичні принципи взаємин людини, суспільства, держави. У політичну культуру входять придбані товариством цінності зі створення державності, їх розвитку, захисту та збереження.

Політична культура особистості відображає міру оволодіння нею системою політичних відносин, рівень зрілості ціннісних мотивацій її політичної поведінки. Інакше: політична культура особистості - це обумовлений ціннісними уявленнями людини про політичні явища і втілений

на практиці кодекс його поведінки або стиль його діяльності як суб'єкта політичної влади.

Характер політичних орієнтацій особистості (справжні чи хибні знання про політичні об'єктах; емоційний зв'язок з політичними явищами; судження і думки про політичні об'єктах, що вимагають застосування до них оцінних критеріїв), а також її політичних нормативних установок визначається пануючими в суспільстві фундаментальними поглядами на людину, суспільство і світ в цілому.

На відміну від політичної свідомості, що відображає всю сукупність існуючих в політиці її ідейних утворень, політична культура пов'язана тільки з найбільш стійкими, внутрішньо значущими для особистості поглядами. Центральним значенням серед них мають ціннісні орієнтації - сукупність життєвих ідеалів і засобів, за допомогою яких особистість має намір їх досягти.

Ціннісні орієнтації включають в себе оціночні судження, що виражають індивідуальне ставлення особистості до явищ політики і влади. Наявність індивідуальних відносин до політичних явищ і процесів створює особистість як політичного суб'єкта, який усвідомлює свій громадянський обов'язок і з'єднує внутрішньо значимі ідеї (свобода, рівність, справедливість, гідність та ін.) З розумінням реальних коштів їх здійснення в конкретній політичній системі, при певному політичному режимі. Одне і те ж явище, осмислене особистістю через різні ціннісні орієнтації, може сильно змінити її значення і роль в політичному житті. Так, зневажливе або шанобливе ставлення до державного прапора - показник наявності протилежних політичних культур особистості.

Оскільки юрист - особистість, що входить в співтовариство своїх колег, він володіє індивідуальною політичною культурою, на яку впливають в тій чи іншій мірі культури юридичної спільноти, внутрішньодержавного суспільства в цілому і міжнародної спільноти.

2. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА

Політична культура юриста відображає ступінь свідомого засвоєння і теоретичного осмислення історичних і політичних знань; вміння застосовувати їх при аналізі та оцінці явищ суспільного життя, вироблення переконань; усвідомлення політичних цінностей; здатність передбачати політичні наслідки власної діяльності.

Інакше: політична культура юриста - це обумовлений ціннісними уявленнями юриста про політичні явища і втілений на практиці кодекс його поведінки або стиль його діяльності як суб'єкта політичної влади. Політична культура юриста виражає міру освоєння загальнозначущих образів політичної діяльності і рівень оволодіння політичними нормами-ідеями (світоглядними нормами) і нормами-реаліями (нормами практичної політики), визнаними в суспільстві і державі.

Зміст політичної культури юриста - політичні ідеї, цінності, установки (сфера політичної свідомості), чинні норми політичної практики, система політичних відносин (сфера політичної поведінки). Політична культура юриста включає в себе політичні знання, інформацію про суспільно сформованих цінностях, які визначають ставлення до держави, державної влади, управління державою; його функціонування як представника державної влади, а також його політичну активність, форми і різновиди політичної поведінки.

Юрист, залишаючись в рамках своєї професії, зобов'язаний обслуговувати конституційні основи суспільного ладу і діючий закон. Юрист має право критикувати існуючі недоліки і порушення з позиції закону і використовуючи правові можливості і засоби. Оголошення ж держави і суспільства кримінальними, міркування про системну кризу, антинародний характер влади, розуміються і повинні допускатися в демократичному суспільстві. Але висловлюватися вони повинні не з позицій професійної діяльності юриста, а в рамках діяльності політика.

Не можна уявити собі юриста без твердих цивільних установок. Юрист зобов'язаний бути патріотом своєї Вітчизни, служити суспільству, керуючись законом, бути переконаним у доцільності і необхідності основоположних принципів демократичної, соціальної, правової держави.

Кожен юрист має власний варіант політичної культури. З формальної точки зору юриста (суддю, прокурора, слідчого та ін.) Можна змусити бути поза політичними інститутів і процесів. Але було б утопічним практично змушувати його відмовлятися від політичних поглядів і політичних схильностей взагалі, не брати участь в політичному процесі, що не втілювати світоглядні орієнтації в типових для нього вчинках. Це не реально.

Юристи-практики не є сторонніми спостерігачами, а дійсними творцями національної політики. Їх участь в обговоренні законопроектів - не вільне від політичних пристрастей. Так, участь юристів в обговоренні Конституції України - це політичний захід, оскільки сама Конституція в значній мірі складається з норм, які безпосередньо регулюють політичні відносини владарювання. Голосування за ту чи іншу партію на виборах до Верховної Ради - показник певних політичних симпатій. Політичні дії юристів зобов'язані бути легальними, тобто відповідними закону. Юристи повинні вміло користуватися всіма світовими політичними цінностями, політичними принципами і нормами, які отримали законодавче закріплення в його країні: гласністю, демократією, політичним плюралізмом, і ін. Інша річ - необхідність юриста прагнути бути вище своїх власних амбіцій і політичних пристрастей при розгляді юридичних справ.

Політична культура юриста включає наступні елементи (це дозволяє говорити про структуру політичної культури особистості юриста):

- оволодіння політичними знаннями, широка поінформованість про політичне життя суспільства, про закономірності функціонування політичної системи, про політичні права і обов'язки громадян;

- вміння втілити політичну інформованість в власний варіант політичної культури, який узгоджується з політичним режимом і культурою суспільства, сформувати ставлення до владних структур, виробити стійкі політичні орієнтації і установки;

- вміння користуватися політичними досягненнями в суспільстві, ціннісними принципами і нормами: гласністю, демократією, політичним плюралізмом, політичними правами і свободами, не порушуючи стосуються його професії норм Конституції і законів про заборону політичної діяльності (неучасть у громадських об'єднаннях, які мають політичну мету).

Ступінь освоєння політичних знань (перший елемент структури), рівень політичної орієнтації (другий елемент структури), міра включеності в реалізацію політичної влади (третій елемент структури) у різних юристів можуть бути різні. Вони залежать від сукупності факторів соціального, історичного і особистого порядку, обумовлені професійними можливостями, зафіксованими в законах, посадових інструкціях, положеннях тощо.

3. РІВНІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА. СУБКУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ ЮРИДИЧНОЇ ПРАЦІ

Було б неправильно зводити політичну культуру юриста-практика виключно до політичних поглядів, що розкриває його ставлення до держави, партій, суспільно-політичних рухів, методам управління і ін. Своє ставлення до політичних явищ і процесів юрист співвідносить насамперед зі своїм ставленням до права і закону , а також з іншими світоглядними позиціями. Тому політична культура юриста є багаторівневе явище, де рівні наступні:

- світоглядні орієнтації;
- відношення до влади;
- відношення до власне політичних явищ.

Розглянемо кожен з цих рівнів.

Світоглядні орієнтації визначаються вибором політичних позицій, виходячи з переваг цінностей - індивідуальних чи колективних, релігійних або атеїстичних, національних або міжнародних, конфронтаційних або консенсусних, прагматичних або ідеалістичних і ін. Цей рівень соціально-культурних орієнтацій є загально-родовим джерелом культурної активності людини, залежить від загальної культури юриста, цінностей і орієнтирів загальнокультурного характеру. Як правило, він має найбільшу інертністю серед інших рівнів політичної культури юриста.

Ставлення до влади як до публічного центру керівництва (панування) і примусу у юриста, на відміну від громадянина - не юрист, має свою специфіку, обумовлену його професійно-правовими знаннями і службовим становищем.

Працівник юридичної праці формує свою оцінку влади, її здібностей і меж у виданні законів, примусі до їх виконання і т.п., на основі більш глибоких знань, ніж неюридичний працівник, і саме на цій професійно-правовій основі виробляє своє ставлення як громадянина (а не як посадової особи) до своїх політичних прав і обов'язків. Тут юрист виступає як суб'єкт (носій) політики, для якого, з одного боку, політичні і правові норми є засіб політичних оцінок соціальних явищ і процесів, а з іншого, закріплюють необхідну поведінку в ставленні до конкретної політичної ситуації. Політичні норми передбачають і відповідальність суб'єктів політики за їх порушення. Особливість політичної відповідальності полягає в тому, що вона настає за винні діяння, а не за політичний недогляд, необережність, нерішучість та ін. Видами політичної відповідальності можуть бути осуд, відставка, позбавлення довіри, відкликання (наприклад, депутата-юриста, обраного в парламент).

Рівень цивільних уявлень юриста є центр, ядро його політичної культури. Для юриста, включеного в політичне життя, принципове значення має сформувався в його свідомості концептуальний підхід до співвідношення "держава-особистість": або пріоритет особистості над державою - гуманістичний (природно-правової), або пріоритет держави над особистістю - державницький (юридично-позитивістський).

Концептуальний підхід до співвідношення "держава-особистість" є більш значущим, ніж його партійні або політико-групові симпатії. Він визначає його ставлення до влади, закону, праву, державі, партійним програмам, до всіх політичних явищ. Будучи, як правило, офіційною особою держави юрист, з одного боку, є виразник його інтересів, а з іншого, він - хранитель і захисник прав і свобод людини. Його професійно-правові обов'язки часто накладають істотний відбиток на його політичні погляди. І нерідко, що сформувався концептуальний підхід до влади вступає в його свідомості в конфлікт з професійно-службовими обов'язками. Тут слід зробити вибір: або службова кар'єра, або політична, якщо політична активність юриста досить висока (наприклад, керівництво партією, балотування кандидатом у депутати).

Третій рівень - відношення юриста до різних власне політичних явищ: державній політиці, міждержавним зв'язкам, аж до ставлення до себе як до суб'єкта політичної влади. Цей рівень визначається першими двома і особливо другим рівнем і передбачає реальне включення юриста в усі державні та громадські справи, подолання розриву між загальними і особистими інтересами, підвищенням активності в усіх сферах суспільного життя.

На кожному з рівнів йде формування ціннісних орієнтацій юриста, які впливають на форми і різновиди його політичної поведінки. Кожен рівень політичної культури юриста може містити як прогресивні, так і регресивні елементи, включати елементи самої протилежної спрямованості. Важливо,

щоб політична культура юриста була орієнтована на самоцінність особистості, недоторканність і гарантії її громадянських прав.

Відзначаючи особливості політичної культури юристів-професіоналів, які проявляються в специфіці їх багаторівневого характеру, можна зробити висновок про те, що вона є певною субкультурою.

Субкультура працівників юридичної праці - це культура спільноти юристів (групова культура), що відрізняється специфічними поглядами її членів на явища влади, ставленням до правлячих еліт, зразками участі в управлінні, контролі та організації політичного життя. Ця специфіка обумовлена їх професійно-базовими установками, які складають ядро їх правової культури, стиль юридичного мислення. Субкультура працівників юридичної праці цементує культуру суспільства і сприяє політичній стабільності в країні - ефективності влади і її наступності, порядку та умов прийняття та реалізації рішень, легітимності системи і її здатності адекватно реагувати на зовнішні зміни, законною мірою застосування насильства з боку репресивного апарату держави.

4. ПРИНЦИП ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ І ФОРМАЛЬНА ПОЗАПАРТІЙНІСТЬ ДЕЯКИХ ПРАЦІВНИКІВ ЮРИДИЧНОЇ ПРАЦІ

Політичний плюралізм (від лат. "Pluralis" - множинний) - різноманіття і вільна конкуренція політичних ідей, думок, партій, що запобігають монополізацію суспільства і влади за допомогою різного роду політичних противаг.

Принцип політичного плюралізму, закріплений в ст.15 Конституції України, означає визнання законними всі громадські інтереси і гарантування умов для їх подання в структурах влади. У процесі конкурентної взаємодії різних політичних інтересів за допомогою компромісів досягається їх рівновагу, баланс. Розбіжності розглядаються як необхідний і бажаний чинник суспільного оновлення і дозволяються за загальновизнаними правилами: відмова від насильства, толерантність до опонентів, пошук консенсусу, готовність до компромісів, повага до закону, прав особистості, принципів демократії.

Розрізняють стилі політичної взаємодії:

- конфронтаційний - схильність до крайніх засобів і дій; нетерпимість, ігнорування інших позицій, поглядів, рішень;

- толерантний - схильність до угоди інтересів; терпиме ставлення до протилежних позицій, поглядів, рішень; визнання правомірності існування і реалізації різних соціальних інтересів, які не суперечать правам і свободам людини; націленість на компроміс заради злагоди в суспільстві.

При толерантному стилі політичної взаємодії розбіжності розглядаються як необхідний і бажаний чинник суспільного оновлення і дозволяються за загальновизнаними правилами: відмова від насильства, терпимість до опонентів, пошук консенсусу, готовність до компромісів,

повага до закону, прав особистості, принципів демократії. Толерантний стиль політичної взаємодії - втілення принципу політичного плюралізму. Його мета - політична згода і консенсус.

Працівник юридичної праці повинен керуватися цим принципом у процесі своєї професійної діяльності: він не може відмовляти в обслуговуванні клієнта з політичних міркувань, проявляти упередженість до підслідного, підсудному через негативного ставлення до його політичної позиції, протилежної його власної.

Юрист-практик, як і всі громадяни, незалежно від сфери діяльності та займаної посади, може і повинен мати політичні погляди, займати певну політичну позицію, бути прихильником політичної платформи будь-якої політичної партії або руху. Політична партія - добровільне об'єднання людей, що виражає волю певних соціальних груп, що прагне домогтися або утримати державну владу або здійснити вплив на політику держави відповідно до програми і статуту її діяльності. Від інших політичних інститутів партію відрізняють властиві їй функції в стосунках влади і найбільш характерні способи їх здійснення, конкретна внутрішня організація і структура, наявність політичної програми дій і певної ідеологічної (ідейної) системи орієнтацій.

Основним способом політичної діяльності партій є висунення своїх кандидатів на вибори до законодавчих органів держави і боротьба за їх обрання. Юристи повинні знати політичні платформи основних партій, можуть агітувати за обрання свого представника, брати участь у виборах, обиратися самі.

Будь-яке обмеження прав і можливостей особистості юриста в самостійної переробці суспільного багатства, ціннісного освоєння громадського досвіду зменшує роль політичної культури і в його поведінці, і в політичному житті суспільства. Тому в ст.35 Конституції України записано: "Кожен має право на свободу світогляду". Ця стаття відповідає ст.19 "Загальної декларації прав людини" 1948: "Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення".

Однак якщо громадянам України надано право вільно об'єднуватися в політичні партії і громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних та інших інтересів (за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей), то не всі категорії працівників юридичної праці можуть користуватися цим право Певним категоріям працівників юридичної праці (суддям, слідчим поліції і служби безпеки) законодавчо заборонено участь у політичній діяльності, приналежність до політичних партій. Вони можуть співчувати програмам будь-яких партій (в думках), але не перебувати в них (в діях). Ця позапартійність є формальною, державно-обов'язковою, легальною (узаконеної).

Відповідно до ст.127 Конституції України професійним суддям заборонена приналежність до політичних партій та профспілок, участь у політичній діяльності, отримання представницького мандату.

Ст.6. Закону України "Про Службу безпеки України" від 25.03.1992 року має заголовок "Позапартійність Служби безпеки України" і таке зміст: "Використання Служби безпеки України в партійних, групових чи особистих інтересах не допускається. Діяльність партій, рухів та інших громадських об'єднань, які мають політичну мету, в Службі безпеки України забороняється. На період служби чи роботи за трудовим договором членство співробітників Служби безпеки України в таких об'єднаннях зупиняється. Як виняток, дозволяється членство працівників, які уклали трудовий договір зі Службою безпеки України, у професійних спілках ".

Згідно Закону України "Про поліцію" від 20.12.2015 року працівникам поліції забороняється бути членами політичних партій, рухів та інших громадських організацій, що мають політичну мету, а також організовувати страйки або брати в них участь. Працівник поліції, який є народним депутатом, повинен залишити службу в органах внутрішніх справ і перейти на постійну роботу до Ради народних депутатів.

Однак це не виключає іншої (позапартійної) політичної діяльності працівників органів прокуратури, суду, поліції, служби безпеки.

Політична діяльність юриста-практика, що не працює в органах суду, поліції, служби безпеки, як і будь-якого громадянина, може відбуватися у вигляді:

1. Політичної участі - пряма або опосередкована залученість у вироблення і реалізацію політико-управлінських рішень, напрямків дій в національному суспільстві і міжнародному співтоваристві, у висуванні політиків посадовців і вплив на їх діяльність Залучення до процесів політико-владних відносин відбувається в наступних формах:

- участь у виборах;
- участь в референдумах;
- участь в контролі за діяльністю політичних лідерів та інституцій;
- участь в політичних мітингах, зборах, маніфестаціях;
- участь в отриманні та передачі політичної інформації;
- участь в політичних партіях і рухах, громадських об'єднаннях та ін.);

2. Політичного функціонування - управління діяльністю політичних інститутів (державних органів, політичних партій і рухів), управління загальними справами і процесами задоволення потреб суспільства і соціальних груп: визначення механізму прийняття рішень, діяльність по прийняттю рішень, підбір і розстановка кадрів, контроль за виконанням рішень і роботою кадрів та ін.

Політична участь передбачає включення юриста у владні відносини в політичній сфері (в професійно-правовій сфері юрист - носій владних відносин) - здійснення ряду заходів з метою вираження інтересів, вимог і

настроїв своїх політичних однодумців:

- ведення політичної агітації, вплив (тиск) на органи влади, щоб примусити реалізувати необхідну ідею;
- лобіювання законопроектів, заява протесту;
- підтримка відповідних рішень, виступи в засобах масової інформації і перед громадянами.

За масштабом політична участь здійснюється на рівні місцевої, регіональної, загальнодержавної або міжнародної політики. Найбільш сприятливі умови для політичної участі створюють демократія, гласність і правова держава.

Політичне функціонування передбачає наявність владно-політичних повноважень юриста:

- лідерство в партії (нині лідери багатьох політичних партій - юристи);
- заняття відповідальних посад в управлінському апарату і т.п.

Політична діяльність, як правило, має відбуватися поза державних підприємств, організацій, установ.

Минув той час (СРСР), коли панівною була однопартійна система (Комуністична партія) з її жорсткими умовами членства, конфронтаційністю по відношенню до мислячих по другому, різними вимогами до керівних і рядових членів партії, суворим відбором тих, хто влаштовується в її ряди з певних соціальних і національних груп.

Комуністична партія пронизувала всю структуру державної влади: її осередки (на чолі з парткомами) знаходилися у всіх державних органах, установах, підприємствах, організаціях - знизу доверху. Нині утвердився принцип політичного плюралізму, багатопартійності; партії стали добровільними об'єднаннями парламентського типу, їх функції придбали новий якісний зміст; їх діяльність виведена за межі всіх державних структур. Про це чітко сказано в статті 36 Конституції України: "Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях". Юристи повинні строго дотримуватися норм Конституції України, які є нормами прямої дії.

5. ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЮРИСТІВ

Міра включеності юриста в політичну діяльність залежить від того, наскільки він використовує досягнення демократії, комплекс конституційних і законних правил і процедур, що дають можливість народу сформувати свій уряд (законодавчу і виконавчу владу) і одночасно перешкоджати уряду використовувати владу проти народу. Наявність різного роду громадських об'єднань, які існують поза волею уряду, є заслоном проти тотальної залежності всіх і кожного від уряду, правлячої еліти. Саме вони не дають

можливості правлячій еліті узурпувати владу назавжди або використовувати її проти свого народу.

Участь працівників юридичної праці в професійних об'єднаннях дозволяє їм тісно співпрацювати з урядовими структурами і тим самим сприяти ефективності функціонування всього суспільства. Діяльність таких громадських організацій є автономною від уряду, проте уряд визначає правила їх існування через законодавство, що регулює порядок їх утворення і діяльності. Основним законом у цій сфері є Закон "Про об'єднання громадян" від 16.06.1992 року.

Професійних громадських об'єднань в Україні чимало: це молодіжні, жіночі, ветеранські організації, професійні спілки, творчі спілки письменників, журналістів, театральних діячів та ін. Серед громадських об'єднань юристів необхідно назвати Союз юристів України, Асоціації українських правознавців, Українську правничих фундацію. Крім того, великої громадською організацією є Спілка адвокатів та ін. Кожна з організацій складається з однодумців, має певну організаційну структуру, цілі і завдання діяльності.

Союз юристів України - добровільне громадське об'єднання юристів, чинне на засадах самоврядування. Він створений на установчому з'їзді в Києві 14.04.1991 року (статут зареєстровано 24.06.1991).

Головна мета Союзу юристів України - об'єднати на професійній основі зусиль юристів для сприяння побудові правової держави, охорони інтересів суспільства, захисту прав і свобод громадян, підприємств, установ, організацій, для забезпечення законності і правопорядку, а також для усунення відомчої роз'єднаності юристів і захисту їх прав та інтересів.

Для досягнення мети об'єднання юристів в добровільне співтовариство однодумців, що стоять на сторожі законності і правопорядку, Союз юристів України поставив такі завдання:

сприяти створенню необхідних умов для активної професійної і громадської діяльності своїх членів;

брати участь в удосконаленні чинного законодавства;

вживати заходів щодо зміцнення зв'язків між юридичною наукою, освітою і практикою;

пропагувати чинне законодавство;

видавати юридичну літературу, здійснювати правову консультаційну діяльність;

сприяти розвитку міжнародного співробітництва юристів України з юристами інших країн, національними і міжнародними організаціями юристів і ін.

Асоціація українських правників (Асоціація українських правників) була створена в 1991 році як альтернативна самоврядна організація, що об'єднала на добровільних засадах українських юристів, які не ввійшли до складу Союзу юристів України.

Мета Асоціації українських правознавців - сприяння побудові в Україні суверенної правової держави.

Її основні завдання:

відродження української школи права;

експертиза чинного законодавства;

поширення правових знань серед населення;

підвищення правової культури українських парламентаріїв;

захист особистих і професійних інтересів юристів;

встановлення і розвиток міжнародних контактів та ін.

Українська правнича фундація (Українська правнича фундація) - всеукраїнський благодійний фонд (організація) створено 1.05.1992 року з ініціативи українських та іноземних юристів при матеріальній підтримці Джорджа Сорроса і фонду Карла Поппера з метою допомоги і сприяння в побудові в Україні правової держави, реформування правової системи і утвердження принципу верховенства права, створення сучасної системи законодавства, відродження української школи права, підняття престижу професії юриста, розвитку наукової і навчальної діяльності в області права і ін.

Основні завдання та напрямки діяльності Української правничої фундації:

спів дія законодавчому процесу в Україні, надання допомоги в здійсненні кодифікаційної роботи (формування Конституції, цивільного, кримінального, адміністративного та інших кодексів);

сприяння проведенню реформи в системі юридичної освіти, створення Українського Центру правових студій;

сприяння поширенню юридичних знань серед населення, підняття правової інформованості суспільства та юридичної свідомості громадян;

підставу національного видавництва юридичної літератури і публічної правової бібліотеки;

створення Центру прав людини;

сприяння проведенню судової реформи в Україні;

встановлення міжнародних контактів і проведення міжнародних симпозіумів та наукових конференцій з проблем права;

сприяння відкриттю Центру інформації та документації Ради Європи в Україні та ін.

При Українській правничій фундації успішно функціонують: Український центр прав людини, Український центр правових студій, видавництво (видаються журнал "Українське право", бюлетень "Правничі вісті"), Студентська правова асоціація та ін. Спільно з Міністерством юстиції України Українська правнича фундація ввела традицію "Відкриття року права", яка є щорічною церемонією і проводиться з метою благословення юристів на виконання їх обов'язків, пов'язаних із захистом прав і свобод людини, його честі та гідності.

Список рекомендованої літератури

1. Конституція України.
2. Цивільний кодекс України.
3. Закон України «Про вищу освіту».
4. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»
5. Бандурка А.М. Судебные и правоохранительные органы Украины. – Х.: Ун-т внутр.дел, 1999.
6. Букреев В.И., Римская И.Н. Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению/ Учеб.пособ. – М.: Юрайт, 1998.
7. Жилинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. – М.: Издательство БЭК, 1997.
8. Колесникова В. Естетична культура у професійному становленні юриста. – К., 1993.

ЕТИЧНА ТА ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

1. **Естетика, естетика юридичної діяльності і естетична культура юриста.**
2. **Форми прояву естетичної культури юриста.**
3. **Службовий етикет юриста.**
4. **Ритуал.**
5. **Зовнішній вигляд юриста.**
6. **Державна і професійно-правова символіка.**
7. **Вимоги до дизайну й ергономіки в юридичних установах.**
8. **8.естетичні вимоги щодо оформлення правових документів.**

1.ЕСТЕТИКА, ЕСТЕТИКА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА

Естетика (від грец. естетікос - здатний відчувати) - це розділ філософії, що вивчає загальні принципи сприйняття, оцінки, творення людиною навколишнього світу з позицій його гармонії і красоти. В естетиці можна виділити дві основні сфери явищ:

1) естетичного як специфічний прояв ціннісного ставлення людини до світу («філософія прекрасного»);

2) художньої діяльності людей («філософія мистецтва»). Обидві ці сфери, будучи органічно взаємозалежні,, мають відносну самостійність.

«Філософія прекрасного» розглядає такі питання: природу і своєрідність естетичного в системі ціннісних відносин; діалектичний зв'язок естетичних цінностей, оцінку, сприйняття і практику; значення естетичної активності людини в суспільному і приватному житті; взаємозв'язок естетичного і художнього в різних сферах їх прояву - у практичній діяльності, вихованні, освіті, спогляданні.

«Філософія мистецтва» спеціально аналізує художню діяльність; її виникнення; структурну і функціональну своєрідність в інших формах людської діяльності; зв'язок процесу художньої творчості і його результату з характером їх сприйняття людиною.

Як «філософія мистецтва», так і «філософія прекрасного» знаходять переломлення у професійній діяльності юриста. Естетика -це галузь розуму і почуттів. Поряд із ними тут мають місце інтуїція, уява, мрії.

Естетичний початок й естетика невіддільні від сприйняття прекрасного в мистецтві і житті, своєрідного художнього сприйняття речей і явищ. Чимало відомих юристів високо цінували літературну і художню творчість, більш того, нерідко самі досягали великих успіхів у цьому напрямку. Мистецтво впливає на формування особи, збагачує її чуттєво-емоційний і інтелектуально-розумовий потенціал. Мистецтво вдосконалює творчі здібності і можливості юриста, збуджуючи його до діяльності за законами

красоти. Юрист - спеціаліст високого класу, як правило, працює плідно, не обмежуючи свою діяльність рамками професії.

Ми нерідко говоримо про естетику і естетичне, маючи на увазі не одне тільки мистецтво. Керівника будь-якої установи повинен турбувати зовнішній вигляд працівників, інтер'єр кабінету, зовнішній вигляд установи. Встановлено, що від цього залежить авторитет установи, продуктивність праці співробітників, взаємовідносини з населенням та ін. У даному випадку йдеться про службово-виробничу естетику, що відноситься до іншої галузі, ніж мистецтво, але між ними існує спільне: вони засновані на дії законів прекрасного і підпорядковані цим законам.

Естетика юридичної діяльності - це система знань про вимоги до зовнішньої сторони діяльності, юриста і їх ролі в досягненні позитивних результатів в процесі розгляду юридичної справи. Вимоги правової естетики стосуються всіх аспектів діяльності юриста. Вони сприяють забезпеченню ефективної й оптимальної організації праці, її високої культури, створення обстановки ділового комфорту.

Естетику юридичної діяльності можна віднести до прикладної галузі знання, що вивчає вплив естетичних явищ на психофізіологічний стан юриста, розробку принципів правомірної поведінки, попередження правопорушень за допомогою краси навколишнього середовища, соціального оточення, творів мистецтва.

До сфери естетики юридичної діяльності входить вивчення естетичних почуттів особи юриста, дослідження емоційних реакцій і переживань, їх значення для фізичної і психічної життєдіяльності. Естетичні відносини - це здатність юриста оцінити явища дійсності як прекрасні або огидні, підняті або низинні, трагічні або комічні. Питання про природу естетичних стосунків і оцінок у зв'язку з психофізіологічним станом юриста, відчуттям необхідного і корисного для його фізичного і морального здоров'я є одним із головних у правовій естетиці.

Естетика юридичної діяльності естетика з'ясовує причини, що викликають відчуття приємного збудження і радості, зміни психічних станів, коли сум замінюється заспокоєнням, а останнє переходить у тривалу, духовну рівновагу (катарсис).

Основу естетики юридичної діяльності складає естетична культура юриста, що розкривається через:

1) те чи інше позитивне або негативне ставлення юриста до якості естетичних форм (прекрасне або огидне) у його практичній діяльності;

2) стан відповідності загальних принципів організації системи юридичної практики вимогам естетики (ідеал, естетичний смак і т.п.).

Естетична культура юриста - це система естетичних почуттів, знань, умінь і навичок, що виражають ступінь оволодіння прекрасним і виявляються в поведінці юриста під час виконання своїх професійних повноважень.

Зміст естетичної культури юриста:

Естетична свідомість	Естетичні відносини	Естетична поведінка
естетичні почуття, ідеї, настанови, смак.	естетичне взаємодія, конфлікт, авторитет, репутація «естета» та ін.	естетичні вчинок, наслідки, практика та ін.
Теоретичний аспект	Практичний аспект	

Естетична культура юриста відображає:

1) ступінь естетичних знань;

2) усвідомлення їхньої цінності і необхідності;

3) вміння їх використовувати в професійно-правовій діяльності.

Естетична культура юриста припускає:

1) наявність естетичних знань, естетичної інформованості: про прекрасне у природі, літературі, театрі, музиці, поезії, живопису й інших видів мистецтва; про красоту явищ життя і професійної діяльності;

2) перетворення накопиченої інформації і естетичних знань у естетичне переконання, в уміння естетично сприймати й оцінювати як твори мистецтва, так і професійний обов'язок;

3) готовність брати участь у створенні прекрасного: вміти «красиво» говорити, організувати роботу, спілкуватися з колегами і клієнтами відповідно до естетичних знань і переконань (естетика поведінки, мови, одягу, робочої кімнати, документів, що оформлюються, та ін.).

Естетична культура юриста має внутрішню і зовнішню сторони. Остання виражається у формах її прояву (правова символіка, форма одягу, оформлення документів та ін.); внутрішня - в змісті, тобто у вимогах сприйняття прекрасного, що є глибинними властивостями і характеризують юриста як особу (естетичний смак та ін.).

Естетична культура юриста - це результат його естетичного виховання, покликаного забезпечити всебічне збагачення духовного світу, свідомого ставлення до громадянського обов'язку і службового етикету, розвиненого; почуття прекрасного, що допомагає сприйняттю і виконанню норм і правил естетики юридичної діяльності правової етики і юридичної деонтології. Естетична культура юриста розкривається через аналіз специфічного прояву ціннісного ставлення юриста до себе, своєї професії, колег, клієнтів.

Естетичне й моральне в культурі юриста складають нерозривне ціле. Будь-який вчинок або мотив його діяльності містять у собі одночасно як естетичну, так і етичну цінності: прекрасне або огидне (естетика), добро або зло (мораль).

Основні чинники впливу на естетичну культуру юриста:

1) умови і явища навколишньої дійсності, створені природою і людиною;

2) специфіка діяльності юриста, його професіоналізм, що потребує врахування «законів красоти»;

3) внутрішня і зовнішня естетична культура колег і клієнтів;

4) твори мистецтва (музика, література, живопис та ін.), що викликають переживання і створюють відповідні психофізіологічні
настрої та ін.

2. ФОРМИ ПРОЯВУ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

Формами прояву естетичної культури юриста є елементи зовнішньої сторони його естетичної культури (манери поведінки, зовнішній вигляд, правові символи та ін.), що обумовлені внутрішнім, , моральним змістом і естетичним смаком юриста як особи і мають на неї зворотний вплив.

Внутрішня культура юриста виявляється в таких основних її зовнішніх формах:

1) манерах поведінки;

2) культурі промови;

3) культурі зовнішнього вигляду;

4) культурі організації робочого місця;

5) культурі підготовки юридичних документів.

У професійній діяльності юриста істотне значення має манера поведінки як форма прояву його професійної культури. Манера поведінки пов'язана з його психофізіологічними особливостями і є невербальним (не словесним) засобом спілкування:

- мовна (голос, його тембр, інтонація); рухова (міміка, жести, рухи тіла);

- слухова (вміння слухати і чути);

- зорова (погляд).

Будь-яка людина, прийшовши на прийом до юриста, намагається психологічно оцінити свого співрозмовника. Від цього залежить, як правило, його поведінка і бажання допомогти в ході розгляду справи. Манера поведінки як форма прояву естетичної культури сприяє встановленню психологічного контакту між учасниками процесу.

В процесі розгляду юридичної справи важливо виявити і мати на увазі риси характеру клієнта, його смаки і схильності, почуття і наміри, домінуючий стан психіки за манерою поведінки (міміка, жести і рухи). Завдяки цьому юрист одержує можливість своєчасно уявити загальну об'єктивну картину про конкретну особу, її можливі дії, рішення та вибрати відповідну тактику і стратегію у взаємовідносинах. При цьому потрібно враховувати, що манера поведінки самого юриста знаходяться під постійною увагою оточуючих.

Завдяки міміці можна з'ясувати багато що, тому юристу, якщо є можливість, краще знаходитися в прямому контакті із зацікавленими в справі особами. Мова жестів і тілесних рухів також несе певну інформацію для спостережливої людини. На міжособистісне спілкування впливає зацікавленість, що виявляється в жестах юриста.

Голос - це така ж характерна риса людини, як і відбитки пальців. Люди, як правило, прагнуть передати свої думки без врахування засобу їх викладу, не замислюючись про його значення для сприйняття оточуючими. Говорити можна голосно або тихо, гнівно або люб'язно, заспокійливо або подразливо. Завдяки інтонації, тембру голосу можна багато чого дізнатися про ставлення людини. Нерідко манера розмови робить на співрозмовника таке ж враження і вплив, як і розумні, ділові вчинки. Тому голос варто відносити до первинних проявів людської природи.

Швидкість промови відповідає темпераменту людини, її важко штучно змінювати, у кращому випадку лише на короткий час. Різкий темп промови типовий для легко збудливих, невпевнених у собі або недостатньо врівноважених людей (у юристів непевність у собі частіше за все може бути викликана недостатньою кваліфікацією і відсутністю досвіду).

Для попередження непотрібного темпу промови юристу можна порадити попередньо проробити зміст і форму майбутньої бесіди (допиту), з'ясувати відомості, що стосуються особи співрозмовника і т. ін. Зрозуміло, що специфіка юридичної діяльності не дозволяє враховувати всі нюанси майбутньої бесіди. Тому юристу, поряд із ретельною підготовкою, варто передбачити і можливість імпровізації.

Ясний виклад (словам тісно, думкам просторо) - от кредо, яким повинен керуватися юрист у своїй розмові. Його наявність є показником культури промови. Думка, яка викладена чітко і логічно, є прикрасою розуму. Вправність і доречність сказаного має іноді вирішальне значення для розуміння суті справи. Доброзичливість надає розмові солідність і компетентність. Варто обережно виявляти дотепність, яка б жвава вона не була, тому що людина, перебуваючи в залежному становищі від юриста, не завжди його оцінить позитивно, тим більш що не всі люди здатні правильно сприймати дотепність, не говорячи вже про жарт.

Тон і манера розмови мають майже таке ж значення, як і її зміст. Варто звертатися на «ви», уникати занадто різкого тону в судженнях, тому що така манера говорити не сприяє позитивному вирішенню справи. Бажано, щоб промова юриста складалася з простих речень. У цьому випадку свідок, підозрюваний та інші учасники справи зможуть краще зрозуміти зміст сказаного, у тому числі і юридичні терміни. Нерідко правильну промову псують жаргонізми, і слова-паразити, а також приказки, прислів'я, приповідки, уживані не до місця і неодноразово. Варто бути обережним із включенням у промову іноземних слів і виразів - їх значення може бути невідомим колезі або клієнту. Так, у процесі допиту слідчий повинен намагатися переконати, що він домагається не визнання, а правди або фактів, що сталися. Йому доцільно уникати вживання таких слів, як «вбивати», «красти», «зґвалтувати» або «признаватися». З психологічної і естетичної точок зору набагато корисніше використовувати помірну термінологію («вистрілити», «взяти», «мати секс» або «сказати правду»).

Ніколи не слід захищати свої переконання образливим тоном або підвищенням голосу, як би вони не були обґрунтовані. У житті й у юридичній практиці виникають ситуації, коли потрібно бути твердим, але навіть у таких випадках помірний тон промови і доброзичливе ставлення до супротивника обов'язкові для юриста-професіонала. Сила доводу не в силі голосу, а у силі доказів. Промова повинна бути виразною, лаконічною, плавною, ритмічною, чіткою, зігрітою почуттям. Прикрашає промову образність: яскраві порівняння, метафори, афоризми, але їх вживання повинне бути до місця.

Важливо добре продумати, що і як слід сказати. Необхідно вміти сказати все, що необхідно, і не більше ніж необхідно. Для юриста-практика характерним повинне бути вміння вислухати співрозмовника, з яким би ступенем важливості не була його проблема. Результати неуважного ставлення до слів співрозмовника: 1) особиста образа для того, хто говорить, що згодом може позначитися негативно на ділі; 2) упущені деталі розмови, які іноді дозволяють швидше прийти до правильного рішення, ніж далекі від істини висновки, що зроблені з двох-трьох важливих подій. Вміння юриста (слідчого, адвоката та ін.) уважно вислухати вільну розповідь сприяє отриманню повної і достовірної інформації в ході бесіди з клієнтом.

Не можна удавати, що уважно слухаєш співрозмовника. Як би не прикидався юрист, відсутність інтересу або нудьга неминуче проявляється на обличчі або в жестах. Прикидання в екстремальних умовах сприймається образливо. Неприпустимо, наприклад, під час розмови займатися малюванням на папері або вживати їжу.

Під час бесіди необхідно повернутися обличчям до того, хто говорить і постійно підтримувати з ним візуальний контакт. Важливо враховувати вимоги, що стосуються того, як дивитися на співрозмовника. Слід пам'ятати, що наполегливий погляд часто викликає у людей почуття протесту, розглядається як вторгнення в сферу їх особистих переживань. Пильний погляд іноді сприймається як ознака ворожості. Важливо, щоб погляд юриста свідчив про його зацікавленість проблемою людини, яка прийшла до нього з надією отримати правову допомогу. Неприпустимо дивитися «крізь» очі співрозмовника в нескінченність. Природно, що такий погляд буде розцінене як неуважність, зневажливе ставлення, як підкреслену неповагу.

Психологічне значення мають рівні, на яких знаходяться погляди юриста і співрозмовника. Погляд знизу, особливо при схиленій голові і напруженості, говорить про покірність, послужливість. Погляд зверху вниз при відкинутій назад голові означає зарозумілість, почуття переваги, презирство. Погляди повинні бути на одному рівні.

Таким чином, відповідність манер, зовнішнього вигляду, промови, жестів, міміки, пози, постаті, тону юриста в конкретній специфіці спілкування відіграють найважливішу роль у юридичній практиці. Іншими словами, вони є основою службового етикету юриста.

3. СЛУЖБОВИЙ ЕТИКЕТ ЮРИСТА

Службовий етикет юриста (від фр. етикет - ярлик, етикетка) стійкий порядок поведінки, що виражає зовнішній зміст принципів моралі і складається із правил ввічливого і належного (відповідно ' до статуту) обходження в суспільстві і службовому колективі. Стійкий порядок поведінки означає сукупність устояних правил, що стосуються зовнішнього прояву стосунків між людьми (манери, форми звертання"! вітання, одяг та ін.).

Етикет включає правила з конкретними формами, що представляють собою єдність етичної (прояв турботи, поваги та ін.) і естетичної (красота, добірність поведінки) сторін.

Вимоги етикету в юридичній практиці набувають особливої значимості, тому що є суворо регламентованим церемоніалом, де певні офіційні форми поведінки юриста не повинні виходити за межі жорстко встановлених рамок. Етикет виражається в системі правил поштивості, чітко класифікує порядок обходження з посадовими особами відповідно до їх рангу (до кого як варто звернутися, кого як слід титулувати), правил поведінки в різноманітних колах. Суворе дотримання службового етикету - важлива умова етичної і естетичної культури поведінки юриста.

Основне етично-естетичне правило службового етикету юриста - почуття такту.

Почуття такту юриста - це стан емоційного співпереживання з трудовим колективом і з кожним із його членів, уважне ставлення до особи клієнта, належна міра у виразах і вчинках. Почуття такту припускає вміння так поставити і викласти питання, щоб не викликати незручність у оточуючих.

Важливо постійно пам'ятати, що дотримання етикету і прояв такту - невід'ємна частина духовної культури юриста як службової особи, тим більше керівника. У цьому плані керівник повинен бути зразком для своїх підлеглих. Грубість і нестриманість, не говорячи вже про етикет, роняють не тільки його авторитет, але і можуть призвести до конфліктних ситуацій у колективі. Так, ще у 1969 р. у наказі міністра внутрішніх справ СРСР «Про ввічливе й уважне ставлення працівників міліції до громадян» підкреслювалося: «Людину дратівливу, запальну і грубу на службу в міліцію допускати не можна. Коректність повинна бути невід'ємною якістю працівника міліції».

Форми ділового спілкування юриста, що потребують почуття такту:

1) повсякденний службовий контакт (прийом відвідувачів, відвідування громадян за місцем проживання, участь у нарадах, засіданнях і т.ін.) - вміння слухати і непомітно спрямовувати розмову в ділове русло. Наприклад, як тільки підозрюваний заходить у кімнату для допиту, слідчий повинен із зовнішньою легкістю, швидко і природно взяти ситуацію під свій повний

контроль. Як правило, людей більше вражає те, що вони бачать, а не те, що вони чують;

2) специфічні форми службового контакту (керівник і підлеглі, між колегами) - вміння робити зауваження без приниження гідності;

3) екстремальні форми контакту (під час обшуку, затримання і т.п.) - вміння не нав'язувати своєї точки зору без достатнього обґрунтування ;

4) невербальні і неспецифічні форми контакту (телефон, ділове листування, виступи по радіо, телебаченню і т.п.) - вміння бути лаконічним, чемним і вести розмову тільки по суті.

Почуття такту юриста - це прояв самоповаги. Нормативи службового етикету юриста, що свідчать про наявність у нього почуття такту:

- коректність - не ставити запитань, що можуть викликати незручність у співрозмовника;

- стриманість - не демонструвати свої манери, не виявляти надмірної наполегливості;

- ввічливість - зовнішньо виявляти доброзичливість, звертатися по імені і по батькові, показувати щиросердечне ставлення;

- люб'язність - виявляти свою готовність зробити послугу тому, хто в ній потребує;

- точність - своєчасно виконувати обіцяну або доручену справу;

- само організованість - планувати роботу і виконувати її у зазначені терміни та ін.

У 1902 р. американський психолог У. Джеймс запропонував просту формулу, що дозволяє виявити ступінь самоповаги, від чого залежить успіх.

Успіх - Самоповага = Устремління

Чим вище устремління, тим більшим повинен бути успіх. Під устремлінням мається на увазі прагнення досягти визнання кваліфікованою працею.

Іноді за етикетом приховується неповага і недоброзичливість. Відірваний від морального змісту етикет легко може перетворитися в офіційну форму лицемірства.

4. РИТУАЛ

Етикет часто не обходиться без ритуалу. Ритуал - це стійкий порядок урочистого здійснення якогось заходу поведінки, який склався протягом життєдіяльності декількох поколінь, що має символічну форму і підтримується громадською думкою, звичаями та іноді законами.

Ритуали виникли в давнину у зв'язку з потребою людей зберегти і передати нащадкам трудові навички, світогляд, соціальні і культурні відносини свого часу. Поєднуючи пісні, танці, музику, фізичні вправи, перші ритуали виражали почуття, естетичне уявлення про навколишній світ і були однією з форм первісного мистецтва. Згодом у них вносилися зміни і доповнення, виникали нові ритуали. Кожен з ритуалів являє собою

сукупність церемоній: традиційних дій, пов'язаних із виконанням громадських актів: урочистих процесій, прийомів і обрядів, ігор і розваг. Офіційні ритуальні форми етикету широко використовуються в сфері дипломатичних відносин: дотримання так званого дипломатичного протоколу.

Види ритуалів: **цивільні, побутові, релігійні і мілітаризовані** - військові (у Збройних силах) і **воєнізовані** (у системі МВС та ін.). Розглянемо мілітаризовані ритуали, що містять в собі ідеали мужності, героїзму, високої громадянської активності, відданості Вітчизні, їх можна розділити на такі види:

- урочисті;
- урочисто-траурні.

Так, урочисті ритуали міліції України являють собою естетичне видовище, що демонструє гармонію красоти і сили. У них поєднані бойові національні традиції, мужність, велич, гордість за свою професію і Вітчизну. За допомогою змісту і форм ритуалів, які постійно вдосконалюються, підтримується зв'язок між поколіннями.

Особливе місце серед урочистих ритуалів займає ритуал прийняття присяги супроводжуваний виконанням Державного гімну України, віддачою честі Державному прапору, внесенням і виносом прапора під звуки маршу та ін. Музика - найбільш стійкий елемент ритуалу. Вона надає ритуалу форми вираження його сутності - урочистості і радості (урочисто-святковий ритуал) або урочистості і скорботи (урочисто-траурний ритуал).

Важливим елементом ритуалів поліції є стрій. Його характерні риси: стройова підготовка (чітке виконання команд, виправка, ритмічність кроку, бездоганність складних перестроювань, досконале володіння зброєю), форма одягу (необхідно бути по формі та охайно одягненим), злагодженість дій. Стройові огляди супроводжуються маршовою музикою, що сприяє пружинистій ритмічності, і піснею, що піднімає настрій.

Урочисто-траурний ритуал поховання із військовими почестями - данина поваги живих людей загиблим товаришам під час виконання ними службових обов'язків. Церемонія поховання із військовими почестями сумна і сувора. Вона супроводжується виконанням Державного гімну, прощальним салютом, урочистим маршем або почесним ескортом.

5. ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЮРИСТА

Прислів'я «Зустрічають по одежинці, проводжають по розумі» безпосередньо відноситься до естетичної культури юриста, що виражається в його зовнішньому вигляді. Зовнішній вигляд слідчого, прокурора, судді, адвоката, нотаріуса істотно впливає на ставлення до нього громадян. Відомий російський адвокат А.Ф.Коні радив молодим колегам: «Варто вдягатися просто і пристойно. В костюмі не повинно бути нічого вигадливого і кричущого (різкі кольори, незвичайний фасон). Брудний, неохайний костюм

робить неприємне враження. Це важливо пам'ятати, тому що психологічний вплив на присутніх починається до бесіди - з моменту появи перед публікою».

Нерідко встановити контакт із людиною адвокату, слідчому, оперативному працівнику не вдається саме внаслідок початкової антипатії, викликаної його зовнішнім виглядом: неохайним одягом або таким, що не відповідає діловим стосункам; неприємними манерами.

При першій зустрічі відбувається оцінка юриста з погляду сприйняття особливостей його поведінки і зовнішнього вигляду. На основі такої оцінки юристу може бути дана своєрідна характеристика: як позитивна, так і негативна. Юрист повинен мати по-ч чуття прекрасного. Він не може не рахуватися з тим, яке враження він робить на людей своєю зовнішністю. В одязі він повинен віддати перевагу діловому стилю. У контакті з клієнтами, колегами важливо все: вираз обличчя, підтягнутість, зачіска, одяг, вміння вільно почувати себе в ньому та ін.

В умовах соціально-неоднорідного суспільства юристу доводиться спілкуватися з людьми, що відрізняються своїм матеріальним положенням, проте на всіх він повинен робити приємне враження, оскільки він є для них втіленням справедливості і закону.

Неможливо розробити перелік рекомендацій, що стосуються, наприклад, одягу або зачіски юриста. Юрист сам створює свій імідж. Головне, щоб він керувався почуттям міри й усвідомленням того, що є представником професійної (державної або приватної) служби для всіх тих, хто звертається до нього за юридичною допомогою.

Для окремих категорій працівників державної служби (ОВС, прокуратури, державних виконавців, Конституційного Суду України та ін.) встановлені стандарти зовнішнього вигляду: нормативно-правовими актами їм приписано носити спеціальну форму під час виконання своїх службових повноважень.

Законом України «Про Конституційний суд України» (ст.10) встановлені форма одягу і нагрудний знак судді Конституційного суду. Суддя повинен бути одягнений у мантію пїд час відправлення своїх обов'язків на пленарному засіданні, засіданні Конституційного суду і Колегії суддів Конституційного суду.

Відповідно до ст.12 «Положення про класні чини працівників прокуратури України» від 6.11.1991 р. працівники прокуратури, що мають класні чини, під час виконання службових обов'язків носять формений одяг.

Законом України «Про Службу безпеки України» військовослужбовці СБУ мають єдину форму одягу, що не може бути використана іншими особами.

У Законі України «Про державну виконавчу службу» проголошується норма про те, що державний виконавець під час виконання своїх службових обов'язків зобов'язаний носить формений одяг.

Чітка регламентація носіння форменого одягу працівниками ОВС передбачена наказом МВС України №802 від 27.11.1997 р., а також «Правилами носіння форменого одягу особами командного і рядового складу ОВС і військових внутрішніх військ МВС». Відповідно до цих нормативно-правових актів право носіння форменого одягу надається працівникам ОВС, що мають спеціальні поліцейські звання або звання внутрішньої служби. У службовий час працівники ОВС зобов'язані носити встановлений для них формений одяг (крім спеціально призначених випадків). Одяг повинен відповідати затвердженим зразкам і описам, бути ретельно підігнаним, утримуватися в бездоганному стані.

Затверджена нова форма одягу для працівників міліції, яка кардинально відрізняється від попередніх тим, що навіть зовнішньо не асоціюється у свідомості громадян із радянською репресивною системою. Зміна назви міліції на поліцію в Україні покликана підкреслити, що, на відміну від міліції як «озброєного народу», поліція - це державний орган, що виконує правоохоронні функції на професійній основі.

Відповідно до принципів і норм правової естетики працівникам ОВС забороняється:

- носіння предметів форми одягу, спорядження, взуття, знаків розрізнення і нагрудних знаків змінених або не встановлених зразків;
- носіння на форменому одязі нагрудних знаків, які не передбачені правилами;
- одночасне носіння предметів різних форм одягу, а також предметів форменого одягу разом з елементами цивільного одягу;
- носіння торб, парасольок яскравих малюнків і т.п.

Носіння форменого одягу працівниками правоохоронних органів підкреслює державно-владний характер їх роботи. Формений одяг покликаний сприяти підвищенню офіційності у професійному спілкуванні: під час проведення допитів неповнолітніх, огляду місць події, обшуках і т.ін.

Кожний юрист-професіонал, якщо для нього встановлений формений одяг, повинен носити його з честю і достоїнством, піклуватися про свій зовнішній вигляд, бути завжди підтягнутим і акуратним.

6. ДЕРЖАВНА І ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА СИМВОЛІКА

Невід'ємною частиною естетичної культури юриста є розуміння, сприйняття і відповідне використання державної символіки, професійної емблематики, атрибутики.

Важливе місце у правовій естетиці займає символ. Формування системи узвичаєних у даній державі символів уможливлює всяка комунікативна взаємодія суб'єктів. Символи перетворюють взаємодію в діалог, учасники якого здатні розуміти один одного. Мова спілкування - в її семіотичному, а не лінгвістичному змісті - виступає свого роду кодом, що

містить певні змісти, достатньо адекватно й однозначно сприймані суб'єктами й об'єктами впливу.

(Семіотика - (від грец. семіозис) - пов'язаний із знаком) - наука про різні системи знаків. Семіотичний зміст мови спілкування міститься в зовнішній знаковій інформації - символіці. Знак здатний виступити як засіб сприйняття, передачі, перетворення і збереження інформації про предмет інтересу.

Символ (від гр. «символі» - знак, прикмета, ознака) - умовний знак, що здавна несе глибинний філософський зміст загальнолюдського характеру (хрест, зірка, свастика і т.п.). За своєю суттю символ не відділений від образної структури знаку. Він являє собою концентроване зриме вираження основної ідеї й у той же час невичерпану багатозначність змісту. Загальним символом, що прийняла юридична громадськість усього світу, можна вважати богиню правосуддя - Феміду. її атрибути - терези, меч - стали складовою частиною багатьох юридичних емблем.

Центральне місце серед символіки займають державні символи, що використовуються в обрамленні державних установ під час виконання важливих процедур відповідно до встановленого порядку, ритуалів. У ст. 20 Конституції України державними символами України визначено: Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Порядок їх використання встановлюється законом 1. Так, відповідно до ст.11 Закону «Про Конституційний суд України» невід'ємними атрибутами залу засідань Конституційного суду є символи держави: прапор, герб. Такі ж атрибути має зал засідань Вищої ради юстиції України та інші державні органи. На жаль, дотепер не прийняти закони, які деталізували б положення ст.20 Конституції України щодо символіки країни.

В Україні відновлюється використання історичного терміну «клейноди» (від нім. - коштовність) - військові знаки та атрибути, що символізують особисту гідність, волю визначеної спільності людей. Указом Президента України «Про офіційні символи глави держави» від 29.10.1999 р. були встановлені клейноди Президента України як офіційні символи глави держави. Відповідно до Указу, символами глави держави стали:

Прапор (штандарт) Президента України;

Знак Президента України;

Гербова печатка Президента України;

Булава.

Прапор (штандарт) Президента України являє собою синє квадратне полотнище із зображенням у центрі золотого Знаку Князівської держави Володимира Великого (малого Державного Герба України). Полотнище обрамлене золотою лиштвою і прикрашене золотою бахромою. Ратище Прапора - дерев'яне. Верхівка його має форму кулі з оніксу, що обрамлена рельєфним накладним орнаментом із жовтого металу.

Знак Президента України має форму орденської стрічки, що складається з медальйона-підвіски, 6 фініфтевих медальйонів і 12 декоративних ланок, розміщених у відповідній послідовності. Знак Президента носиться на шиї і використовується на дипломатичних церемоніях і в інших урочистих випадках (вручення державних нагород, президентських відзнак, відзнак лауреатів Державних премій України).

Гербова печатка Президента України має форму кола. У центрі - зображення малого Державного Герба України, над яким по колу напис «Президент України». Під зображенням малого Державного Герба України - стилізоване зображення знаку відзнаки Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого». Гербова печатка Президента України використовується для засвідчення підпису Президента на грамотах, посвідченнях до президентських відзнак і почесних звань України, а також на посланнях Президента главам інших держав.

Булава Президента України виготовлена з позолоченого срібла. Ручку і верхівку прикрашають декоративний орнамент і оправа з дорогоцінних каменів. Булава Президента засвідчує спадкоємність багатовікових історичних традицій українського державного будівництва.

Зазначені символи глави держави вперше були використані на церемонії інавгурації Президента України 30.10.1999 р. Контроль за порядком, що встановлений для використання офіційних символів глави держави, здійснюють Служба Протоколу Президента і Відділ державних нагород Адміністрації Президента України.

Державні нагороди - це своєрідні «візитні картки» історії і сучасності кожної держави: будучи показником цивілізованості суспільства, вони одночасно виступають певним виміром історичного шляху, пройденого інститутами держави.

Через відсутність нагородної системи, встановленої Верховної Радою, в Україні діє система президентських відзнак, що була заснована Указом Президента України від 18.08.1992 р. і закріплена п. 25 ст.106 Конституції України. Серед багатьох нагород можна виділити почесне звання «Заслужений юрист України», що присвоюється Президентом України кращим представникам юридичної науки і практики за істотний внесок у розвиток правової культури і високий професіоналізм.

Одним із важливих політико-правових атрибутів є нагородна емблема.

Емблема (від гр.- вставка, рельєфна прикраса) - умовне зображення поняття, ідеї; знак приналежності, власності. Емблема складається із символів і елементів (фігур), у відношенні яких існує загальновизнана традиція або трактування форми в міжнародному або національному масштабі.

Емблеми державних органів - прапори, розпізнавальні знаки й інші символи встановлюються офіційним шляхом: або постановою Верховної Ради, або положенням Ради професійного юридичного об'єднання з

обов'язковою реєстрацією цього положення в міністерстві юстиції. Наприклад, Верховна Рада України затвердила опис прапора і розпізнавального знаку митних органів України (4.04.1997р.). Прапором митних органів є полотнище темно-синього кольору. У його верхньому куту розміщується Державний Прапор, що займає четверту частину полотнища. У центрі вільної половини полотнища зображений кадуцей жовтого кольору. Розпізнавальний знак митних органів України являє собою коло синього кольору з жовтою каймою із зображенням на синьому полі кадуцея жовтого кольору.

Відповідно до «Положення про символіку Української нотаріальної палати»1, емблема палати має форму щита, що розширюється донизу. На щиті, що є символом захисту, зображено два овали різного розміру. У верхній частині в проміжку між овалами є напис: «Українська нотаріальна палата». Нижня частина овалів обрамлена складеною у витки стрічкою, у кольоровому зображенні жовто-блакитного кольору. У центрі овалу меншого розміру знаходиться головний елемент емблеми - розгорнутий згорток, що разом із зображенням пташиної пір'їни створює латинський знак «№> (початкова буква слова «Коїа», що дає назву слову «нотаріус»). Контури емблеми мають чорний колір.

Емблеми широко використовуються в юридичній практиці. Так, терези стали центральною фігурою знаку судді загальної юрисдикції. Щит і меч - складова частина емблеми прокуратури України, інших правоохоронних органів. Емблемою міністерства внутрішніх справ України є щит із перехрещеними мечами, на якому зображений Малий Герб України і стилізований восьмигранний символ МВС - кристал, абрис якого створюється 16-ма відрізками, з'єднаними під кутом 115 градусів. Цей знак містить у собі такі поняття, як непохитність і совість, підтверджені восьмигранним магічним символом. Емблема МВС стала основним нарукавним знаком (шеврон), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів від 27 серпня 1997 р. і обов'язковим для носіння на лівій руці форменого одягу.

Крім основної емблеми, існують емблема служб і підрозділів МВС, що матеріалізовані у формі нарукавних нашивок для носіння на руці. Свої емблеми мають науково-дослідні інститути юридичного профілю, вищі юридичні заклади освіти: вони містяться на дипломах і нагрудних значках, що видаються випускникам.

Емблеми містяться на печатках державних органів (прокуратури, міліції, суду, нотаріату і т.гі.). Так, ст. 4 Закону України «Про Вищу раду юстиції України» наголошує: «Вища Рада юстиції має печатку із зображенням державного герба України й емблему Вищої ради юстиції, що затверджується її рішенням».

Емблеми, нагрудні значки, прапори мають спеціальне оформлення й ілюструють естетичну культуру їх творців. Кожна з установ або органів

держави, зареєструвавши символіку на своє ім'я, набуває виключне право на її виготовлення і використання.

Невід'ємною частиною естетичної культури юриста є естетичність системи відзнак - заохочувальних (нагородних), службових, посадових, професійних.

Заохочувальні відзнаки в Україні для працівників юридичної сфери знаходяться ще в стані розробки. Однак введено такі відзнаки:

- у судовій системі - «Почесний працівник господарського суду України»;

- у прокурорській - «Почесний працівник прокуратури України»;

- у системі МВС - «Хрест Слави», «Почесний знак МВС України», «За відзнаку у службі», «За міжнародне співробітництво в правоохоронній діяльності», «За сприяння органам внутрішніх справ», «За розвиток науки, техніки й освіти» I і II рівнів та ін. Особливе почесне місце займає Премія МВС України «Лицар відваги». Заохочувальні знаки введені й окремими управліннями, службами, закладами освіти МВС України.

Службові відзнаки кокарди і петличні емблеми, нагрудні знаки - це свідчення приналежності до різноманітних юридичних служб. Вони використовуються в тих службах, де є відповідний формений одяг.

Посадові відзнаки свідчать про заняття відповідної посади або виконання відповідних повноважень. До них відносяться знак судді, нагрудні знаки працівників дорожньої поліції, комендантського патруля, охорони метрополітену та ін.

Професійні відмінності вказують на рівень професійної, у тому числі юридичної, підготовки. До них відносяться відзнаки «Класний спеціаліст» внутрішніх військ МВС України, звання і відповідний нагрудний знак «Професіонал» ГУМВС України в Київській області.

Пам'ятні відзнаки встановлюються для того, щоб відзначити ювілейні дати, події особливого значення. Такі знаки було введено До річниці утворення Верховного суду України, ювілейних дат окремих служб, підрозділів, закладів освіти МВС України, Служби безпеки України.

Щоб осягнути закладену в символи, емблеми ідею, необхідна робота розуму суб'єкта, що їх сприймає, широкі знання, в тому числі й в галузі спеціальних дисциплін - геральдиці, емблематиці, фалеристиці тощо.

Символи, емблеми, відзнаки допомагають українському народу усвідомити себе як державну націю з багатою культурою і традиціями, що стали частиною світової цивілізації. їх наявність створює певне культурно-правове поле, у якому відбувається юридична практична діяльність, накладає професійну відповідальність на юриста. Символи, емблеми, відзнаки виступають і засобом спілкування між людьми, об'єднують людей, зайнятих у визначеній сфері праці, відбивають спільність інтересів, підкреслюють важливість діяльності в житті суспільства. Вони допомагають визначити приналежність юриста до конкретної професійної групи, відчути себе

частиною спільності людей, зайнятих юриспруденцією. Втілюючи ідею національно-державної єдності і величі, вони сприяють виробленню гордості за Державу.

7. ВИМОГИ ДО ДИЗАЙНУ Й ЕРГОНОМІКИ В ЮРИДИЧНИХ УСТАНОВАХ

До об'єктивних чинників, що впливають на результати юридичної діяльності, відноситься зовнішній вигляд будинку, приймальні, кабінету. Від них залежить ефективність праці юриста. Питання оптимізації умов праці вивчає порівняно нова наукова дисципліна -ергономіка. Вона використовує дані технічних наук, психології, фізіології, гігієни, анатомії, антропології, біофізики. Ця наука вивчає функціональні можливості людини в процесі трудової діяльності і має на меті створення для нього оптимальних умов праці, що роблять її високопродуктивною, забезпечують працівнику необхідні зручності, зберігають його сили, здоров'я і працездатність.

Умови праці, у яких протікає діяльність юриста багато в чому визначають його працездатність і психологічний комфорт. Ці чинники також впливають на психологічний стан людей, які звертаються до юриста за правовою допомогою.

У сучасних умовах зростає й ускладнюється роль дизайнера (художника-конструктора), який працює в галузі юридичної практики. У дизайнерській діяльності, спрямованій на створення оптимально-гармонічного середовища, відбувається інтеграція природних і технічних форм. Основне завдання дизайнерської діяльності в юридичній практиці полягає в тому, щоб середовище, що оточує юриста і клієнта, забезпечувало максимальний розвиток вмінь юриста, служила внутрішнім чинником попередження протиправної поведінки й успішного виправлення правопорушників.

Під час будівництва й оформлення юридичних установ, помешкань, призначених для судів, прокуратури, виправно-трудових закладів та інших, повинно враховуватися їх призначення і відповідне емоційне ставлення до них.

Головна ціль установлення вимог до робочого місця юриста-практика - підвищення рівня культури обслуговування населення, посилення захисту прав і законних інтересів громадян, установ і організацій, дотримання законності під час виконання службових і професійних обов'язків. Так, відповідно до «Положення про вимоги до робочого місця приватного нотаріуса і здійснення контролю за їхнім дотриманням», затвердженим наказом міністерства юстиції України від 12.06.1998 р., нотаріус повинен мати робоче місце в межах нотаріального округу. Це може бути нотаріальна контора. Виключається наявність декількох окремих помешкань. Виключається також здійснення нотаріальної діяльності у разі відсутності приміщення, що відповідає вимогам щодо дотримання таємниці. Нотаріус не

вправі працювати в однім помешканні з особами, діяльність яких не пов'язана з вчиненням нотаріальних дій.

Приміщення нотаріуса повинне складатися з двох і більше кімнат; бути забезпеченим сейфом для збереження печаток, штампів із засвідчувальними написами і спеціальними бланками нотаріальних документів, металевою шафою для зберігання архіву нотаріуса; мати решітки на вікнах; бути залученим до засобів сигналізації. У разі невиконання одного із зазначених умов (за результатами проведення перевірки робочого місця нотаріуса складається відповідний акт) нотаріусу може бути відмовлено у вчиненні нотаріальних дій.

Значна частина роботи юриста протікає в його робочому приміщенні - кабінеті. Тут необхідно враховувати ряд чинників, що створюють в цілому обстановку ділової активності, з одного боку, і приємного комфорту, з іншого.

Основні вимоги, що пред'являються до кабінету:

1) достатні розміри приміщення (наприклад, кабінет слідчого - окрема кімната прямокутної форми, площею не менше 12 м2, по можливості не вище другого поверху будинку);

2) оптимальна освітленість і правильне її сполучення з кольором стін і меблів;

3) можливість регулювання мікроклімату;

4) відповідна оснащеність охоронною і пожежною сигналізацією, непомітної для ока відвідувача;

5) обмежений шумовий фон (не повинний перевищувати 40-50 децибел);

6) зручне розташування комп'ютерної та іншої оргтехніки тощо. Для ефективного виконання роботи має значення правильне

планування робочого місця. Воно досягається шляхом визначення найбільш і найменш зручних зон для виконання трудових операцій. Нормальна робоча зона визначається дугою, що окреслюється довжиною витягнутої правої або лівої руки в горизонтальному або вертикальному напрямку.

Габарити меблів і її розміщення повинні відповідати робочій зоні. Оскільки більшість юристів основний службовий час проводять за письмовим столом, стіл і стільці повинні бути пристосовані індивідуально. Стіл, за яким працює слідчий, суддя, прокурор, не повинен стояти в куту. Він повинен стояти так, щоб той, хто входить до кабінету відразу його помітив, а не шукав очима хазяїна кабінету. Та й хазяїну кабінету не треба повертати голову, щоб побачити того, хто увійшов. У випадку перебування в кабінеті 2-3 працівників розміщення їх столів повинне визначатися специфікою виконуваної ними роботи.

Інші меблі по можливості повинні розташовуватися уздовж стін так, щоб центр кімнати залишався вільним. Необхідно звернути увагу на

розташування стільця співрозмовника. Його слід поставити в такому місці, щоб світло падало на співрозмовника і були добре видні його очі, міміка, жестикуляція і т.п.

Не менша увага повинна приділятися освітленості робочого місця і кабінету в цілому. Для нормального освітлення робочого місця юриста джерело світла повинно бути розташоване зліва, а для тих, хто виконує роботу на технічних засобах (комп'ютерах, друкарських машинках і т.п.) під кутом 45 градусів. Сполучення спільних і місцевих джерел світла створює найкращі умови освітленості. Неприйнятна прозора лампочка, що сліпить очі.

Немаловажне значення для працездатності має колірне оформлення службових приміщень. Стан комфорту визначають температура і рух повітря, вологість.

На нормальну атмосферу розгляду юридичної справи істотно впливають предмети, що знаходяться в кабінеті юриста. У кабінетах слідчих не повинні бути предмети, що проходили в справі як речовинні докази (зброя, ножі і т.п.). Якщо слідчий проводить допит не у своєму кабінеті, то це місце повинно бути відокремленим і незнайомим для підозрюваного. Слідчий повинен переконатися, що в кімнаті для допиту немає ножиців, ніжу для скресання конвертів або інших предметів, що можуть бути використані підозрюваними як зброя. У разі спілкування слідчого з громадянами вони можуть стати сильними подразниками, особливо для осіб, які вперше опинилися в подібній ситуації.

У кабінетах приватних адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів не повинні бути статуетки, вази, картини і т.п. Не завжди відповідаючи естетичним вимогам, ці предмети можуть негативно позначитися на оцінці клієнтом особи юриста і справи в цілому. Надмірності і помпезність оформлення кабінетів і будинків, в яких містяться суди, нотаріальні контори, органи правоохоронної системи та ін., насторожують клієнтів і створюють певну психологічну перешкоду для довірчості відносин по лінії «юрист-клієнт».

Максимальні зручності для роботи надає порядок на робочому місці і чистота в кабінеті. За свідченням спеціалістів, наявність порядку на робочому місці скорочує затрати часу на 10-20%. Нагадаємо, що говорив французький філософ Р. Декарт: «Порядок звільняє думки».

8 ЕСТЕТИЧНІ ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Різноманітні операції, здійснювані юристом у процесі практичної діяльності, завжди закріплюються в правових документах. У кримінальному судочинстві зустрічається більш 20 різноманітних видів процесуальних документів - постанови, протоколи, рішення, позови, скарги, протести,

вказівки, повістки, зобов'язання, повідомлення, доручення, заперечення, клопотання, заяви, пояснення, описи та ін.

Правовий документ - це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення правової інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носії.

Види документів:

Первинний	Вторинний
містить первинну інформацію	підготовлений в результаті аналізу й опрацювання інформації, що міститься в первинному документі, і характеризує його зміст

Всі документи повинні відповідати загальним вимогам, запропонованим до будь-яких індивідуально-правових (правозастосовних) актів. Вони повинні бути законними, обґрунтованими, мотивованими, справедливими, грамотно й естетично оформленими. Оформлення правового документа відповідно до естетичних вимог полегшує його сприйняття. Неправильно складені документи підривають авторитет органів розслідування, суду, прокуратури. Процесуальний акт, складений з істотним порушенням вимог закону щодо його змісту і форми, позбавляється юридичної чинності.

Рівень естетичної культури юриста, що складає правовий документ, багато в чому залежить від правильності вибору форми, стилю і мови. Елементарна вимога до юриста - бездоганне володіння мовою судочинства, вміння грамотно викладати факти, аргументи, рішення, якщо такі входять до його компетенції. Під час упорядкування документа необхідно використовувати офіційно-діловий стиль, для якого характерні: стислість і однаковість; точність формулювань і чіткість висловлювання думки; логічність і аргументація викладу; відсутність емоційності, експресивності, образності, індивідуальних рис стилю. Неприйнятно використання скорочень і незрозумілих слів. Не можна захаращувати текст зайвими описами, що не мають відношення до справи, припускати стилістичні погрішності. У ст.25 Закону України «Про прокуратуру» підкреслюється: у протесті, представленні, розпорядженні або постанові прокурора обов'язково відзначається, ким і коли порушено приписи закону, у чому порушення, а також що й у якому ступені посадова особа або орган зобов'язані зробити для їх усунення.

Підвищенню естетичних якостей документа сприяє правильний вибір паперу, шрифту, чорнил. Папір для документів повинен бути білого кольору. Не рекомендується використовувати тонкий і прозорий папір. Чорнила необхідно застосовувати чорного або іншого темного цвіту. У правових документах не припускаються виправлення, підтирки. Вони повинні складатися розбірливо, акуратно, із правильним розташуванням тексту.

Правовий документ повинний містити всі необхідні реквізити. Відсутність навіть одного з них може призвести до втрати юридичної чинності документа. Поряд із установленим державою переліком реквізитів окремі документи можуть містити додаткові реквізити. Для укладання документів, як правило, застосовуються бланки. Державним стандартом встановлено такі розміри паперу (формату): А3 (297х420); А4 (210х297); А5 (148х210); А6 (105х148).

Кожен реквізит документа, крім значеннєвого, несе і певне навантаження естетичними властивостями. Для тих документів, наприклад, де є заголовок, у якому стисло і чітко формулюється його основний зміст, передбачене особливе зовнішнє оформлення реквізиту.

Існують два засоби розміщення реквізитів заголовка на бланках документів:

По центру - початок і кінець кожного рядка реквізиту однаково віддалені від границі поля Фланговий - кожен рядок реквізиту починається від лівої границі поля

Деякі документи як обов'язковий реквізит мають зображення Державного герба України. Зображення герба на бланках із кутовим розміщенням реквізитів знаходиться на верхньому полі бланка над серединою рядків найменування організації, а на бланках із подовжнім розміщенням реквізитів - у центрі верхнього поля.

Відповідно до вимог Єдиної державної системи діловодства в документі повинна бути вказана назва органу, що його видав. Назва органу визначається положенням про нього, скорочена назва може розміщатися на бланку разом із повною назвою тільки у випадках, якщо він офіційно зафіксований у встановленому порядку. Назва органу, як правило, проставляється спеціальним штемпелем або є на самому бланку. Реквізит включає, крім назви, посаду особи з вказівкою прізвища, ініціалів, від якого виходить даний документ.

Затвердження документа здійснюється двома способами, що мають однакову силу.

1. Грифом затвердження. Елементами грифу затвердження є: гриф «Затверджую», посада, особистий підпис, ініціали і прізвище особи, що затвердила документ, а також дата затвердження.

Одним з варіантів грифу затвердження є гриф таємності. Це штамп встановленого зразка, який є обов'язковим реквізитом матеріального носія інформації, що віднесена до державної таємниці. Гриф таємності містить відомості про ступінь таємності інформації («особливої важливості», «абсолютно секретно», «секретно»), термін засекреченості інформації і посадову особу, яка дала зазначеного грифу.

2. Підписом. Від підпису залежить юридична чинність правового документу. Підпис має служити таким цілям:

а) вказувати на автора, упорядника документа;

б) свідчити, завіряти або підтверджувати зміст документа;

в) підтверджувати відповідальність того, хто склав документ, за інформацію, що міститься в ньому. Наприклад, юридичний процесуальний документ обов'язково повинен мати підпис посадової особи, а також печатку, якщо документ виходить за межі органу.

До складу реквізиту «Підпис» входять: назва посади, звання, особистий підпис, ініціали і прізвище особи, яка підписала документ. Якщо документ надрукований на бланку, то назва органу (структурного підрозділу) у назві посади керівника не вказується. Розшифровування підпису в реквізиті «Підпис» необхідно друкувати на рівні останнього рядка назви посади, а коли вказується і звання на його рівні. Якщо документ підписується кількома посадовими особами, які займають різні посади, то їх підписи розміщаються один під одним, у залежності від того, хто з них вище за своїм положенням. Якщо ж особи, які підписують документ, займають однакову посаду, то їх підписи розміщаються на одному рівні.

Юридичну чинність правовим документам надає печатка. Гербова печатка (із зображенням Державного герба) ставиться на тих документах, де це суворо регламентовано нормативно-правовими актами.

Гербова печатка застосовується:

- на документах для засвідчення прав громадян і юридичних осіб;
- на статутах (положеннях) установ;
- на договорах і та ін.

Печатки інших видів (з назвою відповідного органу, установи, без зображення Державного герба або гербової печатки з написом «Для господарських і фінансових документів») проставляється на різних довідках, що видаються органом або установою. Печатки всіх організацій повинні містити назву організації, її вид, місце реєстрації або реєстраційний номер.

Відтиск печатки повинен ставитися з лівої сторони документа таким чином, щоб він охоплював частину назви посади особи, яка підписала документ. На відтисках печатки не повинно бути виправлень, доповнень або змін тексту, конфігурацій малюнка. Відтиск повинен бути чітким, тому що змазана печатка в усіх випадках надає документу неакуратного вигляду, а іноді може викликати сумніви щодо достовірності змісту документа.

Відтиски штампів (їх умовно називають кутовими), як правило, потребують письмових доповнень: номера документа, дати видачі, іноді номера розрахункового рахунку та ін. Під час підписання або затвердження документа завжди ставиться дата. Вона оформляється арабськими цифрами, розділеними крапкою. Припускається застосування словесно-цифрового засобу оформлення дат. Дата містить у собі термін прийняття правового документа і термін вступу його в законну силу.

Відповідно до Державних стандартів регламентується оформлення тексту правового документа, завдяки чому досягається, крім всього іншого, і його естетична досконаліть. Так, тексти всіх документів, складених на

бланках формату А4 друкуються через півтора між строкового інтервалу, а на бланках формату А5 - через один. Зміст документа варто розташовувати на аркуші таким чином, щоб його можна було легко і зручно прочитати. Залишаються вільні поля для підшивки; якщо документ має кілька аркушів, вони нумеруються.

Реквізитом правових документів є адресат. Відповідно до компетенції документи можуть адресуватися органам державної влади і управління, міністерствам, відомствам і їх структурним підрозділам, конкретній посадовій особі, а також окремим громадянам. Документ не повинен мати більше чотирьох адрес. Якщо їх більше, то складається список розсилання і на кожному примірнику документа пишеться одна адреса.

Назва організації, її структурного підрозділу повинна бути вказана в називному відмінку. У разі адресування документа керівнику організації її назва входить до складу назви посади адресата. У випадку надіслання документа декільком організаціям адресати можуть бути подані узагальнено.

У разі адресування поштових відправлень спочатку пишеться адреса відправника - зліва зверху; адреса одержувача - справа внизу; ім'я і прізвище або ініціали і прізвище, посада, назва організації, її адреса в такій послідовності: номер поштової скриньки, назва вулиці, номер будинку, назва міста, назва країни, поштовий індекс.

При упорядкуванні документів необхідно дотримуватися спеціальних вимог, що мають техніко-юридичний характер.

В залежності від цільового і функціонального призначення для підготовки окремих видів правових документів використовуються такі види бланків:

1) посвідчуванні (паспорт, диплом, визначені цивільно-правові договори). Вони відрізняються від інших особливою важливістю і мають точні стандарти. їх виготовляють спеціальні державні установи на папері з водяними знаками;

2) спеціальні (постанови, обвинувальні висновки). Вони використовуються правоохоронними і судовими органами в зв'язку із здійсненням державно-владної діяльності, спрямованої на охорону і захист прав громадян;

3) звичайні (перепустка, довідка). Вони не потребують точних стандартів і забезпечують зручне користування. Ряд окремих документів складаються без бланків, тому що для них неможливо підготувати бланк. Водночас встановлена відповідна форма побудови і загальні принципи упорядкування таких документів (наприклад, характеристики, протоколи).

Мовні засоби і компонування тексту автор-упорядник обирає сам. Саме під час упорядкування таких документів у юриста часто виникають протиріччя, помилки. Тут чітко виявляється мовна, естетична і загальна культура юриста (або їх відсутність).

Необхідність подавати документи на державній мові - українській, зафіксовано в Конституції України (ст. 10) і «Законі про мови в Україні».

Відповідно до закону, українська мова є мовою діловодства і документації державних установ і громадських організацій, законів та інших актів державної влади, проведення судочинства, наукових конференцій і з'їздів, офіційних засобів масової інформації та ін.

Водночас Конституцією України гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов. Слідчі і судові документи, що за законом підлягають наданню особам, які беруть участь у справі і не володіють українською мовою, вручаються перекладеними на рідну мову або на іншу мову, якою вони володіють.

Нормативні акти, що регламентують діяльність інспектора по роботі з особовим складом: Конституція України; Кодекс законів про працю України; Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про державну службу», «Про боротьбу з корупцією»; постанови Пленуму Верховного Суду України; накази Генерального прокурора і міністра внутрішніх справ України; статути й інструкції, що стосуються діяльності працівників МВС.

Список рекомендованої літератури

1. Алексеев А.И., Ястребов В.Б. Профессия - прокурор: введение в юридическую специальность. М, 1998.
2. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Х., 2001.
3. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія (стислий курс лекцій). К., 1998.
4. Буклеев В.И., Римская И.Н. Зтика права: От истоков зтики и права к мировозрению: Учеб. пособ. М., 1998.
5. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. К., 1999.
6. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность (деонтологи-ческий аспект). ДОНЕЦК, 1998.
7. Колесникова В. Естетична культура у професійному становленні юриста. К., 1993.
8. Кони А.Ф. Приемьі и задачи прокуратури // Избранньіе произведе-ния. М, 1959. Т.1.
9. Майерс Д. Социальная психология. СПб. - М, - Х., - Мн., 1997.
10. Приватна юридична практика. К., 1994.
11. Романов В.В. Юридическая психология. М., 2000.
12. Скакун О.Ф., Овчаренко И.Н. Юридическая деонтология. Х., 1997.
13. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. К., 2001.
14. Четвериков В.С., Четвериков В.В. Основи управлення в органах внутренних дел: Учеб. пособ. М, 1997.
15. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. М., 1997.
16. Юридична деонтологія/ За ред. В.М. Горшеньова і В.В. Комарова. Х, 1993.

ПРОФЕСІОГРАМИ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. **Професіограма судді загального суду. Професіограма судді господарчого суду.**
2. **Професіограма прокурора і його помічників.**
3. **Професіограма адвоката.**
4. **Професіограма нотаріуса**
5. **Професіограма юрисконсульта.**
6. **Професіограма слідчого.**
7. **Професіограма фахівця кримінального розшуку.**
8. **Професіограма експерта - криміналіста, дільничного інспектора поліції, інспектора дорожньої поліції**

Створення професіограм юридичних професій є частиною деонтологічної характеристики праці юриста.

Сучасна юридична деонтологія тісно пов'язана з прогресом юридичної науки в цілому, популяризацією її досягнень за допомогою друку, радіо, телебачення, зростанням культурного і освітнього рівня населення країни. Все це неминуче вносить нові поняття до загальної юридичну деонтологію, перед якою, разом із загальними положеннями, що стосуються професійної етики юриста, виникають завдання, пов'язані із специфікою тієї або іншої юридичної справи. Саме тому кожна юридична професія, крім загальних вимог, пред'являє юристові практику - слідчому, прокуророві, судді, нотаріусові, арбітрові і іншим - специфічні вимоги. Підвищення якості праці юриста неможливе без урахування індивідуальних особливостей його особи і відповідності особових якостей об'єктивним вимогам даної професії.

Розробка **професіограм** (походить від слова - професіографія, що означає опис професії) представляє проведення докладного опису найбільш поширених і провідних юридичних професій з вказівкою їх характерних функцій. Складовою частиною професіограм є психограма. Мета розробки професіограм - орієнтація на вивчення щодо стійких, стабільних, властивостей, що характеризують юриста-фахівця в його практичній діяльності.

Великий внесок до розробки професіограм юридичних професій внесли учені Россії В.Л. Васильев, М.І. Еникєєв, Ю.В. Чуфаровський. У діяльності юриста-фахівця вони виділяють такі аспекти: пошукову (пізнавальну), комунікативну, посвідчувальну, організаційну, реконструктивну (конструкційну) і соціальну.

Дамо загальну характеристику кожному з цих аспектів (видів) діяльності:

1. ***соціальний*** - підкреслює соціальну значущість професії юриста як організатора боротьби з правопорушеннями, захисника має рацію і законних інтересів громадян;
2. ***пошуковий*** - полягає в зборі інформації, необхідної для вирішення юридичної справи;
3. ***реконструктивний*** - це завершуючий аналіз зібраної інформації у юридичній справі, висунення робочих гіпотез, розробка плану діяльності по його подальшому розгляду і завершенню;
4. ***комунікативний*** - означає уміння спілкуватися з колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має до нього відношення;
5. ***організаційний*** - полягає у вольових діях з перевірки робочих версій і їх реалізації;
6. ***засвідчувальний*** - складається з вміння перетворювати отриману інформацію у юридичній справі в законом передбачену форму письмових актів-документів (ухвал, протоколів, вироків та ін.).

У кожній із спеціальностей ці аспекти професійної діяльності юриста виявляються в різному наборі, з неоднаковою інтенсивністю. У кожного юриста залежно від його особових якостей вони набувають специфічного характеру.

Розгляд професіограм в запропонованій послідовності зовсім не означає, що перша юридична професія має більше значення, а кожна подальша - менше. Всі професії юриста покликані стояти на варті соціальних цінностей особи, суспільства і держави і тому кожна з них має специфічне і важливе значення для затвердження цих цінностей.

1. ПРОФЕСІОГРАМА СУДДІ ЗАГАЛЬНОГО СУДУ. ПРОФЕСІОГРАМА СУДДІ ГОСПОДАРЧОГО СУДУ

Суддя загального суду наділений владними повноваженнями, застосовує владу від імені держави і його діяльність жорстко регламентована законом (Див.: Закони України "Про статус суддів", "Про органи суддівського самоврядування", "Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію, дисциплінарну відповідальність суддів судів України", "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів", "Про забезпечення діяльності судів", "Про судовий устрій").

Особиста незалежність і недоторканність судді захищається Конституцією і законам України. Вона включає: заборона дії на суддів яким би то не було способом; неможливість без згоди Верховної Ради затримання або арешту судді до виголошення звинувачувального вироку; безстрокове знаходження судді на посаді, окрім суддів Конституційного суду і суддів, призначених вперше; звільнення судді з посади тільки органом, який його вибрав або призначив; державне забезпечення особистої безпеки суддів і їх сімей (ст.126 Конституції України).

Суддя вирішує справи надзвичайно різноманітні і за об'ємом і по характеру, що вимагає від нього загального інтелекту і професійної ерудиції.

Основні повноваження судді:

1. вирішувати спори про право (наприклад, розглядати заяви громадян, звільнених з підприємств і організацій про відновлення їх на роботу, скарги на неправомірні дії посадових осіб);
2. реалізовувати принцип справедливості у право застосовуючій практиці;
3. виступати своєрідним арбітром в процесі законотворчості.

Соціальний аспект діяльності судді найбільш важливий, оскільки він виражається в:

2. справедливому виголошенні вироку, який повинний стати початком вирішення конфлікту особи і суспільства;
3. відповідальності перед суспільством за соціальний прогноз розвитку особи підсудного;
4. використанні судових процесів для запобігання і попередження правопорушень (публічні процеси).

Реконструктивний аспект діяльності судді полягає в аналізі всієї зібраної у справі інформації, у відтворенні події правопорушення, метою якого є винесення справедливого, відповідного чинному законодавству, рішення або вироку. Вибір і призначення суддів повинно бути уважним - з урахуванням рівня їх професійного мислення і особистих якостей (конкретність, визначеність, об'єктивність, широта поглядів).

Комунікативний аспект діяльності судді реалізується в:

1. спілкуванні судді в ході судового процесу, де суддя є лідером спілкування (необхідними є такі особові якості судді, як чуйність, емоційна стійкість, чесність з самим собою, щирість і чемність, тактовність, толерантність в спілкуванні з колегами, уміння слухати і говорити);
2. судових допитах, які вимагають узгодженості прийомів допитів з індивідуальними особливостями особи допитуваного.

Організаційний аспект діяльності судді полягає в умінні керувати ходом судового розгляду в рамках процесуального закону, що виявляється в:

1. само організованості судді (тут реалізуються такі якості як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість);
2. керівництві всіма особами, що знаходяться у сфері судового процесу (особливість полягає в тому, що учасники процесу не знаходяться у судді в підпорядкуванні, керівництво обмежене рамками процесу і, як правило, має публічний характер; тут чималу роль грає психологічна сумісність судді і інших учасників процесу-складу суду, секретаріату, адвокатів, державного обвинувача, експертів і ін.).

Засвідчувальний аспект діяльності судді виражається в оформленні документації: протокол, визначення, вирок, рішення і так далі, тобто вся здобута в ході процесу інформація повинна бути переведена в спеціальні, передбачені законом документально процесуальні форми.

Від судді вимагається:

1. загальна і спеціальна культура письмової мови (письменність, логіка мислення);
2. професійна культура в складанні письмових документів (чіткість у формулюваннях щоб уникнути різночитання судового рішення і попередження пов'язаних з ним помилок під час його виконання).

Професіограма судді господарчого суду

Суддя господарчого суду сполучає в своїй діяльності особливості роботи судді загального суду і специфіку юридичної служби і тому вимоги, які пред'являються до працівників цих сфер, розповсюджуються на нього. Його статус визначений Законом України: « Про судоустрій і статус суддів України» від 02.06.2016 № 1402-VIII із змінами і доповненнями. Практично у всіх державах - учасниках СНД на зміну державному арбітражу прийшли арбітражні (господарські) суди.

Господарчий суд є незалежним органом у вирішенні всіх господарських суперечок, що виникають між юридичними особами, державними і іншими органами.

Завдання господарчого суду:

- захист прав і інтересів учасників господарських правовідносин, що охороняються законом;
- сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин;
- внесення пропозицій, направлених на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності.

Суддею господарчого суду призначається (обирається за конкурсом) особа, що досягла до дня призначення 25 років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом, як правило, не менше трьох років.

Як і суддя загального суду, суддя господарчого суду (посадова особа господарчого суду) володіє державно-владними повноваженнями:

17. несе відповідальність за дотримання вимог законодавства при розгляді господарської суперечки;

виносить державно-владну ухвалу у справі, яка розглядається в господарчому суді;

бере на себе відповідальність за законність і обґрунтованість рішення в господарчому суді..

Особливість професіоналізму судді господарчого суду полягає в тому, що він повинен володіти великими знаннями в області:

- юриспруденції, перш за все - цивільного права;
- економіки;
- специфіки управління комерційними і некомерційними організаціями.

Соціальний аспект діяльності судді господарчого суду виражається в тому, що він:

1. керує розглядом господарської суперечки в господарському суді;

2. забезпечує відновлення порушених прав і законних інтересів сторін при ухваленні рішення по суперечці;
3. виявляє у зв'язку з розглядом справ порушення законності, фінансової дисципліни і недоліки в господарській діяльності підприємств, установ, організацій, а також причини цих порушень;
4. вносить пропозиції про усунення і попередження порушень, а у ряді випадків - про залучення винних до відповідальності.

Засвідчувальний аспект діяльності судді господарчого суду полягає в:

1. винесенні документально оформленої ухвали, яка є остаточною;
2. виданні виконавчого листа - розпорядження про примусове виконання рішення.

Ефективність діяльності суддів має три аспекти:

- швидкість і оперативність (особливо актуальна в економічній сфері) вирішення суперечок;
- обґрунтованість і законність рішень, їх відповідність закону і отриманим доказам (за загальним правилом ухвала суду виноситься негайно після розгляду справи);
- забезпечення їх виконання (примусового виконання рішень суду, його визначень і ухвал здійснює посадова особа - судовий виконавець).

Прийде час, коли професія судді стане найавторитетнішою, поважною і шанобливою в Україні.

2.ПРОФЕСІОГРАМА ПРОКУРОРА І ЙОГО ПОМІЧНИКІВ

Професіограма (класифікаційна характеристика) є необхідною як орієнтир підготовки юриста-фахівця і як зразок юриста-практика у сфері правоохоронної і контрольно-наглядовій діяльності держави.

У державах з англо-саксонскою (США) і континентальною (ФРН) правовими системами основна функція прокуратури - вчинення кримінального переслідування. Ця функція дає право і зобов'язує прокурора почати кримінальне розслідування, ухвалити рішення про його закінчення і підтримувати обвинувачення за кримінальним процесом в суді.

У Україні функції прокурора викладені в Конституції, виходячи з досвіду вітчизняної системи, і вони повинні будуть ґрунтовно регламентовані новим кримінально-процесуальним кодексом. Статус прокурора визначений Законом України про прокуратуру від від 14.10.2014 № 1697-VII.

Діяльність прокуратури багатогранна.

Прокурор:

1) підтримує державне звинувачення в суді.

При цьому прокурор в рівній мірі може і звинувачувати, і відмовитися від звинувачення у разі його не підтвердження (відсутність переконливих доказів). У нього один критерій: виступати з позиції закону. Закон не повинен бути порушений ні відносно потерпілого, ні відносно підсудного, і

повинна точно дотримуватися встановлена законом процедура розгляду справи.

2) представляє інтереси громадян і держави в суді у випадках, визначених законом;

Загальний суд, господарчий суд - сфера застосування праці прокурора. Участь в арбітражному процесі - складова частина загальної діяльності прокуратури. Звернення прокурора з позовом до господарчого суду часто є завершувальним етапом нагляду за виконанням законів, за загальнонаціональними міністерствами і відомствами, представницькими і виконавчими органами, органами місцевого самоврядування, органами контролю, їх посадовими особами, а також за відповідністю закону виданих ними правових актів, вживанням заходів для усунення порушень законності.

Участь прокурора в господарському процесі, в першу чергу у вигляді пред'явлення позову до суду, є специфічною формою державного впливу на дотримання законності в господарській діяльності. Ця форма відповідає принципам правової держави і ринкової економіки. Правильне, засноване на законі використання права на звернення з позовом до господарчого суду і кваліфікована підтримка позовних вимог в суді є виключно ефективним засобом припинення і усунення порушень законності в економічній сфері, в діяльності як органів державної влади, управління і контролю, так і суб'єктів підприємництва.

3) здійснює прокурорський нагляд за точним і одноманітним виконанням законів всіма громадянами і посадовими особами.

Галузі прокурорського нагляду наступні:

1. за виконання законів органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами (загальний нагляд) (сьогодні фактично скасований, в зв'язку з закінченням перехідного періоду);
2. за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства;
3. за виконанням законів при розгляді справ в суді (опротестовує незаконні і необґрунтовані вироки, рішення і ухвали судів);
4. за дотриманням законності в місцях утримання затриманих, в місцях досудового розслідування, при виконанні покарань і інших заходів примусового характеру, що призначаються судом.

Соціальний аспект діяльності прокурорських працівників виражається в тому, що, здійснюючи нагляд за виконання законів на всіх рівнях їх реалізації, вони відповідальні перед суспільством за те, щоб:

1. жодне порушення закону не залишилося без уваги;
2. підвищувалася відповідальність посадових осіб за порушення законності.

Реконструктивний (конструкційний) аспект діяльності прокурорських працівників полягає в умінні розкрити причини досліджуваних явищ, виявити причинно-наслідковий зв'язок між діями

суб'єктів, обставинами та суспільно шкідливими, або небезпечними наслідками.

Для цього необхідно володіти здатністю:

1. проникнути в суть фактів, зрозуміти сенс того, що відбувається, передбачати можливі найближчі і віддалені - прямі і побічні - результати (критичність);
2. охопити широкий круг питань і фактів, спираючись на знання з різних галузей права і практики (ґрунтовність);
3. мобілізувати професійне мислення в складних умовах (цілеспрямованість);
4. оперативно вирішувати завдання, оцінювати обстановку і приймати необхідні заходи (гнучкість);
5. ставити цілі і завдання, знаходити їх рішення без сторонньої допомоги (відповідальність).

Комунікативний і засвідчувальний аспекти діяльності прокурорських працівників виявляється в умінні:

1. встановлювати контакти з аудиторією в суді за допомогою використання усної професійної мови. Мова прокурора повинна відрізнятися переконливістю аргументації, об'єктивністю, повнотою і всебічністю, сприяти встановленню істини у справі;
2. слухати і чути, аналізувати і зважувати факти, повідомлення;
3. робити висновки в результаті ретельного аналізу доказів;
4. доступними словами висловити вимоги справедливого вироку в суді.

Всю поведінку прокурора як представника держави повинно бути підпорядковано етичній самодисципліні: неприпустимо його зневажливе або глузливе відношення до будь-кого, сперечання з членами суду або адвокатами. Всім повинно бути очевидним, що його інтереси - це інтереси суспільства;

5. письмово, на професійному рівні, оформити документи.

На сьогоднішній день судовий захист не є найбільш ефективним способом відновлення порушеного права, тому роль прокурорського нагляду в захисті як суспільних інтересів, так і прав особи, набуває особливо важливого значення. Разом з тим прокурорський нагляд жодною мірою не повинен підміняти судовий захист. У цих відносинах прокурор покликаний бути ініціатором усунення порушення, а суд повинен дати правову оцінку порушення.

3. ПРОФЕСІОГРАМА АДВОКАТА

Адвокат (від латів. "advocatio" - закликати на допомогу) - юрист, який надає юридичну допомогу громадянам і організаціям і захищає їх інтереси шляхом консультацій, судового захисту і представництва. Адвокатська робота завжди "балансує" на переломі людських проблем, пристрастей і конфліктів. Адвокат (у ідеалі) - безкорисливий захисник справедливості.

Судді і прокурори спираються на владу. Адвокат тільки сам на себе, свою совість і свій талант і, безумовно, на закон, на доскональне знання його тонкощів.

Адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. (ст.2 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № **5076-VI**).

Адвокатські об'єднання діють на основах добровільності, самоврядування, колегіальності і гласності відповідно до законів і статутів адвокатських об'єднань. Реєстрація адвокатських об'єднань проводиться в Міністерстві юстиції України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Адвокатські об'єднання письмово повідомляють місцеві органи влади про свою реєстрацію, а адвокати - про отримання свідоцтва про право займатися адвокатською діяльністю.

Види адвокатської діяльності:

1. консультації і роз'яснення з правових питань, дача усних і письмових довідок щодо законодавства;
2. складання заяв, скарг і інших документів правового характеру;
3. засвідчування копій документів в справах, які вони ведуть;
4. виконання обов'язків згідно Кримінально-процесуального Кодексу (КПК) в процесі дізнання і досудового слідства;
5. представництво в суді, інших державних органах, перед громадянами і юридичними особами;
6. надання юридичної допомоги підприємствам, установам, організаціям;
7. здійснення правового забезпечення підприємницької і зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб.

Крім того, адвокат може вести господарчі справи, брати участь як представник позивача, відповідача, третіх осіб, вести пропаганду законодавства серед населення.

Адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом юриста або помічника адвоката не менше двох років, який склав кваліфікаційний іспит, отримав свідоцтво про право займатися адвокатською діяльністю, прийняв Присягу адвоката України. Виключається робота адвоката за сумісництвом в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ і службі безпеки, державному управлінні. Адвокатом не може бути особа, що має судимість.

Соціальний аспект діяльності адвоката визначається його гуманним призначенням, покладеним на нього суспільством, - здійснювати правовий захист обвинуваченого для досягнення справедливого вирішення конфлікту між особою і суспільством, керуючись принципом презумпції невинності. Крім цього, адвокат ще є консультантом, а значить, він повинен професійно

вести прийом громадян і бути компетентним в питаннях, які їх хвилюють. Багато хто порівнює адвокатську професію з акторською. Загальні риси, поза сумнівом, присутні. Проте різниця між правдою життя і правдою образу колосальна. Актор повинен достовірно зобразити президента, шахтаря, космонавта. Завдання адвоката - детально розібратися в тому, як працює президент, космонавт, шахтар і так далі

Адвокат:

1. розглядає матеріали справи під кутом зору підзахисного (довірителя, клієнта);
2. з першої зустрічі з підзахисним (до судового розгляду) виступає як ланка, яка пов'язує правопорушника з суспільством: до першого допиту підозрюваного або звинуваченого має з ним побачення з оку - на око, а після першого допиту - без обмежень їх кількості і тривалості;
3. володіє умінням бачити в людині, що скоїла злочин, позитивні риси, прогнозувати його майбутню поведінку як соціально корисну;
4. проводить правову виховну роботу серед населення, сприяє попередженню правопорушень.

Організаційний аспект діяльності адвоката виражається в:

1) підготовці до процесу (складання плану, продумування лінії захисту) на основі знання особи підзахисного, його психології, мотивів злочину, причин і умов, що йому сприяють;

2) умінні коректувати план по ходу виявлення нових обставин, знаходити серед великого числа доказів такі, які виправдовували б його підзахисного або пом'якшували його провину. Адвокат оцінює докази, обґрунтовує доведеність або не доведеність відповідних фактів, можливість застосування відповідних правових норм;

3) використанні в судовому процесі прийомів і методів, вироблених адвокатською практикою і професійним досвідом. Початкова частина мови адвоката, так само як і завершальна її частина, повинні відрізнятися категоричністю і лаконізмом. Далі обґрунтовується доведеність (або не доведеність) фактів, що входять в предмет доведення, встановлюється їх достовірність (істинність) і їх доказова сила;

4) наявності власної думки і умінні її відстоювати, проявляти самостійність, наполегливість і рішучість.

Реконструктивний (конструкційний) аспект діяльності адвоката можна представити у вигляді трьох стадій:

1. складання загальної концепції (реалізуються такі якості як пам'ять, мислення, уява);

2. розробка тактики захисту (реалізуються ті ж якості, що і на першій стадії);

3. проведення захисту (реалізуються, окрім вказаних, якості комунікативного аспекту діяльності).

Комунікативний аспект діяльності адвоката полягає в:

1) психологічному контакті з підзахисним, таким, що виникає до захисту;

2) психологічному контакті з складом суду і з іншими учасниками судового процесу (реалізується через якості адвоката як судового оратора);

3) збереженні адвокатської таємниці, встановленої законом для нормального відправлення правосуддя і огорожі довірчості відносин між адвокатом і його клієнтом.

4.ПРОФЕСІОГРАМА НОТАРІУСА

Нотаріат в Україні - це система посадових осіб, на яких покладений обов'язок засвідчувати права, а також що мають юридичне значення факти, здійснювати інші нотаріальні дії з метою додання ним юридичній вірогідності.

Нотаріус, на відміну від багатьох інших юристів, спеціалізований діє у сфері певних галузей права - цивільного права і процесу, тій їх частині, яка стосується формальної сторони юридичних актів, здійснення особами має рацію і обов'язків.

\Статус нотаріуса визначений Законом України "Про нотаріат" від 2.09.1993 року і Законом "Про внесення змін до Закону України "Про нотаріат", який регулює порядок виробництва нотаріальних дій.

Нотаріус не просто юрист, а офіційна особа, основними функціями якої є складання і оформлення нотаріальних актів і інших документів, яким громадяни або організації хочуть додати достовірний характер.

Нотаріус:

1. не перевіряє по суті підстави здійснення тих або інших дій; правильність рішення, на підставі яких видані документи, і др.;

2. перевіряє достовірність документів, фактів, дій, засвідчує їх реальність, додає їм юридичну силу (напр., копії стають юридично достовірними документами, що мають рівну силу з оригіналами).

Згідно Закону "Про нотаріат" від 2.09.1993 року нотаріуси працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси), або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). Згідно Закону "Про внесення змін до Закону України "Про нотаріат" (проект) об'єднується правовий статус державних і приватних нотаріусів і передбачається створення професійної, незалежної від держави само управлінській організації з обов'язковим членством в ній всіх осіб, які отримали дозвіл на заняття нотаріальною діяльністю.

Нотаріусом може бути громадянин України, що має вищу юридичну освіту і пройшов стажування у нотаріуса впродовж шести місяців (у новому проекті - 2 року, а також конкурсний порядок добору на заняття посади нотаріуса), склав кваліфікаційний іспит. Статус нотаріуса підтверджується свідоцтвом про право на заняття нотаріальною діяльністю і реєстраційним

свідоцтвом про реєстрацію нотаріальної діяльності. Не може бути нотаріусом особа, яка мала судимість.

Нотаріус не може бути в штаті інших державних, приватних і суспільних підприємств і організацій, займатися підприємницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану роботу, окрім викладацької і наукової у вільний від роботи час.

Нотаріус має право:

1. складати проекти угод і заяв;
виготовляти копії документів і виписки з них;
давати роз'яснення по питаннях виробництва нотаріальних дій;
давати консультації правового характеру.

Частина з цих дій зближує роботу нотаріуса з адвокатською, але діяльність кожного з них має свою специфіку.

Пізнавальний (пошуковий) аспект діяльності нотаріуса полягає в професійному дослідженні представлених йому документів, для чого необхідно:

1). мати спеціальні знання;

2). володіти граничною уважністю при їх аналізі. Так, при завіренні договорів купівлі-продажу будинків, квартир нотаріус перевіряє особу і дієздатність сторін, приналежність продавцеві майна, або не порушені права кого-небудь з подружжя, якщо це майно здобуте ними в період браку, права неповнолітніх дітей або сумісних власників. Перевірка проводиться на основі достовірних документів, про що робляться відмітки на договорах.

Комунікативний аспект діяльності нотаріуса виявляється в умінні встановити психологічний контакт зі всіма громадянами, які звертаються до нього за допомогою, бути неупередженим радником двох сторін, попереджати конфлікти, тобто здійснювати досудове вирішення спірних питань.

Нотаріус захищає не тільки має рацію і інтереси осіб, від імені яких завіряються угоди, але і тих, має рацію яких можуть бути порушені цими угодами. Якщо адвокат традиційно представляє інтереси клієнта і захищає його права, то нотаріус усвідомлює свій борг як юридичного радника двох сторін. Він повинен бути миротворцем, який захищає інтереси не однієї сторони, а всіх сторін за тією або іншою угодою.

Посвідчувальний аспект діяльності нотаріуса виражається в рішенні професійної задачі - доданні документам юридичної сили. Порядок посвідчення нотаріусами угод в Україні регламентований поряд нормативних актів, зокрема Інструкцією про порядок виробництва нотаріальних дій нотаріусами України, дотримання яких є обов'язковим для нотаріусів і які захищають права і законні інтереси громадян і юридичних осіб.

У нотаріальних конторах проводяться наступні нотаріальні дії:

1. упевняються угоди (договори, заповіти, доручення, шлюбні контракти і ін.;

2. приймаються заходи до охорони спадкового майна;
3. видаються свідоцтва про право на спадок;
4. видаються свідоцтва про право власності на частину в сумісному майні подружжя;
5. видаються свідоцтва про придбання житлових будинків на суспільних торгах;
6. видаються дублікати документів, які зберігаються в справах нотаріальної контори;
7. накладається заборона відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;
8. упевняється вірність копій документів і виписок з них;
9. упевняється достовірність підпису на документах;
10. упевняється правильність перекладу документів з однієї мови на іншій;
11. підтверджується факт, що громадянин є живим;
12. підтверджується факт знаходження громадянина у визначеному місці;
13. підтверджується тотожність громадянина з особою, зображеною на фотографії;
14. підтверджується час пред'явлення документів;
15. передаються заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
16. приймаються в депозит грошові суми і цінні документи;
17. проводяться виконавчі розпорядження;
18. проводяться опротестовування векселів;
19. пред'являються чеки до платежів і підтверджується несплата чеків;
20. приймаються на збереження документи і ін.

Державу здійснює контроль за законністю виробництва нотаріальних дій всіма нотаріусами. У перспективі передбачається створити Єдиний реєстр суб'єктів нотаріальної діяльності, за допомогою якого можна буде оперативно перевіряти права особи на виробництво відповідних нотаріальних дій.

5.ПРОФЕСІОГРАМА ЮРИСКОНСУЛЬТА

Юрисконсульт (юрист) - працівник юридичної служби, яка є в міністерстві, іншому центральному органі державної виконавчої влади, на державному підприємстві, в установі, організації, покликаний консультувати по правових питаннях.

Згідно "Загальному положенню про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу державної виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації" (затверджено ухвалою Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 року) основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, направленої на правильне застосування, неухильне дотримання і запобігання невиконанню вимог актів законодавства, інших нормативних документів міністерством,

підприємством, а також їх керівниками і працівникам при виконанні покладених на них завдань і функціональних обов'язків.

На посаду юрисконсульта - керівника, його заступника, головного юрисконсульта - юридичної служби міністерства (підприємства) призначаються особи з вищою юридичною освітою і стажем роботи не більше трьох років, а на посаду інших юрисконсультів, що входять до складу юридичної служби, - особи, які мають вищу юридичну освіту або навчаються на останніх курсах вищих юридичних учбових закладів.

Юрисконсульт виконує функції правового забезпечення роботи юридичної служби:

1. бере участь в складанні договорів;
2. візує тексти договорів, а також тексти протоколів розбіжностей;

організовує, а іноді безпосередньо бере участь в до арбітражному врегулюванні;

3. готує матеріали і виступає в арбітражному суді по переддоговірних суперечках і спірних питаннях про виконання господарських договорів і ін.

Юрисконсульти юридичної служби підприємства:

1. організовують і забезпечують правильного виконання актів законодавства, інших нормативних актів і документів, представляють керівництву пропозиції за рішенням правових питань виробничої, економічної і соціальної діяльності підприємства;
2. координують роботу і беруть безпосередню участь в підготовці наказів і інших актів підприємства, регулюючих відносини структурних підрозділів, їх майнову відповідальність;
3. перевіряють відповідність законодавству проектів наказів, інших актів, що представляються на підпис керівникові підприємства, і візують їх за наявності узгодження цих проектів зацікавленими підрозділами;
4. беруть участь в підготовці, висновку і контролі за виконанням господарських договорів з іншими підприємствами, установами і організаціями, дають правову оцінку їх проектам;
5. організовують претензійну і ведуть позовну роботу; представляють у встановленому законодавством порядку інтереси підприємства в судах, інших органах при розгляді правових питань і суперечок; дають правову оцінку претензіям., пред'явленим до підприємства або підприємством у зв'язку з порушенням його майнових прав і законних інтересів;
6. сприяють дотриманню законності в реалізації прав трудового колективу при рішенні ним питань виробничого характеру і соціального розвитку; беруть участь в ув'язненні колективного договору, консультують виборні органи трудового колективу по питаннях законодавства, що стосуються їх повноважень;
7. сприяють своєчасному вживанню заходів по протестах і поданнях прокуратури, приватних визначеннях суду, рішеннях, ухвалах,

визначеннях господарчого суду, відповідних документах інших правоохоронних і контролюючих органів і ін.

В процесі цієї діяльності виявляються її комунікативний, конструктивний, організаційний, посвідчувальний, соціальний аспекти.

Комунікативний аспект діяльності юрисконсульта побудований на авторитеті, службових контактах, ділових відносинах в організації.

Конструктивний аспект діяльності юрисконсульта полягає в:

попередженні можливості виникнення конфліктних справ, можливого правопорушення в організації (юрисконсульт в організації стикається з широким довкола питань - цивільне і трудове право, арбітражний і цивільний процес, фінансове право, земельне право і ін., а в міністерствах і органах самоврядування - адміністративне право. управління). Так, в міністерствах він бере участь в забезпеченні реалізації державної правової політики у відповідній галузі, захисті законних інтересів міністерства. На підприємстві юрисконсульт забезпечує правильного виконання актів законодавства, інших нормативних актів і документів, представляє керівництву пропозиції за рішенням правових питань виробничої, економічної і соціальної діяльності підприємства;

розробці заходів по використанню правових засобів в цілях забезпечення збереження власності (в результаті аналізу даних, що містяться в актах інвентаризації, ревізії, службових перевірок., у до арбітражних і позовних матеріалах, вирішеннях судів, арбітражних судів, в повідомленнях і представленнях органів прокуратури, внутрішніх справ про розкрадання, недостачі, псування продукції, факти безгосподарності)

Організаційний аспект діяльності юрисконсульта полягає в проведенні активної організаційно-консультаційної роботи по правових питаннях на підприємстві, в установі, - наданні правової допомоги:

1) фінансовій і бухгалтерській службам в роботі по відшкодуванню матеріального збитку, заподіяного підприємству;

2) по стягненню дебіторської заборгованості;

3) у застосуванні чинного законодавства при списанні матеріальних цінностей і грошових коштів.

Засвідчувальний аспект діяльності юрисконсульта полягає в умінні юридично документувати (складати документи) весь процес внутрішнього господарського регулювання і зовнішніх відносин підприємства з партнерами і державними органами.

Соціальний аспект діяльності юрисконсульта виражається в економічному ефекті, який приносить юридична служба підприємству (скорочення або ліквідація дебіторської заборгованості; нормалізація ритму постачань палива, матеріалів, напівфабрикатів; стабілізація роботи транспортних підприємств, постачальників і одержувачів), а також в наданні правової допомоги працівникам підприємства, що потребують соціального захисту; у відновленні їх порушених прав у випадках незаконних звільнень,

перекладів на іншу роботу, притягань до дисциплінарної і матеріальної відповідальності.

6.ПРОФЕСІОГРАМА СЛІДЧОГО

Слідчий (слідчий прокуратури, слідчий органів внутрішніх справ (Національної поліції), слідчий (детектив) ДБР, слідчий СБУ) - це особа, яка проводить попереднє розслідування справи.

Попереднє розслідування справи є процесуальною діяльністю органів дізнання, слідства, Державного Бюро Розслідувань та інших, передбачених законодавством слідчих структур відносно виявлення, закріплення і оцінки доказів з метою розкриття злочинів і встановлення осіб, які їх зробили.

Форми розслідування:

-***дізнання*** - передує попередньому слідству і є процесуальною діяльністю спеціальних органів, що полягає в зборі, перевірці і оцінці доказів з метою всебічного і об'єктивного встановлення події злочину, осіб, винних в скоєнні злочину;

-***попереднє (досудове) слідство*** - основна форма попереднього розслідування, яка починається з порушення кримінальної справи і закінчується складанням обвинувального висновку, закриттям справи або складанням ухвали про передачу справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Слідчому належить активна роль в досудовому слідстві.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України слідчий може самостійно вирішувати кримінальні справи, призначати експертизу, проводити допит, огляд, обшук, виїмку, ексгумацію трупа, накладення арешту на майно і поштово-телеграфну кореспонденцію, відновлювати обстановку і обставини подій, проводити огляд і інші слідчі справи, притягувати особу до участі в справі як підозрюваного (оголошувати підозру) обвинуваченого, закривати справу.

Слідчі дії - частина процесуальних дій, які полягають у виявленні, фіксації і повторній перевірці доказів в кримінальній справі. Для їх здійснення слідчий повинен уміти користуватися обчислювальною технікою, автотранспортом і машинописом.

При проведенні попереднього слідства всі рішення про напрям слідства і проведення слідчих дій слідчий ухвалює самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено отримання санкції або згоди прокурора або твердження ним рішення, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення.

Ухвала слідчого, винесена відповідно закону в справі, яка знаходиться в його виробництві, є обов'язковою для виконання всіма установами, підприємствами, посадовими особами і громадянами.

Начальник слідчого відділу - це начальник слідчого управління, відділу, відділення органів внутрішніх справ, служби безпеки, Державного

бюро розслідувань і його заступники, які діють у межах своєї компетенції. Вони здійснюють відомчий контроль за діяльністю слідчих керованого відділу.

Соціальний аспект діяльності слідчого полягає в тому, що він:

1. виступає як організатор боротьби із злочинами на увіреній йому ділянці, тобто захищає законність і правопорядок в суспільстві;
2. сприяє з'ясуванню причин і умов злочинності;
3. сприяє вживанню заходів до їх ліквідації.

Організаційний аспект діяльності слідчого виражається в організації:

1. власної роботи протягом робочого дня, тижня;
2. роботи у юридичній справі в умовах ненормованого робочого дня справи (жодна година свого і чужого часу не повинна пропадати дарма);
3. організації спільної роботи з колегами і всіма учасниками юридичної справи (швидке укомплектування групи людей, з якими йому необхідно організувати взаємодію або від яких йому необхідно отримати додаткову інформацію). Наприклад, при підготовці до огляду крамниці, з якої шляхом злому здійснена крадіжка, слідчий включає в групу фахівця-криміналіста, працівників кримінального розшуку, кінолога з собакою і понятих, а також викликає на місце дільничного інспектора, представника охорони крамниці, техніка по сигналізації, представника адміністрації цієї торгової точки.

Пошуковий аспект діяльності слідчого (особливе значення має на першому етапі розслідування) виявляється:

1. при огляді місця події разом з експертом-криміналістом, який йому допомагає відшукати і зафіксувати сліди скоєного злочину (спостережливість, висока орієнтація);
2. при обшуку з метою знаходження слідів знарядь злочину, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також інших предметів і документів, що мають значення для справи, коли слідчий має достатні дані вважати, що вони заховані у певному або місці або у певної особи (наявність об'єму уваги);
3. виїмці предметів і документів, що мають значення для справи, коли слідчий має точні дані, що вони знаходяться у певної особи або у визначеному місці (наявність стійкості уваги);
4. при ексгумації тіла померлої людини, тобто вилучення трупа з місця його поховання для судово-медичного дослідження з метою уточнення певних даних (уміння концентрувати увагу) і ін.

Слідчий зобов'язаний володіти табельною зброєю і прийомами самооборони.

Комунікативний аспект діяльності слідчого полягає в умінні його спілкування з:

1. підслідним (уміння встановити з ним контакт вимагає наполегливості, витримки і міцних нервів);
2. злочинцем під час допитів з метою виявлення спільників і тому подібне (уміння бути психологом і тонко уловлювати правду і брехню в його відповідях, здатність встановити істину);
3. трудовими колективами, громадськістю, добровільними помічниками, очевидцями (товариськість);
4. потерпілими (уміння проявляти чуйність);
5. колегами з органів дізнання, іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів і встановлення винних і ін. (наявність емоційної стійкості).

Реконструктивний аспект діяльності слідчого (переробка інформації і ухвалення рішення) включає:

1) реконструкцію обстановки і обставин події у формі слідчого експерименту і повторної перевірки свідчень на місці (аналіз і синтез отриманої інформації);

2) реконструкцію - дослідження особи злочинця в її розвитку (вивчення механізму утворення злочинного наміру, злочинної установки, дослідження суб'єктивного відношення злочинця до скоєного діяння);

3) формулювання робочої гіпотези (важливий загальний і спеціальний інтелект);

4) планування і організацію діяльності по розкриттю злочину;

5) остаточні висновки у конкретній справі, узагальнення особистої слідчої практики.

Засвідчувальний аспект діяльності слідчого (слідчий повинен добре володіти письмовою мовою, мати навички швидкого перекладу усної мови в письмову) виражається:

1) ***у протоколі слідчої дії*** - документі про проведення слідчих дій, про їх зміст і наслідки (у ньому відбиваються: місце і дата складання, посади і прізвища осіб, що проводили дії, адреси цих осіб; зміст проведених слідчих дій, час їх початку і закінчення; всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії);

2) ***у обвинувальному висновку*** - процесуальному акті, в якому підводяться підсумки розслідування і формулюється *звинувачення*.

Звинувачення обов'язково повинне складатися з таких частин:

- *описовою,* де висловлюються обставини справи, їх встановлення на попередньому розслідуванні, місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, а також докази, які зібрані у справі, і відомості про потерпілого, свідчення кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому звинувачення, доводи, приведені їм в свій захист, результати їх перевірки;

- *результативною,* де приводяться відомості про особу кожного з обвинувачених, коротко висловлюється суть пред'явленого звинувачення з вказівкою статті Кримінального кодексу, яка передбачає даний злочин;

3. ***у ухвалі*** - вирішенні слідчого.

У *ухвалі про обрання запобіжного заходу* указується прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, досконалий злочин, стаття кримінального закону, якій передбачено даний злочин, вибраний запобіжний і підставний її обрання захід. Ухвала оповістилася обвинуваченому під розписку. Якщо він відмовляється підписатися, про це наголошується в ухвалі.

Останнім часом слідчий активно використовує такі засоби фіксації свідчень, як машинопис, магнітофонний запис, іноді - стенографія.

7. ПРОФЕСІОГРАМА ФАХІВЦЯ КРИМІНАЛЬНОГО РОЗШУКУ

Інспектор кримінального розшуку (детектива кримінальної поліції) - одна з головних дійових осіб такої форми кримінального розслідування як дізнання. *На органи дізнання законом покладається перш за все проведення оперативно-розшукової діяльності* (Див. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.1992 року. **Редакція** від 12.04.2017, підстава 1965-19).

Оперативно-розшукова діяльність - це система явних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, які здійснюються із застосуванням оперативних і розшукових засобів.

Пошукові заходи - це дії оперативних працівників зі встановлення ще невідомих подій злочину і винних осіб, злочинів - підготовлюваних і скоєних не встановленими особами.

Розвідувальні заходи - це дії негласних штатних працівників оперативних підрозділів або осіб, що співробітничають з ними, які проникли в злочинне середовище для збору інформації про структуру злочинної організації, розподілу ролей головних учасників злочинів (лідерів, організаторів, посібників і дійових корумпованих осіб), своєчасного виявлення особливо небезпечних злочинів.

Контррозвідувальні заходи здійснюють оперативні підрозділи в межах певним чинним законодавством компетенції (перш за все, підрозділи Служби безпеки України і Прикордонних військ України).

Право здійснювати оперативно-розшукову діяльність мають співробітники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів служби безпеки, детективи Державного бюро розслідувань, прикордонних військ, управління державної охорони. У своїй діяльності, окрім інших засобів, вони використовують відеозаписи, кінозйомки, звукозаписи з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його скоїли, виявлення фактичних даних, які можуть бути використані як докази в кримінальній справі після перевірки відповідно до кримінального процесуального законодавства.

Органи дізнання у межах своєї компетенції можуть порушувати кримінальні справи і проводити їх розслідування у формі дізнання.

Інспектор (детектив) кримінального розшуку працює над розкриттям, розслідуванням і попередженням кримінальних злочинів - вбивств, розбоїв, грабежів, крадіжок і тому подібне

Діяльність інспектора (детектива, оперативного працівника) кримінального розшуку здійснюється в двох формах:

1. виїзд на місце події разом із слідчим, участь в огляді, обшуку і інших слідчих діях;
2. попередження або передбачення реалізації задуму злочинця шляхом затримання на місці злочину за допомогою використання професійних прийомів і методів (отримання необхідної інформації про небезпечних злочинців, їх зв'язки, наміри).

Оскільки діяльність інспектора кримінального розшуку протікає нерідко в екстремальних умовах і характеризується великою емоційною напруженістю, її повинен виконувати професіонал, що володіє великою особистою сміливістю і емоційною стійкістю.

Пошуковий аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку полягає в:

1. виявленні слідів злочину (тут величезну роль грає професійна спостережливість, яка забезпечується наявністю чітко сформульованого завдання, а також психологічна спостережливість);
2. створенні "портрету" злочинця, тобто його характерних рис, що дозволяють вести розшук і подальшу ідентифікацію особи (дактилоскопічні відбитки пальців, словесний портрет і ін.).

Реконструктивний аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку виражається в:

1) уявному відтворенні (разом із слідчим) картини минулого - події злочину - по доказах (слідам минулого), що залишилися в сьогоденні (тут взаємодіють, переходячи один в одне, наочно-дієве, образне і абстрактне мислення професіонала);
2) розробці основних версій у справі (тут, як і на останній стадії, аналіз і синтез мислення професіонала мають рівне значення: версії, план розслідування, оцінка доказів - результат поєднання аналізу і синтезу);
3) створенні плану, оптимально націленого на успішне розкриття злочину.

Засвідчувальний аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку полягає в записі отриманої (здобутою) інформації - в спеціальній письмовій формі в повному об'ємі і чіткому викладі **Організаційний аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку** включає уміння:

1. організувати свою діяльність протягом кожного дня, оскільки йому доводиться виїжджати на місце події, зустрічатися з великою кількістю

людей, відвідувати медичні установи для бесіди з потерпілим і так далі (потрібна висока самодисципліна);

2. точно планувати свій і чужий час;
3. організувати добровільних помічників, громадськість і використовувати їх допомогу.

Соціальний аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку визначається прагненням попередити злочини на своїй ділянці, що вимагає від нього знання злочинного контингенту і уміння створити обстановку, що перешкоджає злочинним намірам.

Комунікативний аспект діяльності інспектора *(детектива, оперативного працівника)* кримінального розшуку полягає в його спілкуванні з:

1. підозрюваним (уміння встановити з ним контакт вимагає наполегливості, витримки і міцних нервів);
2. злочинцем у момент затримання (уміння швидко орієнтуватися в ситуації, щоб затриманим був той, хто скоїв злочин);
3. добровільними помічниками;
4. потерпілим, свідками, залученими фахівцями, консультантами і іншими.

Інспектор кримінального розшуку повинен уміти спілкуватися з людьми різного соціального положення і посадового статусу, знайти індивідуальний підхід до директора підприємства, керівника фірми, деградованого злочинця і так далі (необхідний тверезий облік змінної обстановки, вибір оптимальних шляхів вирішення завдань, поєднання переконання і примушення при дотриманні правових норм).

8.ПРОФЕСІОГРАМА ЕКСПЕРТА - КРИМІНАЛІСТА, ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА ПОЛІЦІЇ, ІНСПЕКТОРА ДОРОЖНЬОЇ ПОЛІЦІЇ

Експерт - криміналіст, дільничний інспектор поліції, інспектор дорожньої поліції - відповідальні професії (спеціальності) юриста, що працює в правоохоронній системі держави, зокрема - поліції.

Статус працівників поліції визначений Законом про Національну поліцію від 02.07.2015 № **580-VIII**

року

Експерт - криміналіст покликаний відшукати сліди на місці злочину і тим самим сприяти відправленню справедливого правосуддя.

Пошуковий аспект діяльності експерта-криміналіста виявляється:

1. при огляді місця події разом із слідчим, якому він допомагає відшукати і зафіксувати сліди досконалого злочину;
2. при проведенні за дорученням слідчого або суду експертних досліджень представлених предметів, зброї і так далі, встановленню їх

взаємозв'язку з підозрюваним (проводяться за допомогою наукового - технічних прийомів, а також логічних і психічних пізнавальних актів, які складають загальну основу ототожнення - ідентифікації).

Реконструктивний аспект діяльності експерта-криміналіста включає:

1) аналіз і синтез отриманої інформації;
2) формулювання робочої гіпотези;
3) розробку плану дослідження;
4) підсумок про остаточні висновки.

Криміналістична ідентифікація (встановлення тотожності) має специфіку:

1. повинна здійснюватися строго в рамках кримінального процесу і відповідно до його вимог, що обумовлене завданням встановлювати факти, що мають значення судових доказів;

вивчення злочину, що є подією у минулому, носить ретроспективний характер, тобто подія пізнається не шляхом її безпосереднього спостереження, а в результаті всіляких джерел (слідів), що несуть відображену інформацію цієї події;

необхідна розробка методів дослідження "закодованої" в слідах інформації про об'єкти, які їх залишили, фіксацію і вилучення слідів, які зберігали б цю інформацію в незмінному вигляді;

направлена на встановлення конкретних одиничних матеріальних об'єктів і дуже вузьких груп матеріальних об'єктів по проявах їх властивостей у минулому з метою отримання судових доказів.

Засвідчувальний аспект діяльності експерта - криміналіста виражається:

1) у протокольній формі віддзеркалення діяльності на місці події;
2) розробці акту криміналістичного експертного дослідження.

Професіограма дільничного інспектора поліції

Дільничний інспектор поліції - посадова особа органу внутрішніх справ, яке виконує функції цього органу на закріпленій за ним території - адміністративній ділянці. Для виконання службових обов'язків йому надається окрема кімната, як правило, на території обслуговування, а також засоби зв'язку і транспорту (у сільській місцевості).

Дільничний інспектор поліції має наступні завдання своєї діяльності:

1. забезпечення громадського порядку;
2. виявлення причин і умов, що сприяють здійсненню правопорушень;
3. прийняття заходів до їх усунення на території, яку він обслуговує.

Соціальний аспект діяльності дільничного інспектора полягає в тісному зв'язку з населенням увіреної йому території:

1) організовує правову пропаганду і інші заходи щодо попередження правопорушень;

2) проводить профілактичну роботу серед осіб, схильних до скоєння злочинів; створює умови для перевиховання осіб з нестійкою поведінкою, сприяє спрямуванню їх поведінки у суспільно-корисне русло;
3) допомагає громадянам, що потрапили в скрутне становище (наприклад, дітям, у яких батьки, п'яниці; підліткам, які не зважають на батьків; людині, яка відбула термін покарання і повернулася додому).

Організаційний аспект діяльності дільничного інспектора визначається:
1. особистою самодисципліною (важливі вольові якості);
2. умінням організувати інших людей на певні дії, коли необхідна підтримка і допомога населення (важливі ініціатива і наполегливість).

Комунікативний аспект діяльності дільничного інспектора полягає у встановленні і підтримці контактів з людьми, що проживають на увіреній йому ділянці, в завоюванні їх пошани, довіри і авторитету (незалежно від їх правового статусу) тоді, коли:
1. приймає громадян, їх заяви і пропозиції по питаннях боротьби із злочинами і профілактики правопорушень;
2. надає у межах наданих йому прав допомогу народним депутатам, представникам інших служб і суспільних об'єднань в здійсненні їх законної діяльності;
3. здійснює адміністративний нагляд за особами, до яких такий нагляд передбачений законом.

Пошуковий аспект діяльності дільничного інспектора виражається в пошуку, зборі відомостей про правопорушення на ділянці з метою встановлення правопорядку.

Засвідчувальний аспект діяльності дільничного інспектора полягає в тому, що всі відомості (свідчення конфліктуючих сусідів, свідчення свідків злочину і тому подібне) він повинен не тільки "записати", а надати їм спеціальну, передбачену законом, форму (протокол і ін.).

Інспектор дорожньої поліції виконує роботу, пов'язану з регулюванням руху транспорту і попередження дорожньо-транспортних пригод на вулицях і дорогах.

Специфіка діяльності інспектора ДАІ полягає в тому, що вона, як і діяльність інспектора правоохоронного органу, має такі аспекти, як пошукова (пізнавальна), комунікативна, посвідчувальна, організаційна, реконструктивна, соціальна.

Проте цими аспектами не вичерпуються вимоги до працівника ДАІ. Він ***повинен уміти добре управляти різними транспортними засобами і володіти якостями водія:***

1. досконало знати правила руху транспорту по вулицях і дорогах;
уміти професійно контролювати рух транспортних засобів і передбачати аварійну ситуацію (по поведінці водія за кермом, по змінах дорожнього покриття і ін.);

уміти провести кваліфікаційний технічний огляд транспортних засобів (з тим, щоб швидким виявленням несправності "покарати" недобросовісних водіїв, що намагаються видати не цілком справний засіб за справний);
уміти користуватися різноманітними технічними засобами, які має в своєму розпорядженні дорожня поліція (спеціальні прилади для визначення швидкості транспортних засобів на відстані, рація, мотоцикли, автомобілі. Існує також спеціальний підрозділ дорожньої поліції, завданням якого є контроль важких ділянок трас з гелікоптеру).

Список рекомендованої літератури

1. Конституція України.
2. Закони України «Про судоустрій і статус суддів»
3. Закони України "Про органи суддівського самоврядування"
4. Закони України "Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію, дисциплінарну відповідальність суддів судів України",
5. Закони України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів".
6. Закон України «Про прокуратуру».
7. Закон України «Про адвокатуру».
8. «Правила адвокатської етики»
9. Закон України «Про нотаріат».
10. Закон України «Про Національну поліцію»

.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література:

1. Бандурка А. М., Друзь В. А. Конфликтология: Учеб. пособие для вузов. - Харьков, 1997.
3. Бандурка О.М. Судові та правоохоронні органи в Україні: Підручник. Х., 1999.
4. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Х., 2001.
5. Барщевский М.Ю. Адвокат. Адвокатская фирма. Адвокатура. - М., 1995.
6. Бойко В.Ф.„Мала" судова реформа в Україні: необхідність, сутність, проблеми та перспективи: Навч. посію – К.: МАУП, 2002.
7. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія (стислий курс лекцій). К., 1998.
8. Буклеев В.И., Римская И.Н. Этика права: От истоков этики и права к мировозрению: Учеб. пособ. М., 1998.
9. Васильєв В.Л. Юридическая психология. СПб., 1997.
10. Введение в юридическую деонтологию / А. П. Окусов ; Ростов н/Д РВШ МВД РФ 1997.152 с
11. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. - К., 1989.
12. Гребеньков Г.В.,Фіодевський Д.П. Юридична етика: Навч. пос.- К: Алеута, 2004. – 209с.
13. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. К., 1999.
14. Довганюк В. Формування творчого мислення особистості майбутніх правоохоронців. - Право України. - К., 1997, № 10
15. Жалинский А.З. Профессиональная деятельность юриста. М., 1997.
16. Іванов В.М. Юридична конфліктологія :Навч. посіб.для студ. Вищ. Навч. зал. / В.М. Іванов, О.В. Іванова. – К.: МАУП.2004.-224 с.
17. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект): Курс лекций. - Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1998. - 112 с
18. Колесникова В. Естетична культура у професійному становленні юриста. К., 1993.
1. Коновалова В.Е. Правовая психология. - Х., 1990.
19. Кукушкин В.М. Полицейская деонтология. Социологический анализ зарубежных концепций. - М., 1994.
20. Майерс Д. Социальная психология. СПб. - М, - Х., - Мн., 1997.
21. Молдаван В.В. Правоохоронні органи. К., 1998.
22. Нестеров П.Н. Конспекты лекций по дисциплине: «Юридическая деонтология», ВНУ им. В. Даля Луганск, - 2001. - 79 с.
23. О юридическом образовании в дореволюционной России:справка. - Юридический мир, - М., 1997

24. Обозов Н.Н., Щекин Г.В. Психология работы с людьми. - К., 1990.
25. Окусов А.П. Юридическая деонтология или профессиональная несостоятельность безнравственного юриста. – Ростов-на-Дону, 2001.
26. Організація судової влади в Україні: Перший аналіз нормативного змісту Закону України „ Про судоустрій України”/ За ред. А.О.Селіванова. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
27. Основные положення о роли адвокатов (Приняты на 8 Конгрессе ООН по предупреждению преступлений в августе 1990 г. в городе Нью-Йорке) (Сов, юстиция. 1991. № 20. Є. 19 - 20.
28. Петришин А.В. Статус должностного лица: природа, структура, специализация: Учеб. пособие. - К, 1990.
29. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. – К., 2003.
30. Приватна юридична практика. К., 1994.
31. Профессиональная зтика сотрудников правоохранительньк орга-нов. М, 1997.
32. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учеб. пособие/Под ред.А.В.Опалева и Г.В. Дубова - М., 1997.
33. Профессиональная этика сотрудников правоохранительньїх органов. - М.: Щит -М., 1997
34. Романов В.В. Юридическая психология. М., 2000.
35. Сандевуар П. Введение в право. - М., 1994.
36. Скакун О.Ф., Овчаренко И.Н. Юридическая деонтология. Х., 1997.
37. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія. Підручник. – Х.: Еспада, 2008. – 400 с.
38. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. К., 2001.
39. Солодухина А.О., Солодухин О.А. Юридический диалог. Теория и практика, круг проблем. - М., 1998.
40. Теория юридического процесса / Под ред. В.М. Горшенева. - Х., 1985.
41. Фридмен Л. Введение в американское право. - М., 1992.
42. Четвериков В.С., Четвериков В.В. Основи управлення в органах внутренних дел: Учеб. пособ. М, 1997.
43. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. М., 1997.
44. Шмоткін О.В. Юридична деонтологія – К. 1998.
45. Юридическая конфликтология / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. - М., 1995.
46. Юридична деонтологія/ За ред. В.М. Горшеньова і В.В. Комарова. Х, 1993.

Нормативні джерела:

1. Конституція України. - К. – 1996
2. Закон України „ Про судоустрій України” від 7 лютого 2002 р.// ВВР України. – 2002. - №27-28.
3. Про Національну поліцію. Закон України, від 02.07.2015 № 580-VII // Відомості 4. Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.

4. Закон України „Про службу безпеки України” від 25.03. 92р., ВВР 1992 р., № 27
5. Закон України „Про прокуратуру” від 5.11. 1991 р., ВВР 1991 р., № 53
6. Закон України „Про адвокатуру” від 19.12. 1992 р., ВВР 1993 р., №9ст.62
7. Закон України „Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02. 1992р., ВВР 1992р., №22
8. Закон України „Про нотаріат” від 2.09. 1993 р., Право України, 1994р.,№3-4
9. Закон України „Про Конституційний Суд України” від 16.10. 1996 р., ВВР 1996 р.,№ 30ст. 142
10. Закон України „Про державний захист робітників суду і правоохоронних органів” від 23грудня 1993 р., ВВР 1994 р., № 11 ст. 50.
11. 11.Про вищу раду правосуддя. Закон України, від 21.12.2016 № 1798-VIII
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України ”Про застосування судами законодавства, регулюючого захист честі, гідності і ділової репутації громадян і організацій” від 28 вересня 1990 р.
13. Закон України „Про державну виконавчу службу” від 24березня 1998 р. // ВВР України. – 1998. - № 36-37. СТ.243
14. Закон України „ Про державну податкову службу в Україні” від 24 грудня 1993 р. // ВВР України. – 1994. - № 15. – Ст.84

Інформаційні ресурси:

1. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д та ін., за заг. ред. Панченко В. І. Прикладна етика. - Навчальний посібник. - К.: «Центр учбової літератури», 2012. - 392 с. Режим доступу: http://www.biglibrary.com.ua/book/45_Prikladna_etika.
2. Електронна бібліотека: http://www.info-library.com.ua/
3. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/
4. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/
5. Офіційний вісник України http://ovu.com.ua/
6. Підручники та посібники з юридичної деонтології: http://thelaw.at.ua/load/juridichna_literatura/juridichna_deontologija/16.
7. Сайт Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів // http://umdpl.info/index.php?d=1324717065.
8. Сайт Міністерства внутрішніх справ http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index.
9. Юридическая деонтология, статьи по юридической деонтологии // http://yurist-online.com/uslugi/yuristam/literatura/deont/
10. Юридична газета http://www.yur-gazeta.com/
11. Юридичний журнал http://justinian.com.ua/ 1

12. http://zakon1.rada.gov.ua – Законодавство України
13. http://www.president.gov.ua – офіційне інтернет-представництво Президента України
14. http://www.kmu.gov.ua – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
15. http://mvs.gov.ua – Міністерство внутрішніх справ України
16. http://www.minjust.gov.ua – Міністерство юстиції України
17. http://www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
18. http://www.rada.kiev.ua – Верховна Рада України
19. http://www.univ.kiev.ua – бібліотека Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
20. http://www.library.ukma.kiev.ua – наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія»
21. http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/index.htm – Форум права (електронне наукове фахове видання)33
22. http://www.rsl.ru – Российская государственная библиотека
23. http://www.nlr.ru – Российская национальная библиотека
24. http://law.edu.ru – Юридическая Россия (образовательный правовой портал)
25. http://ua.wikipedia.org – Вікіпедія (вільна енциклопедія)

Навчальне видання

Гапотій В.Д., Мінкова О.Г.

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Підписано до друку 04.01.2018 р. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 8,49.
Наклад 300 прим. Зам. № 2453

Видано та надруковано ФО-П Однорог Т.В.
72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграда, 3а
Тел. (098) 243 96 51
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477